

Dette værk er downloadet fra Slægtsforskernes Bibliotek

Slægtsforskernes Bibliotek er en del af foreningen DIS-Danmark, Slægt & Data. Det er et special-bibliotek med værker, der er en del af vores fælles kulturarv, blandt andet omfattende slægts-, lokal- og personalhistorie.

Slægtsforskernes Bibliotek:

<http://bibliotek.dis-danmark.dk>

Foreningen DIS-Danmark, Slægt & Data:

www.slaegtogdata.dk

Bemærk, at biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. Når det drejer sig om ældre værker, hvor ophavs-retten er udløbet, kan du frit downloade og anvende PDF-filen.

Når det drejer sig om værker, som er omfattet af ophavsret, er det vigtigt at være opmærksom på, at PDF-filen kun er til rent personlig, privat brug.

Hardsyssels Årbog

1974

ANDEN RÆKKE - BIND 8

UDGIVET AF

Historisk Samfund for Ringkøbing Amt

Hardsyssels Årbog

1974

ANDEN RÆKKE - BIND 8

UDGIVET AF
Historisk Samfund for Ringkøbing Amt

GADGAARD NIELSENS BOGTRYKKERI
LEMVIG

OMSLAGSBILLEDE:

*Gågademiljø. Østergade i Holstebro.
(Fot. lånt fra Holstebro Kommune).*

INDHOLD

<i>Knud Picbard: Holstebro i 30'erne og under besættelsen</i>	5
<i>Jens Jobansen: Holstebro efter 1945. Udviklingspolitik og planlægning</i>	37
<i>Johns. Lumholt: Stemmer fra en svunden tid</i>	67
<i>Viggo Svanstrøm: Det var dengang</i>	87
<i>J. Gravesen: En episode fra svenskekrigen 1644</i>	101
<i>J. Vejen Larsen: Jyske spillemandshistorier</i>	105
<i>Johns. Wentzel: Feriekolonien „Børnely“ ved Fjand 1936–73</i>	113
<i>V. J. Brøndegaard: Vejkostregler</i>	117
<i>Ingemann Møller: Hoven mølle og Kirkegård i Hoven</i>	121
<i>N. Jensen Dam: Gregers Kirk</i>	123
Boganmeldelser	135
Holstebro i „Hardsyssels Årbog“ 1907–74	139
Meddelelser fra muscer og arkiver i Ringkøbing amt	143
Historisk Samfund for Ringkøbing Amt. Foreningsmeddelelser 1974	154
Regnskab	156
Register	157

Holstebro i 30'erne og under besættelsen

Af Knud Picbard

I tiåret mellem 1930 og 1940 voksede Holstebros indbyggertal fra 10.015 til 11.675, altså med henved 166 om året. Jeg mindes da også byen som noget ret uforanderligt, ethvert nybyggeri var noget, man talte om, enhver tilflytter blev der lagt mærke til.

Det var en overkommelig by, som man hurtig kunne lade bag sig. Kort efter jernbaneoverskæringen (nu ved Vesterport) blev Døesvej til en slynget jordvej mellem marker og hegn og kun befærdet af de landboere, der nu boede i den retning. Mod nord endte byen ved Hunsballevej, i hvis nærhed tjørnebusken bredte sin krone over bænken for den trætte vandrer, og hvor vejen mandede ud i Gl. Struervej mellem de to frøenserier, var der heller ikke mere af betydning. Ad Lægaardsvej gik grænsen ved Jens Dahls vej; den nuværende Østervang husker jeg kun som en navnløs, ufærdig vej, ufremkommelig i våde perioder. Vesterbrogade anlagdes i de år, i lang tid en bred jordvej uden fortove og lys; syd for åen var der kun marker. Østerbrogade hører også den tid til; det varede meget længe, inden den sydlige del blev bebygget, folk ville ikke gerne så langt ud. Ringkøbingvej, Skjernvej, Herningvej: Længe inden plantagerne var der åbent land. Det samme var trekanten mellem Sortevej og Døesvej, korn og græssende køer mellem levende hegn, saligt bondeland. På forårsdage kunne man gå inde på Nørregade og lugte den ajle, som bønderne gødede jorden med, og i aftenstilheden lød bløde kobøl så selvfølgelig, at ingen forbavsedes.

Mens dette skrives, har jeg et moderne bykort over Holstebro liggende ved siden af maskinen, og bortset fra bykernen er det for mig en fremmed by. For nogle år siden kørte min brorsøn mig en tur i periferien, til sidst anede jeg ikke, hvor jeg var. Jeg, der dengang kendte byen som mit eget kammer, hver eneste gade og smutvej, hver smøge og baggård. Vi endte ude ved søen. Den nåede jeg at se, inden jeg forlod byen i 1945, en sø med mennesketomme bredder, hvor der hverken var veje eller stier. Folk mente, at dér blev der da aldrig noget at komme efter, stedet lå jo pokker i vold. Jeg fortalte min brorsøn om dengang, der ikke var nogen sø, da man travede ad stien langs åen forbi Lunden og kom til en spinkel træbro, der forbandt sognevejen mellem de to plantager, da vandrehjemmet var en bonde-

gård, og alt var afsondrethed og stilhed. Han sagde, at han havde vanskeligt ved at forestille sig, hvordan det havde set ud, og det forstod jeg godt. Jeg havde selv besvær med det nu.

Nej, 30'ernes Holstebro var en lille by, hvad man naturligvis ikke ville indrømme. Man levede i væbnet neutralitet med Herning og Struer; de skulle ikke tro, at de var noget. Mellemkrigstiden, som nu er historie: I 1935-36 var byens indtægter 1.385.500 kroner, dens udgifter 1.034.000 kroner, den havde passiver for 2.726.000 kroner, men aktiver for 5.031.000 kroner, en sparsommelig by, der holdt på pengene. Det var i de år, en faglært arbejder tjente 1,40 kr. i timen, en ufaglært 1,25 kr. og en kvinde 0,83 kr.; en gift lærer oppebar 250-300 kr. om måneden. Til gengæld var huslejen for en 3-værelses lejlighed 50-75 kr. om måneden, en mellemstor villa med fuld kælder kostede omkring 30.000 kr., en mellemstor amerikansk bil 5000 kr. Man kunne få en liter benzin for 29 øre, en pilsner for 30, en liter sødmælk for 27, 10 cigaretter kostede 40 øre, et par sko 25 kr. Hvis man så vil mene, at indtægter og udgifter stod i et rimeligt forhold til hinanden, er det nok forkert. Det var for mange en ret så forbandet tid, arbejdsløsheden svingede i årtiet omkring 100.000, i 1936 var den 127.478, og byen havde sin part af den.

Byen var en enhed, der hovedsagelig klarede sig selv. Den havde to banker og én sparekasse, der ikke var filialer af andre og større i en fjern by; den havde hverken supermarkeder eller butikcentre, kulturhuse eller kaserner, man ordnede sine egne sager uden indblanding fra landsplanlægningsudvalg, overfredningsnævn, byudviklingskommissioner, kommunernes landsforening, vejdirektorat og andet djævelskab; den kommunale afmægtighed var endnu ikke nedfældet i nogen lov, man måtte endnu selv. Som nævnt var det ikke alverden, man tillod sig.

Byen havde borgerligt styre med Venstre som dominerende parti. Dommer Lorenzen var borgmester. Da han flyttede til Skive, overtog slagteridirektør Hjalmar Sørensen roret, to besindige mænd, *for* besindige måske, set med nutidens øjne. Eksperimenter var så afgjort ikke byens stærke side, dens forhold til alle former for kunst var absolut platonisk. Det var en udbredt opfattelse, at den slags skulle borgernes gode penge ikke ødes på. Byen var vestjysk til marven; det man lavede, skulle gerne betale sig og tilmed helst ikke koste for meget. En indstilling, som en del fremmede og anderledes indstillede atter og atter løb panden imod, en godmodig modstand, der grænsede til sløvhed.

Når det derimod drejede sig om handel og industri, var Holstebro foretagsomheden selv; dens opland var stort, dens forretninger velforsynede. Når jeg nævner navne som Steenstrup, Hahn, Vareindkøbsforeningen, Fjeldsted, Flensborglager, Melgaard, Jacob Nielsen, Martin Schmidt, Hoffmeyers efterfølger, Wille Jentszsch, Mølgaard, Vulcan-Knudsen, Møller-Kristiansen, er det blot tilfældige blandt mange, som folk kendte med samme selvfølgelighed, som de kendte deres eget husnummer. Hver forretning havde sit eget ansigt skabt af hver sin personlighed,

var ikke et anonymt firmanavn med en anonym bestyrer. Jeg husker, når jeg lørdag aften gik tur gennem byen med min far, for dengang holdt man åbent til klokken 20 (eller var det 21?). Vi var inde mange steder, ikke altid for at købe noget, men far skulle lige hilse på chefen, og chefen var der altid og havde stunder til at snakke, veksle bynyt. Der var forretninger, hvor man mødtes, byens gode borgere, hvad betød en halv time, man havde velsignet god tid.

Talte man dengang om *fabrikken*, kunne der kun være tale om én, Færchs tobaksfabrik. Ingen anden virksomhed i byen nåede den til knæene, landskendt som den var, man var med rette stolt af den. Hvor mange den havde i sit brød i 30'erne, ved jeg ikke, men det var et betragteligt tal; fabrikken var i fuld sving døgnet rundt og svøbte Østergade og det omliggende kvarter i en salig duft af svedsker, lakrids, rom, og guderne må vide hvad. Fabrikken knyttede en engelsk tobaksmester til sig, Bentley hed han; han slog sig ned i byen og byggede hus ude ved Hornshøj mejeri. Hans blandinger vogtedes med ikke mindre nidkærhed end guldet i Nationalbankens kælder; nogle af mærkerne eksisterer endnu, andre er gledet ud, hvad her skal begrædes: „Swan“, „Sundown“, „Old Friends“, „Harleck Castle“, „Dulcet“, „Old Mahogany“ – hvert navn et frydefuldt minde!

Fabrikken prægede byen, der vrimlede med cigarmagere, som ikke alle var cigarmagere, men håndrullere, sorterere, spindere, blandere og alskens andet. Der var tale om et ædelt håndværk, en kunst, hvor alt afhang af den enkelte. Naturligvis fremstillede man cigarer på maskine, der skulle jo også være noget for den gemene smag, men den af klasse var håndarbejde fra a til å, en menneskeåndens sejr, et mesterværk. Men sådan en fyr kunne også godt koste en kroners penge, når den var helt i top med mavebælte og det hele.

Færchs tobaksfabrik og Færch'erne, den gamle fabrikant og hans to sønner, var et begreb hinsides almindelig målestok, ikke mindst fordi familien trods dens betydning aldrig blandede sig i byens anliggender, aldrig ytrede sig, aldrig udnyttede sin position. Egentlig vidste man uhyre lidt om den. Det hændte, at en af dens store biler gled gennem byen, og folk vendte sig og sagde: „Det var Færch“. Fjern som kongehuset, men næppe af hovmod; jeg har aldrig hørt et ondt ord om den familie. Gamle Færch residerede i den store, hvide villa, som nu er kunstmuseum; længere end til smedjernslågen kom man ikke. Sønnerne byggede hver deres landsted langt (dengang) fra byen, fornemt tilbagetrukket, man rendte ikke over dem.

Bortset fra *fabrikken* havde byen ingen storindustri; der var Birns jernstøberi og Holstebro jernstøberi, der var svineslagteriet, men det meste var virksomheder af ret beskeden størrelse. Derimod var håndværket endnu i kurs, og atter falder en række tilfældige navne mig ind: Skomager Ottow, tømrer Grandelag, skorstensfejer Brodén, glarmester Leonhardt, murer Martin Pedersen, guldsmed Rogers, smedemester H. P. C. Andersen, snedker Gaardhøje, guldsmed Melgaard – mænd, som var ét med byen, og som alle kendte.

Men siges skal det, at der skulle ikke alverden til at blive kendt i de tider; Holstebro var næppe halvt så stor som i dag. Ethvert ansigt var noget mere eller mindre fortroligt; at leve i anonymitet var en umulighed, det tillodes ikke. Sladderen trivedes i bedste velgående, men jeg mener ikke, at byen havde nogen jantelov. Ejendommeligheder i sind og skind afstedkom drillende, men for det meste godmodige kommentarer; den vestjyske humor er tør og rammende, men sjældent ond. At hævde, at byen vrимlede med markante personligheder, vil være en løs påstand; i lillesamfundet får selv små afvigelser proportioner, men i hvert fald vrимlede det med tilnavne, ofte gådefulde i deres oprindelse: Kræ Mis, æ Spædkal, Las Kal'skind, Slis-Slas, Fessor, Billigrin . . . – hvad disse og andre havde af kristennavne, aner jeg ikke, de færreste kendte dem. Nej, sladderen og folkeviddet dræbte mig bekendt ingen. Holstebro var tolerant uden at henfalde til løsslupenhed, ingen blev stenet eller brændt på torvet, men intet oversås.

Digteren William Waagner var en afvigelse, der led under den ikke ukendte skæbne at blive miskendt i levende live og hædret efter sin død. I dag ville hverken hans fremtoning eller opræden have forekommet ekstraordinær ejendommeligt: Uordentlig livsførelse, håbløs økonomi, drikkeri og visse fastslåede lovovertrædelser, dertil en opræden, der svingede mellem arrogant selvbevidsthed og klynkende usselhed. Waagner var det store dyr i åbenbaringen og ikke selv uden skyld i det billede, byen dannede sig af ham. Hans digteriske kvalifikationer blev totalt overset, derimod advarede mødrene deres børn mod ham, og unge piger flygtede, når hans kæmpeskikkelse og det vildtvoksende skæg tonede frem i Nørregade på udgik efter spiritus eller kontanter. Ham godtog man aldrig; han døde med det sletteste omdømme af alle. Min far trykkede flere af hans digte, uden betaling forstås, men han mente at se noget værdifuldt bag dette skrækelige ydre. Eftertiden gav ham ret, litterært set for en tid; nu er William Waagner atter sunket i glemslens hav, og dér bliver han nok som poet – ikke som menneske. Den, der har stået ansigt til ansigt med ham, glemmer ham aldrig.

Var Holstebro en alt andet end levende by kulturelt betragtet, var den det religiøst. Indre Mission, frimenighed, metodisme, pinsemission, Frelsens Hær, Syvendeds Dags Adventister – menighederne trivedes frodigt i den vestjyske sandjord og førte sig frem helt anderledes markant end nu. Var Indre Mission tøvende ved at indrette sig på det moderne samfunds vilkår, indeholdt den dog stadig en hård kerne, for hvem begreber som synd og nåde, frelsthed og fortabelse var skindbarlige realiteter. Uden indflydelse var de ikke, selv om de ikke havde magt til at standse hverken dans, kortspil, teaterforestillinger eller spiritussalg; mange betydende personer hørte til kredsen. Ved de store missionsmøder, der hvert år afholdtes i missionshuset i Danmarksgade, var der trængsel aften efter aften, og præster og missionærer fremlagde i stærke og inderlige ord Bibelens budskab, så Vilhelm Beck ville have nikket genkendende. En lille idé om missionens magt fik man den sidste søndag før jul, da forretningerne holdt åbent. I gadernes lysnav

forekom mørke pletter som huller i en tandrække tilhørende dem, der efterlevede skriftens ord om at komme hviledagen i hu og holde den hellig.

Grundtvigianerne holdt til i Skolegade omkring Højskolehjemmet og kirken oppe nær markedspladsen. Menigheden var stor, ikke mindst udgjorde omegnens stoute bønder en betragtelig andel. Frimenigheden var – i hvert fald dengang – overvejende de velbjærgedes kirke. Det var ikke fattigfolk, der samledes i kirken og til efterårets vennemøder og bekendte sig til en lys og venlig kristendom, der ikke tyngede nogen til jorden i gru og anger. Var afstanden mellem Danmarksgade og Skolegade kun kort i meter, var der en åndelig, som overhovedet ikke lod sig måle.

Metodisterne udgjorde en lille, stilfærdig menighed med kirke og præstebolig i Danmarksgade. Hver dag når jeg gik til skole, læste jeg ordene over døren: „Det bedste er, at Gud er med os“, en fortrøstningsfuld sikkerhed, som diskret meddeltes enhver til ihukommelse. Fra mit hjem i Nørregade havde vi over tage og baggårde udsigt til kirketårnet, og til jul og påske lød herfra den glade kimen over det ganske kvarter, en lyd, der den dag i dag fornemmes så stærkt i mig, at jeg endnu hører den indvarsle de forjættende tidender om jul og forår.

Frelsens Hær var af beskedent omfang og udsat for en ganske uretfærdig latterliggørelse. Men den sælsomme musikalitet, der altid har karakteriseret bevægelsen, gjorde, at folk søndag aften standsede op på Store Torv, hvor en lille trofast skare musicerede og prædikede. Man stod og trampede takten, kunne ikke lade være, salmerne var jo lige til at danse efter, det lød virkelig af noget.

Ved pinsemissionen var der intet forsonende. En overgang afløste de Frelsens Hær på torvet, en lille gruppe forkomne mennesker både i sind og ydre, der piskede sig op til en form for ekstase, der aldrig vandt genklang hos andre end dem selv. Oppe i Skolegade havde de en forsamlingsaal, hvor der efter sigende foregik sælsomme ting, når ånden åbenbarede sig.

Det ekstreme havde i det hele taget ikke gode kår i Holstebro; den vestjyske nøgternhed undgik yderligheder, man ville jo nødigt gøre sig til grin. Trediverne var de store politiske brydningers tid med kommunismen og nazismen yderst på hver sin fløj. Begge ideologier fandtes i byen, men så svagt repræsenteret, at de aldrig fik nogen betydning og tilmed skyedes af den almindelige borger. Kommunisterne lededes af en lille, ilter cigarmager ved navn van der Laar, en hollænder, der aldrig lærte at tale et forståeligt dansk, hvad der jo heller ikke gavnede hans sag. Han og hans proselytter havde det alt andet end let, men var dog adskilligt flere end nazisterne, som mig bekendt aldrig blev nok til at danne en lokal afdeling. Kommunisterne kunne man ikke lide, men nazisterne hadede man, angsten for det nære Tyskland var der; blot man åbnede for radioen, blev man overbevist om, hvorfra faren truede.

Anderledes slagkraftig var de unge socialdemokrater og konservative, altså DSU og KU; også to modpoler, hvis ideologi og handlinger markeredes på en måde,

Nørregade med biler. Billedet er ikke fra 30'erne, men Nørregade er her som dengang. Meget plads var der ikke, men der var heller ikke mange biler. De, der var, kunne køre og parkere, hvor de lystede. (Billedet lånt fra Holstebro byhistoriske Arkiv).

der nu har overlevet sig selv. Det var de store møders og processioners år: DSU gennem Nørregade til anlægget med et hav af røde faner på gule fiskestænger, med taktfaste talekor og kampsange. Fra talerstolene rasede man mod nazismen og kommunismen, mod kapitalismen og imperialismen, det var Danmark for folket og Stauning eller kaos. KU var – i hvert fald i Holstebro – af et noget mindre omfang, og de såkaldte stormtropper med grønne skjorter, sorte ridebukser og støvler og nazihilsen, mindes jeg ikke at have set. Men kampånden manglede ikke. På 1. maj-dagen, når arbejdernes optog kom gennem Østergade, sad KU'erne i deres mødelokale med den grønne fane stukket ud gennem tagvinduet og sang deres partisange med en ukuelig begejstring. Naturlig startede arbejdersangkoret aldeles omgående; det blev en storstilet sangerkrig uden pardon, men dog ublodig.

Linierne var trukket anderledes hårdt op; der var mere håndgribeligt at kæmpe for og mod. Kampen var den enkeltes og ikke overladt til det fjerne Christiansborg – man kunne selv. Politik dengang var sort eller hvidt, lidenskabelig og følt, ikke som 70'ernes med dens kolde fiduser og økonomiske ubegribeligheder. Tilgiv mig udtrykket: Den var sjov.

I 30'erne kæmpede hesten og bilen endnu om herredømmet i byen. En mærkelig tid, utrolig, da der ikke fandtes parkeringspladser, ikke fodgængerfelter eller trafikfyrrer, ikke ensrettede gader eller udmundingslinjer. Da man uden protester kunne parkere sin bil på Nørregades smalleste sted og hos købmanden få fyldt tanken op for 10-12 kroner, hvis man da ikke foretrak at spare og købte Nafta, den russiske benzin til omkring 8 kroner for en påfyldning. Den legendariske Ford T-model, høj som et hus, var endnu i brug, selv om man godt kunne se, at tiden var ved at løbe fra den. Man kørte fortrinsvis amerikanske vogne: Ford, Chevrolet, Pontiac, Studebaker, Chrysler, de Soto, men tyskernes Opel og DKW begyndte at vinde frem side om side med englændernes Morris og franskmændenes Citroen. Flere biler var der ikke i byen, end at i hvert fald drengene kendte de fleste og vidste, hvem de tilhørte. Og de var ikke noget problem før i slutningen af årtiet, og da tilmed overskueligt. Det var bilerne, der havde at indrette sig efter gaderne og ikke omvendt. Parkeringspladser, hvorfor det? Man kunne jo holde, hvor man ville, og så længe man ville.

Hestene eksisterede, byens vognmænd kørte med tospand, omegnens bønder kom agende i jumbe eller stadsvogn og staldede op i Schous gård eller hos Skolegades købmænd og kroholdere. På de store septembermarkeder var Skolegade levende af heste og geskæftige opkøbere i hvide kitler og bowlerhat. Byen genlød af hestehove, og spurvene havde gode dage; en symfoni i heste fra nordbaggen til frederiksborghesten, tonsvis af muskler og kød og blanke skind. Landet kom til byen, i Skolegades mange beværtninger mødtes man, og myten om vestjydens sindighed og påholdenhed aflivedes i det mindste for et par dage. Der blev drukket bravt og begået adskilligt, som man siden helst ville glemme. Jo, Holstebro var

Markedsdag i Skolegade. Engang var hesten en uundværlig faktor i bondens og byboens liv. Billedet viser et hestemarked i Skolegade, da byen genlød af hove og vrinsk, og gråspurvne havde store dage. Dengang havde Holstebro hesteslagtere, sadelmagere og kærtemagere, enhver smedie skoede heste, enhver vognmand havde stald. (Billedet lånt fra Holstebro Byhistoriske Arkiv).

endnu hestenes by, dagen igennem hørte man deres klip-klap, og deres ramme sved rev i næsen – en dejlig lugt, forresten, hvornår har man sidst oplevet den?

Falcks redningskorps åbnede en station i rutebilstationen ved stationen, én kransvogn og én ambulance; i flere år gjaldt de fleste udrykninger heste, der var faldet i grøfter og ajlebeholdere og skulle hales op. Bilulykkerne fyldte endnu ikke meget i statistikken; aviserne skrev udførligt om hver enkelt.

Det var også i det årti, at byen kunne spille fodbold, mesterrækken, nordjysk kreds. I flere år op mod 1940 lå holdet oftest som vinder af kredsen, det var ret uovervindeligt. Modstanderne var blandt andre Viborg, Skive, Randers Freja, Herning, Freja og Chang fra Ålborg, Brønderslev, AIA og AFC Århus, og slagene stod på banen ved Sportsvej med elendige forhold både for spillere og tilskuere. De første måtte således klæde om på Knudsens Hotel i Nørregade og fragtes frem og tilbage i bus; menneskeværdige omklædningsrum på banen fandtes ikke.

Disse store fodboldår blev båret oppe af navne som Steffen Johansen (mål), Ejnar Jørgensen (c.-forward), Tycho Poulsen (v. wing), Erling Christensen (h. wing), Dion Drob (h. innerwing), Hans Dons (midtbanespiller), Post og Sjakke (backs), hvad hed de egentlig? – Dalgaard, Robert Krog, Fisker, Poul Jensen og

flere. HB's formand var cigarfabrikant Martin Schmidt; før ham slagteridirektør Nørregaard, der også selv viste sig på førsteholdet, men sjældent med større succes. Sådan noget som fast træner kendtes ikke, man klarede sig selv, men havde med års mellemrum besøg af DBU's trænere, den navnkundige Sofus Krølben (Nielsen), der en måneds tid hersede med spillerne, så det hørtes over det meste af byen.

Andre sportsgrene stod selvsagt noget i skyggen af fodbolden, ingen af dem hævdede sig op over gennemsnittet og dårligt nok dertil. Der var tennis, gymnastik, håndbold, atletik, boksning og brydning, men sport var også noget, byen ikke gerne gav penge ud til. De fleste klubber arbejdede under elendige forhold og kun båret oppe af medlemmernes interesse; man skulle ikke vente noget. Jeg var selv med til at starte badmintonklubben sammen med Martin Kjær Nielsen (boghandler i Herlev) og Harald P. Sørensen (biblioteksleder i Odder). Det skete i KFUM's gård på kirkepladsen, senere rykkede vi ind i friskolens, derefter komuneskolens gymnastiksale, indtil vi endelig sammen med tennisklubben fik hal-len ved den nuværende Boldhusgade. Det må have været omkring 1938. Der var ingen fast turnering; vi spillede med ligesindede fra andre byer, først og fremmest Herning og Lemvig. Klubben blev hurtigt ganske stor, men fostrede ingen stjerner.

Skortede det således ikke på sportslige udfoldelsesmuligheder (når man selv ville gøre et arbejde), lå det som allerede nævnt anderledes tungt med de kulturelle. Hvert år besøgte byen af omrejsende teaterselskaber, der for en enkelt aften slog sig ned på Knudsens Hotel eller Hotel Schaumburg. Gerda Christoffersens og Axel Illums turneer var blandt de mere kendte. Musik? Jeg mener at vide, at der var et amatørorkester, men mindes intet om dets virke; offentlige koncerter med udenbys kunstnere – nul. Litteratur? En forening, delvis startet af min søster, så dagens lys omkring 1940, men den døde igen. Før den tid – nul. Malerkunst? Omrejsende kunsthandlere arrangerede udstillinger af middelgode og mindre gode navne med det eneste formål at sælge noget, men virkelig gode vandreadstillinger med tidens bedste danske navne – nul. I Højskoleforeningen var der undertiden folkelige foredrag, men uden større saft og kraft og sjældent aktuelle. Nej, det var politikken, der førte det store ord, talerne afløste i hurtigt rækkefølge hinanden: Christmas Møller, Poul Sørensen, Pürschel, H. C. Hansen, Hans Hedtoft, Stauning, Bertel Dalgaard, Aksel Larsen, Knud Bach – navne, som nu er historie, men dengang var sprænglevende og nærværende.

På engen nedenfor den nuværende Sveavej (ifølge kortet) lå drengenes og pigernes badepladser i behørig afstand fra hinanden. De var ens og bestod af et trefløjet plankeværk, bag hvilket der var et halvtag, en bæk og en bro ud i åen, og også broen var afskærmet. Man passede meget på dengang, synet af alt for meget utildækket kød afstedkom allehånde urene tanker, hævdedes der. Badepladserne syntes opført med det ganske bestemte formål at holde flest mulige borte fra dem. Vedligeholdelse kendtes ikke, flere og flere planker faldt ned, maling havde man

aldrig hørt om; indenfor herskede det samme forfald, broen skælvede og jamrede, hver gang en satte af på den. Hvert år udtalte amtslægen, at badepladserne burde nedlægges, og han analyserede gysende vandprøver med kolibaciller og alverdens uhumskheder og sendte rapporter til kommunen. Mere skete ikke.

Til trods for, at åen på dette sted næppe var kommet ind i byen, var den beskidt og mudret; det hændte ofte, at et selvdødt dyr kom drivende, oppustet og med benene strittende i vejret som master. Drengene erobrede det, satte sig overskrævs på den gasfyldte bug og padlede ned mod pigerne, hvor de var sikre på en modtagelse grænsende til sindssyge. Der forelå vist aldrig uomstødelige beviser på, at nogen var døde af at bade i åen (bortset fra dem, der druknede naturligvis), og sådan noget som bihulebetændelser, mellemørebetændelser, børnelammelse og maveforgiftninger kunne man jo få af så meget. De badende var ligeglade, boltrede sig i baciller og skarn, slugte dem, vaskede sig i dem og fik dem i øregange, hals og åbne sår. Kommunen lukkede øjnene. Da friluftsbadet ved Boldhusgade blev bygget, var badepladsernes æra ude, de blev ikke revet ned, det klarede de selv, og en dag kørtes de rådne stumper bort. Var der nogen til at begræde dem?

At beskrive Holstebro sociologisk i disse mellemkrigsår er ikke meningen her, men det er ret nærliggende at stille sig selv det spørgsmål, om *man* var anderledes dengang. Det var man, fordi de sociale og politiske forhold var anderledes, og fordi byen var lille, og fordi massemedierne endnu var i deres vorden. Samfundet, også lillebyens, var endnu bundet i traditioner, der var ting, man kunne, og ting, man ikke kunne. Moral, dette forkætrede begreb, havde endnu gyldighed. Havde byen ikke nogen jantelov, havde den dog en lov; man brød den ikke ustraffet.

Åen delte byen i to, som den gør det i dag, men dengang bestod den sydlige del i realiteten kun af Sønderlandsgade med enkelte sidegader; hvor Herningvej, Skjernvej og Ringkøbingvej (nu Søndre Allé) begyndte, tyndede byen hurtigt ud. Sønderland, som kvarteret kaldtes, var altså ikke alverden, og det havde en anden status end Nørreland. De, der boede på Sønderland, måtte nødvendigvis have deres gang nord for Storebro, fordi næsten alt lå dér, men jeg ved mennesker, der så at sige aldrig satte deres ben syd for broen og næppe anede, hvad der lå af forretninger. Sønderland talte ligesom ikke rigtigt med; selv jeg, Nørregade-drengen, var ikke særlig fortrolig med gader som Helgolandsgade og kvarteret omkring den. Man havde ligesom ikke noget at komme der efter. At sige, at folk på Sønderland stod lavere, er naturligvis noget vrøvl, men det lå ligesom i luften alligevel. Sønderlandsdrengene for eksempel – børster!

Byens tunge ende var så afgjort i kvarteret omkring Lægårdsvej, Allégade, Poul Andersensvej; her boede *man*. Det vakte en del opstandelse, da en af byens formuende mænd byggede sig en villa et stykke oppe ad Vestergade. Bygge hus dér! Senere kom Østerbrogades sydlige del til som et acceptabelt kvarter, men sent. Nu var eget hus heller ikke netop sagen dengang; de store, gamle lejligheder inde i bykernen flyttede man ikke gerne fra, og enhver ny villa talte man om og skulle

ud at bese. Det var murermesterhusenes tid, de solide og traditionsbundne, de ligger der endnu, de er uopslidelige.

Jo, det bedre borgerskab havde sine cirkler, sådan som mellemklassen og arbejderne havde deres, og var grænsen mellem dem flydende, var der altså en grænse. Jeg havde en skolekammerat, der ikke inviterede visse fra klassen med til sin fødselsdag, fordi . . . nå ja. I visse kredse betragtedes det som et fald, når en kvinde begyndte på fabrikken. „Herregud, hun er kommet på fabrikken“, sagde man, for det var sandelig ikke de bedste, som sad der. Det voldte en del uro, da nu afdøde overlærer Agersøe deltog i arbejdernes 1. maj-optog; det passede sig ikke for en mand i hans stilling. En mand af betydning kunne godt drikke sig fuld, men det var ikke ganske ligegyldigt, hvor han gjorde det. På Schaumburgs bar gjorde det ingenting, men han burde føle sig for god til Skolegades beværtninger. Arbejdsmanden, der ville ud og more sig med sine venner, havde heller ikke frit valg. Nej, ingen smed ham ud direkte, men alligevel . . . på den anden side ville modviljen slå imod den bedsteborger, der trængte sig ind visse ydmyge steder. Klasseforskellen levede og accepteredes; verdenskrigen brød de sidste skranker, mørketidens fællesskabsfølelse glemte man ikke, men før den opfattede man ikke den sociale forskel som noget ydmygende, det var bare sådan. Arbejdernes standsfølelse var da heller ikke mindre end borgerskabets; det var ikke god tone at mænge sig opad og tro, at man var noget.

Skolerne dengang var borger- og realskolen samt grundskolen i Danmarksgade og friskolen ved Nørreport*. Borger- og realskolen var, som skoler nu var dengang, ledet efter feudale principper; lærere og elever var skarpt adskilt, enhver befaling fra de første skulle ufortøvet adlydes af de sidste; der var sjældent plads til modsigelse. Men lad mig skynde mig at sige, at vi elever fandt det ganske i sin orden; vi ville hverken have anet ud eller ind, hvis en lærer var begyndt at diskutere gruppearbejde og medbestemmelsesret med os.

Og dog herskede der ingen terror, ingen jantelov, i det mindste ikke i realskolen. Hvis jeg påstår, at lærere dengang var større personligheder (og originaler) på godt og ondt, er det muligvis et fejlskøn. Mennesker, man til daglig lever op og ned ad, erfarer man jo et og andet om. Overlærer Jens Agersøe var leder (skoleinspektørtitlen var ikke opfundet), blandt andre kan nævnes Sigurd Jensen (geografi), M. S. Mogensen (gymnastik), Bjerre (regning og matematik), Munkholm (engelsk), Iversen (tysk), Steffensen (matematik), der var Skov-Mikkelsen, Ohlendorff, Ruby (senere steget i graderne), Nielsen (der var en nidkær gårdvagt), Langmack (senere skoleinspektør på Sønderlandsskolen, nu død), Lauridsen (senere leder af særundervisningen) . . . lad det være nok. Tonen var gennemgående djærv og afslappet, lærerne var ikke umennesker, ingen elever led nød, men blev på den anden side heller ikke pylret om. Skolepsykologer, hvad var det?

* Den sidste er omtalt i en tidligere artikel her i årbogen.

Man kom virkelig hinanden ved, ikke blot i skolen, byens skæbne var ens egen skæbne, man var ikke helt ligegyldig overfor sin næste. Om formiddagen gik byens forretningsmænd til frisøren for at blive barberet og møde bekendte til en uforpligtende snak. Jeg husker, at smedemester H. P. C. Andersen hver dag tog en lille runde til sine venner bare for at hilse goddag, skødeskindet og træskoene havde han på, en nordisk kæmpe. Min far var ikke anderledes, folk kikkede også ind til ham. Byens overlæge (dengang den eneste) forsømte sjældent sin tur gennem byen, piberygende, engelsk gentleman i kølig afsondrethed. For mange var det at vise sig i byen et kært ritual, man havde tid til det. Byens fruer sås, man havde jo tjenestepige derhjemme, altså dem der havde råd til at betale sådan en 50-75 kroner om måneden, men så var det også på kost og logi. Byen vrimlede med tjenestepiger, på hver annonce troppe de gerne en halv snes stykker op.

Nyhederne udefra fik man over radioen, og i lyset af de voldsomme begivenheder, der årtiet igennem udspillede sig, var den mærkelig lidenskabsløs. Man tænkte sig, hvordan følgende nyheder ville blive behandlet i dag: Den spanske borgerkrig, krigen Kina-Japan, Hitlers magtovertagelse, Østrigs og Tjekkoslovaqiets udslættelse, Mussolinis angreb på Abessinien, Moskva-processerne, jødeforfølgelserne i Tyskland . . . man hørte om al denne djævelskab, man konfronteredes ikke med den, der var altid en vis afstand. Eller man læste byens egne aviser: Holstebro Dagblad under redaktør Mortensen, senere Behrens, Holstebro Social-Demokrat under redaktør Stumph, og i hvert fald i en del af årtiet Holstebro Avis af konservativ observans under redaktør Geill. Dagbladet var langt det største med læsere langt ud over amtet, liberalismens talerør, bondens blad. Striden mellem det og Social-Demokraten var mere traditionel end oprigtig, intet stort og uforsonligt had skilte dem, begge havde de jo rod i samme by. Blader man de gamle årgange igen, forbavsnes man over, hvor lidt der skete rent lokalt, og hvor behersket man behandlede nyhederne fra det urolige udland. Også heri ses en forskel på dengang og nu, man formede selv stoffet og betragtede det med en lille vestjysk købstads øjne – lad os nu ikke forivres os.

Og man gik i biografen, Kino under direktør Hansen og Kosmorama under direktør Laugesen. Den sidste havde søndag eftermiddag børneforestilling til 25 øre over hele salen. Senere steg det til 50 under rasende protester; mange blev afskåret fra at se Tom Mix, Harold Lloyd, Gøg og Gokke og Joe E. Brown på det flimrende lærred. Hvilke eftermiddage! De voksne havde andre yndlinger: Clark Gable, Fred Astaire og Ginger Rogers, Leslie Howard, Mae West, Spencer Tracy, fra Tyskland Any Ondra, Willi Fritz og Lillian Harvey. Og så de danske naturligvis: Eyvind Johan Svendsen, Mathilde Nielsen, Lis Smed, Ib Schønberg, Lau Lauritzen jun. . .

Ellers var det småt med morskaben i Holstebro; det var tilsyneladende den almindelige opfattelse, at der ikke var noget at grine af. Værtshuse og hoteller var der naturligvis, men sådan noget som varieté, opræden eller dans (det hed dansant), havde man ikke rigtig næse for. Jo, i anlægspavillonen kunne man om som-

meren nyde det vilde liv til tonerne af skiftende bands, og lige udenfor diverte-rede byrkestreet under Marius Jensen hver torsdag aften de promenerende med glade toner fra musiktribunen. Mange mødtes her; der sænkede sig ofte en næsten wiensk stemning under de mørke trækroner, mens lysene strålede, og bækken kluk-kede med. Man var i den forelskede periode, muligvis er mindet mere rosenrødt, end det kan svare til. Men ellers? Drikke kaffe på „Karoline“ eller de nymodens kaffebarer, gå til foreningsbiller, hygge sig i hotel Schaumburgs bar – eller gå på danseskole hos frøken Andersen. Hos hende kom det gode borgerskab, dets børn mere eller mindre frivilligt. Hos Tegner i logen på Brotorvet var publikummet mere blandet, men begge steder dansede man det samme til de samme melodier. Som alt andet dengang havde også dansen sine bestemte regler; der var sandelig forskel på onestep, twostep og foxtrot, og man sjælede i tango. Jeg spurgte min datter på 19, om hun vidste, hvad tango var. „Er det ikke en slags kortspil?“ svarede hun. Nej, Holstebro var ikke noget fristelsens Sodoma; når vintermørket sæn-kede sig over hustagene, sænkede stilheden sig sammen med det, tung som en dyne.

A propos vinter! Når sneen lagde sig over byen og blev liggende, invaderedes anlægget hver eftermiddag af ungdom mellem 5 og 17 år. Var landskabet ikke udpræget alpint, dannede skråningerne fra sygehuset og tennisbanerne dog et brugbart operationsfelt med interessante kombinationer. Fra enden af den nu forsvundne Schaumburgvej løb en sti parallelt med sygehuset ned mod dalens bund. Fra enden af Danmarksgades forlængelse førte en endnu stejlere ned samme sted og stødte sammen med den første et stykke forinden. Fra den modsatte side kom der fra tennisbanerne også to fald, og alle fire sluttede i det samme centrum. Kun-sten bestod i at beregne det rette starttidspunkt og den rette fart, hvad der vanske-liggjordes af, at man på de to bakker ved sygehuset ikke kunne se hinanden før i skæringsøjeblikket. Manøvredugtighed og reaktionsevne indenfor et par sekunder var derfor af stor nytte; styrede man klar af den anden, skulle man nemlig i fuld fart sik-sakke ud og ind mellem træerne på en ny kurs. Utroligt, at der ikke skete flere ulykker. Kælken var endnu i brug, men trængtes hårdt af sparkstøttingen (hvem kender den i dag?), de to forholdt sig til hinanden som Folkevogn til Mer-cedes; der var klasseforskel. En snegrå vinterdag i Spidesdal med dens sorte træer og utallige små spragletklædte personer var som et levendegjort maleri af Brueghel. Jeg formoder ikke, at det eksisterer mere.

Eller man løb på skøjter på Møllendammen og kunne lytte til løvebrøl og abe-pludren. På det gamle terræn, hvor vestjydernes udstilling havde strålet i 1934, lå den zoologiske have, skabt af mænd som dyrlæge E. Baadsgaard Bruun, hotelejer Vesty Hald og købmand Knud Eriksen. En storartet tanke, som byen støttede, men alligevel ikke var stor nok til at rumme og fastholde. Efter den første begejstring dalede interessen langsomt, men støt, og haven lukkede i 1940 omkring udbruddet af 2. verdenskrig. Har haven ikke brændt sig ind i min erindring, glemmer jeg aldrig lyden af dens æsel, der dagen igennem lod sin sælsomme røst lyde ud over

den ganske by. Da den forsvandt, manglede der ligesom noget i dagligdagen. Man burde have hugget bæstet i granit og placeret det højt på skråningen ned mod Mølle dammen, det havde jeg undt det.

Hvad lavede man da om sommeren, når det satte ind med sol og varme? Man drog til vandet, cyklede de to mil til fjorden eller de seks til havet. Nogen kørte i bil naturligvis, men på en sommersondag ved Toftum eller Søndervig kunne man tælle måske 50 biler, men 300 cykler, sådan var forholdet. Man var ikke bange for at røre sig; at smutte til Struer regnede man ikke for noget. De foretrukne badesteder ved fjorden var Breumdal, Strandbjerggård, Humlum, Toftum og Handbjerg, undertiden Oddesund; ved Vesterhavet søgte man til Fjand og Vedersø. Det sidste sted kunne man måske få et glimt af den sære præst, der skrev skuespil, ham Kaj Munk med studenterhatten og cykelklemmerne.

Hvis man nu ud af det foregående har fået det indtryk, at Holstebro i 30'erne var en lille, hyggelig by, hvor få havde for meget og færre for lidt, er det kun delvist sandt. Bortset fra Færch'erne var der vist ingen virkelig rige mænd i byen, derimod en del, som sad ganske lunt i det. Af dem, der havde for lidt, var der derimod mange; arbejdsløsheden hærgede, som allerede nævnt, som en pest, intet kunne tilsyneladende dæmme op for den. Jeg husker de arbejdsløse foran kontrolstederne rundt i byen; deres antal kunne svinge, men nogen var der altid, som oftest mange. Jeg havde en kammerat, hvis far havde gået arbejdsløs i mere end et år. Når der var penge til det, hentede han hos slagteren et halvt kilo affaldskød for en pris af 20 øre; det bestod hovedsagelig af sener og brusk og kan i dag fås gratis til hunde. Når der ikke var 20 øre, levede man af kartofler; kaffe og mælk og den slags luksus blev der sjældent til. Undertiden var socialkontoret den sidste redning. Socialinspektør Hornbak havde i de år den mest forbandede af alle stillinger; han måtte sige nej tiere end ja, men den, der gik fra ham med 10 kroner, var hjulpet for en tid. Der kunne købes meget affaldskød for 10 kroner, der kunne også blive til en hektoliter koks måske. Hvor utroligt det end kan lyde i dag, var sult nu og da en realitet blandt de dårligst stillede. Min kammerat havde aldrig sultet, sagde han, ikke sådan rigtigt i hvert fald. Det var i de år, Leck Fischer og Harald Herdal skrev deres sociale romaner. I dag analyseres de af litteraturmagistre for deres kunstneriske kvaliteter – det var ikke derfor, de blev skrevet.

Holstebro havde ikke noget særpræg, intet der adskilte den afgørende fra andre provinsbyer, selv om læsningen af byens aviser og turistbrochurerne godt kunne efterlade det indtryk, at byen var ret enestående. Blandt dens borgere var der også kun få, hvis navne nåede udenfor kommunegrænserne. Frimenighedspræsten Morten Larsen var en af dem; han døde i 1936 og var da holdt op med at virke som præst og debator; udenfor menigheden og kaldsfællerne satte han ikke længere sit præg på kirkens liv. Hans efterfølger, Jens Krustrup, var på mange måder også en særpræget personlighed med stærke standpunkter, men han havde den utak-

nemmelige lod at stå i skygge af sin store forgænger, en skygge, der aldrig slap ham.

Hvem betød noget, hvem huskes, om ikke til sene tider, så dog en generation eller to? Cigarfabrikant Martin Schmidt naturligvis, hans humor var legendarisk, hans person festlig; i hans forretning på Nørregade mødtes mange og lyttede til hans visdomsord. Fremfor alt var det sporten, der havde hans kærlighed, ikke blot var han formand for Holstebro Boldklub, men havde en hånd med i andre klubber også, langt op i årene var han aktivt medlem af „Old Boys“. Hans historier og kommentarer genfortaltes over den ganske by, der var noget næsten klassisk over dem. Havde han haft skrivelyst, kunne Danmark have fået sin Mark Twain. Besættelsen slog ham ud; varemanglen indenfor ikke mindst hans branche med den dermed følgende utilfredshed og de evige plagerier var mere, end hans sind kunne tage, hans psyke tålte ikke mistilliden. Da freden kom, var Martin Schmidt en anden mand, sit gamle jeg genfandt han aldrig.

Tandlæge Agger var også blandt sportens støtter, men Martin Schmidts diametrale modsætning, hvad der dog ikke forhindrede et fortræffeligt samarbejde. Kølrig, ordknap, reserveret ragede han med sin garderhøje, ranke skikkelse op over de fleste. Han virkede altid ensom, hans væsen indbød ikke til fortrolighed, men i byen nød han almindelig agtelse. Han gik for at være en hård og ret ufølsom tandlæge, hvorfor hans praksis ikke hørte til blandt de største, men hans menneskelige og moralske egenskaber var hævet over enhver tvivl. At han i besættelsens år fik en ledende plads i modstandsbevægelsen, var næsten en selvfølge, ikke mange var nærmere til det end han.

Konsulent Overgaard og hans kone tilbragte deres fritid med at lede efter oldsager. Det morede folk sig en del over; hvad mening var der vel i at samle sten sammen, man kunne da foretage sig noget nyttigere? Videnskaben var af en anden mening. Ægteparrets årelange undersøgelser af Gudenåkulturens bopladser omkring Storåen indgik i Nationalmuseets store arbejde om Danmarks oldtid med navns nævnelse. Men byen ville eller kunne ikke fatte de to menneskers utrættelige arbejde, til det sidste vedblev man at betragte det som et lidt latterligt tidsfordriv.

Axel Bjerre var lærer på mellem- og realskolen, en matematisk begavelse. Stilfærdig og venlig, hans stemme var langsom og blid, og dog var der omkring ham en ring af isolation, en afsondrethed, der forenede ham med noget hemmelighedsfuldt. Hvordan den mand egentlig var, vidste kun få, han hjalp ikke selv til at løfte sløret. Den evige ungkarl, kendt af alle og altså alligevel ikke kendt, vandrede gennem byen med den cigar, der kun sjældent forlod hans læber. Han var mere en myte end en person af kød og blod, hans elever elskede ham uden at kunne forklare hvorfor. Og så giftede han sig pludselig i en fremrykket alder og forlod få år efter byen, flyttede til Samsø, og hvad ville han dog dér? Byen talte

Tobaksfabrikant Martin Schmidt (1878–1952), en af Holstebro's markante skikkelser, kendt for sit ustyrlige vid og sin vældige indsats for sporten i byen. I 1906 blev han medindehaver af sin faders forretning, som han drev videre til sin død. Cigarfabrikationen blev indstillet i 1948. (Fot. Poul A. Kjær).

meget om den sag; lærer Bjerre tog mysteriet om sig selv med, naturligvis – fristes man til at sige.

Frøken Medritzer var allerede en gammel dame ved tiårets begyndelse. Hendes mor var datter af en af byens gode borgere, hendes far en østrigsk officer, som under krigen i 1864 en tid havde kvarter i Holstebro – en alliance som meget forståeligt vakte en del skandale. Datteren søgte altså tilbage til sin mors fædreland og levede sine sidste år i byen. Jeg husker hende svagt som en lille, vindtør frøken, hvis gennemtrængende stemme på gebrokkent dansk hævdede sig kaglende over alle andre. Hun endte med at blive en plage for sine omgivelser, kværulerende, påtrængende og evig fortørnet over, at man ikke tog hendes stand alvorligt, en østrigsk officersdatter havde krav på ærbødighed.

Amtsforvalter Bauditz hørte også en svunden tid til, en imponant junkertype med kejser Wilhelm-skæg og sølvknappet stok, den kongelige embedsmand, som vel var almindelig før 1. verdenskrig. Han var en mand af temperament og mange mere eller mindre uoverlagte handlinger, en Gustav Wied'sk mandfolkefigur med dennes smag for livets goder på godt og ondt. Folk betragtede ham med en blanding af morskab og respekt; sammelignet med den moderne embedsmandstype var han farverig og menneskelig, administrationen kunne endnu tillade sig at have hans slags uden at sætte noget til ved det.

Lad disse navne være nok*; som tidligere nævnt havde alle et ansigt, en skæbne og en plads i samfundet, der aldrig var helt ligegyldig. Heri ligger lillebyens vel-signelse og forbandelse: Aldrig at være alene. Alt, hvad der er sagt og siges om den lille provinsby, passede på Holstebro i tiåret 1930–1940. Selvtilfredshed, snæversyn, sladder, misundelse, bagstræb og bedrevenen, men også hjælpsomhed, medfølelse, tolerance og samhørighed. At sige at *sådan* var Holstebro dengang, er ikke muligt; den var ikke den samme set fra baggården på Sønderland og villaen på Lægaardsvej. Den var byen på godt og ondt, men midtpunktet i ens tilværelse, dér hvor tingene skete, man slap ikke for den.

Måske slipper den aldrig én. I den sjællandske by, hvor jeg har slået mig ned, løber jeg undertiden på en gammel bekendt fra Holstebro, vi har spillet fodbold sammen i HB og er jævnaldrende. Vi snakker aldrig om den by, vi nu bor i, vi snakker om Holstebro, den vi husker, 30'ernes by. Den står ikke mindre klart i hans erindring end i min. Begge har vi været „hjemme“ adskillige gange, men den by, vi har i tankerne, eksisterer ikke længere. Måske er det derfor, at vi aldrig kan slippe den. Længsel? Måske, længsel er mange ting. At vi rev alle bånd over, da vi forlod byen, var kun noget, vi bildte os ind. Vi rev ikke noget som helst.

„Kan du huske, dengang vi spillede mod Struervejs boldklub?“ spørger jeg.

„Ja, ude på marken bag guldsmed Rogers have“, svarer han, „den eksisterer ikke mere“.

Men det gør den faktisk. Altid.

Besættelsen hører ikke 30'erne til, men det var dette tiår, der skabte den og den anden verdenskrig. Da det lakkede mod enden, stod det vel klart for de fleste, hvad der ventede forude. Troede Chamberlain selv på „peace in our time“, da han viftede med stormagtserkleringen på Hendon flyveplads? Man nægter at tro på det.

Mærkede Holstebro historiens vingesus, da den første tyske soldat ved middags-tid den 9. april 1940 kørte ind i byen? Dens egen historie, landets, Europas, hele verdens historie? Næppe, den havde mere end nok med at opleve det nære. En begivenhed bliver først historie, når den er overstået; slaget ved Waterloo, Struensees henrettelse, mordet på Cæsar – øjenvidnerne har ikke draget konklusioner, ikke mærket vingesus, de var for tæt på.

Den første dag blev for Holstebros vedkommende også den mest dramatiske i hele besættelsens historie, mere dramatisk end den sidste. Da meddelelsen om tyskernes kapitulation lød over radioen den 4. maj 1945, blev den modtaget af en by, der var vidt forskellig fra den, der erfarede den tyske indmarch fem år tidligere. Gennem henved 1850 døgn's omgang med fremmede soldater, med rationeringer, mørkelægning, sabotager, luftalarmer, med rygter og løgne, med ille-

* Skulle nogen savne en omtale af bogtrykker Niels P. Thomsen, læs da venligst Hardsyssels Årbog, 1973.

Marcherende tyske soldater. I 5 år oplevede Holstebro dagligt dette syn. Efterhånden blev det så almindeligt, at ingen bemærkede det. I begyndelsen sang soldaterne under marchen, men som krigslykken daledte, gjorde sangen det også. Efterhånden var der ikke længere noget at synge for. (Billedet lånt fra Holstebro Byhistoriske Arkiv).

gale aktioner, strejker, angst og uro, tysk propaganda og BBC's udsendelser og krig, krig og atter krig, var den blevet hårdet. Ingen rystedes over 150.000 dræbte ved bombardementet af Dresden eller 30.000 på en enkelt nat i Hamborg; man læste om 350.000 faldne tyske soldater i Stalingrad, om stikkerdrab og schalburg-tage, om dødsdomme og jødeforfølgelser, om tortur og deportationer og hungersnød. Utroligt, at man kunne rumme det altsammen, men det var som sagt ikke historie, det skete her og nu, man levede midt i svineriet, det var hverdag. Jublen, der udløstes ved fredsbudskabet, var ubeskrivelig, vild og tøjlesløs og følt, man havde haft tid nok til at blive ladet op, men det rokker ikke ved den kendsgerning, at folk var anderledes, at man var blevet afstumpet, følelseskold eller i hvert fald ligegyldig. Menneskelige lidelser havde fået et andet perspektiv, man havde hørt og set for meget. Først i tiden, der kom, erkendte man det, da det var blevet historie. Intet, heller ikke i Holstebro, blev, hvad det havde været, der var et *før* og et *efter*, som vel aldrig slettes helt ud.

De første tyskere kom altså ved middagstid, en lille fortrop på motorcykler. De var i grønne uniformer og sorte støvler, og de var behængt med gasmasker, håndgranater, karabiner og maskinpistoler, og hvad en moderne soldat ellers kunne

tænkes at få brug for. En dejlig forårsdag forresten; viben var kommet, og solen skinnede livsaligt, i anlægget myldrede krokus og erantis frem. Først senere dukkede hovedfeltet frem ad Herningvej og Skjernvej, time efter time blev det ved. Lastbiler, pansrede mandskabsvogne, tanks, ambulancer, heste, kanoner, antiluftskys, forsyninger af enhver slags, motorcykler, officersbiler, soldater i grupper, kompagnier og regimenter. Gader og torve var pakket, en stank af benzin, læder og støvlefedt bredte sig over byen, en stank som i de kommende år skulle blive uløseligt knyttet til alt tysk. Helt uforståeligt blev det, da aftenen faldt på, og intet lys tændtes. Mørkelægning kaldte man det, man skulle til at lære nu. Mørket standede ikke den planmæssige fremrykning; duvende som elefanter pløjede de vældige vogne sig frem, fyldte gaderne til sidste centimeter, og dog blev der plads til soldater, hvis sømbeslåede støvler frembragte en ny og truende lyd som piskeslag med en tung og våd snert. I det tilsyneladende kaos hvirvlede feltgendarmernes selvlysende stave, kommandoer gjaldede, mænd råbte med hæse, støvede stemmer, hæle smækkede, motorcykler uden lydpotte larmede frem og tilbage. Man famlede sig frem i en by, man ikke længere kendte, ramlede ind i vagtposter og maskingeværstillinger og sagde undskyld. Med tankevækkende sikkerhed fandt tyskerne vej til skoler og hoteller, til badmintonhallen og eksportstaldene, til pladser og mødelokaler. Nogen måtte have fortalt dem det, nede i Tyskland måtte man have et bykort over Holstebro forsynet med røde cirkler, hvor så og så mange biler, soldater og heste skulle placeres natten mellem den 9. og 10. april 1940. En albesejrende organisation; man følte sig voldtaget, lammet, kunne ikke tænke en sammenhængende tanke, sært at man i det hele taget levede. Jeg tror, at dette første døgn var det værste af alle, hvad angår forvirring, rådløshed og angst, et mareridt på samme tid hæsligt og spændende; hvad ville der ske nu?

Og så skete der altså ikke så grumme meget mere i Holstebro i de næste fem år. Vil nogen protestere, lad mig da nævne navne og begreber som København, Århus, Ålborg, Shellhuset, Den franske skole, schalburgtage, gidseldrab, henrettelser, luftangreb, Ryvangen, Hipokorpset. Alt, hvad der senere gav besættelsen farve, dramatik og tragedie, gik udenom byen, ikke fordi borgerne i mindste måde var mere passive eller fredsommeligere end andre steder, de tilspidsede situationer opstod bare ikke, brændpunkterne var andre steder. Hovedparten af byens borgere kom gennem de fem år i relativ fredelighed, passede deres arbejde, sov godt om natten og spiste sig mæt hver dag. De, der ville passe sig selv, kunne gøre det uden større besvær, ingen hindrede dem i det.

Allerede den 10. april fik folk med god plads privat indkvartering, mod betaling naturligvis; tyskerne havde konto i Nationalbanken. Officererne lagde beslag på de bedste logis, de menige måtte tage til takke med mere ydmyge steder; mine forældre undgik ikke deres skæbne. To menige stillede med hælesmæk, udrustning og behørigt stemplet papir. Da de to var blevet anbragt, dukkede en tredje op ud på aftenen, hvad der afgjort ikke passede de to først ankomne. Noget af det

første, efternøleren betroede os, var, at han var socialdemokrat, i det civile liv vinkyper, og at han ville skide på den forbandede krig. Det tog vi til efterretning. Soldaterne havde været i Polen, men de var ikke meget for at fortælle noget, muligvis måtte de ikke. Stilfærdige og høflige fyre; de gik på trappen med støvlerne i hånden. Vores lille garnison skiftede ret hyppigt, en overgang havde vi en rødhåret knægt ikke meget mere end 1,60 meter høj. En dag tog han min mor i hånden og spurgte hende, om hun ikke nok troede, at han kom hjem i live. Af en tysk soldat at være var han temmelig mislykket, men han vandt vore hjerter. Den overfladiske kontakt, vi havde til den halve snes menige i besættelsens første uger, havde det positive indslag, at vi (og alle) med nogen undren måtte erkende, at tyskerne ikke var ens, at næsten hver eneste røbede meninger, som Hitler ikke ville skrive under på. En vis fatalisme var det gennemgående træk hos dem, alle længtes hjem, men når det nu ikke kunne være andet – also gut.

Tyskerne indrettede sig meget hurtigt; det gjorde byens borgere også, sådan at forstå, at de accepterede en fuldbyrdet kendsgerning og bestræbte sig på at få det bedste ud af den. Det store gennemtræk af tropper og materiel stilnede af, man kunne atter gå på gaden og tale med almindelig stemmekraft, og nætterne forløb uden afbrydelser. Tropicantallet forandrede sig ikke meget, som regel husede byen mellem 1000 og 1500 mand, overvejende infanteri og flak-kompagnier isprængt mindre afdelinger pansertropper og kavalleri. Henimod krigens slutning blev der på KFUM på Kirkepladsen oprettet en officersskole, men det var tydeligt, at Holstebro ikke ansås for at være et strategisk vigtigt punkt før i de sidste måneder, da invasionens mareridt red den tyske overkommando dag og nat. Også i omegnen var der stationeret tropper, man rendte på dem de mærkeligste steder. Siden hævdedes det, at flere af disse små forlægninger blev glemt i det samlede overblik, at soldaterne tilbragte så at sige hele krigen heroppe uden at gøre gavnsgerning. Da de rejste ved kapitulationen, talte de udmærket dansk omend med tydelig accent, nemlig vestjysk.

Ortskommandanturen lå i ejendommen Danmarksgade 5; man overtog arrestforvalterens kontor på rådhuset og arbejdsmændenes lokaler på Østerbrogade; på hotel Schaumburg logerede staben og de højere officerer, andre slog sig ned på Missionshotellet, Knudsens hotel og Krabbes hotel. På Sønderlandsgade indrettedes lazaret, og på Skjernvej opførtes senere en lille barakby grænsende op til Ørnhøjbanens terræn i forbindelse med den fabrik (Tekkia), der fremstillede materialer til befæstningerne ved vestkysten og på Karup flyveplads. Man lagde beslag på dele af eksportstaldene, i perioder på badmintonhallen, Frelsens Hærs mødelokaler i Skolegade, markedspladsen ved Lemvigvej rummede biler, teknisk skole og missionshuset i Danmarksgade blev overtaget, på et vist tidspunkt skolernes gymnastiksale, og jeg tror også Grundskolen; på grisetorvet var heste. De skiftende kommandanter residerede i en lejet villa nede ved åen bag mejeriet (i hvert fald i flere år). Det skal siges til de herrers ros, at de ikke gjorde sig bemærket, men

syntes indstillet på at blande sig mindst muligt. Ved de lejligheder, hvor de kunne have demonstreret deres rette germanske sindelag, folkestrejken, den 29. august, sabotagen i krigens sidste halvår, var deres mådehold overfor civilbefolkningen tydelig. Oberstløjtnant Barth, majorerne Voss og Schwarze og de øvrige ville ikke rodes ind i noget. En af de sidste skød sig, efter sigende af personlige grunde, han var skolebestyrer i det civile liv.

I løbet af de fem år skiftede tyskernes lokaliteter naturligtvis, man indskrænkede og udvidede efter troppernes antal. I de første år skete det efter høflige forhandlinger med byråd og privatpersoner; først senere tog man fat og krævede. Byen vrimlede med vagtposter foran værksteder, kontorer, garager og mandskabskvarterer. Den spion, der ønskede kendskab til tyskernes placering i Holstebro, behøvede blot at cykle en tur gennem gaderne; på mindre end en time ville han have fået sin nysgerrighed tilfredsstillet. Da fæstningsbyggeriet ved vestkysten begyndte, rykkede den tyske arbejdstjeneste OT ind på Nørregade. De første medlemmer vakte med deres brune uniformer og hagekorsarmbind en vis uro, man tog dem for SA-mænd eller Gestapo. Men Holstebro forskånedes for de mere ekstreme udslag af den nazistiske ideologi såsom SS-soldater, Hipofolk eller terrorgrupper. Gestapo havde lokaler på Missionshotellet i den sidste tid, men om det havde fast kvarter i byen eller blot slog sig ned, når det skønnedes nødvendigt, blev jeg aldrig klar over. I de perioder, hvor der herskede udgangsforbud, og feltgendarmeriet huggede en forsinket borger, bestod straffen undertiden i, at synderen blev sat til at pudse støvler på Missionshotellet i flere timer. Tyskerne hængte sig normalt ikke i den slags overtrædelser, hvad jeg flere gange selv erfarede. Ofte åbenbarede de en forbløffende afslappethed, der stod i skærende modsætning til deres opførsel andre steder. Måske følte de sig trygge, måske ønskede de ikke mere nidkære instansers søgelys rettet mod sig.

Holstebro var afgjort præget af soldater i langt højere grad end større byer. De var overallt, de smækkede hæle sammen, de sang deres marschsange om hjemstavnen og den ventende pige (langt mindre om Hitler og tusindårsriget), deres biler fyldte op på torve og gader, på lygtepælene hang deres skilte. Man var aldrig fri for dem, de sad på restauranter og i biograferne og gik til sportskampe, de hjemsøgte forretningerne. Slæbte hjem af varer, som den terroriserede familie hjemme i den nazistiske mønsterstat forlængst havde afskrevet som eksisterende, og fyldte sig med wienerbrød og flødeskum, sylte og chokolade og fedt flæsk, med fløde og smør. De var som et stykke trækpapier i en vandpyt.

Det første halve års tid opførte danskerne – og altså også Holstebro – sig ejendommeligt; man havde besvær med at finde sig selv. Man samledes til alsang i Wiiums anlæg, og man gik algang; den halve by deltog, den anden halvdel kikkede på. Nu så mange år efter kan man godt ryste undrende på hovedet; det forekommer ret idiotisk at tromme folk sammen til afsyngelse af nationale sange og til marchture ud ad landevejen og tilbage igen. Den slags manifestationer tillæg-

ger man gerne sydlandske og letbevægelige naturer, ikke danskere, slet ikke vestjyder. Men folkefællesskabet og det nationale sammenhold skulle altså demonstreres overfor fjenden, og man gjorde det her som alle andre steder. Men kunstigt var og blev det, vi dur ikke til at vise vort sindelag på den vis, og arrangermenterne døde hurtigt ud af sig selv.

At beskrive tilværelsen i Holstebro under de fem besættelsesår lader sig ikke gøre under ét; den var ikke den samme i 1940 som i 1943 eller 1945. Men som allerede nævnt lod det sig gøre uden større vanskelighed at leve sit eget liv farefrit og jævnt behageligt, bortset naturligvis fra rationeringen, mørkelægningen og luftalarmerne. I begyndelsen gik det jo ganske godt, varer var der endnu, man kunne se amerikanske, franske, tyske og svenske film foruden danske naturligvis og hver aften lytte til BBC's danske udsendelse fra London, hvor traurig den ellers var i de første år. Undertiden kom der et militærorkester og drøede løs med trommer og slagtøj, så ruderne klirrede. Syv soldater, dræbt under demonteringen af en mine ved Thyborøn, blev begravet med militær honnør på den gamle kirkegård; den sag gjorde tyskerne meget ud af. Senere gik det mindre pompøst til. Modstanden mod de fremmede var endnu famlende og uden retning, og de opførte sig jo pænt. Desuden talte alt for, at de ville vinde krigen. Adskillige forretningsmænd vejrede morgenluft; nej, de gik ikke over, havde blot døren stående på klem. Når der ikke længere var nogen risiko, kunne man jo altid åbne den helt. Interessant var det at iagttage deres strategiske tilbagetog i takt med krigens udvikling, en studie i menneskelig ynkelighed. Da alt håb om profit var borte, smækkedes døren i, og man vendte sig veloplagt mod den voksende modstandsbevægelse. Hos den lå magten og æren.

Efter angrebet på Rusland i juni 1941 oprettedes et hvervekontor i Det ny Missionshotel på Stationsvej. Tyskerne gav sine ariske brødre chancen til at kæmpe mod de russiske undermennesker i Waffen SS. Jeg kender intet tal på, hvor mange der i Holstebro og omegn fulgte basunernes kalden; mig bekendt blev det ikke til mere end to fra selve byen. Lad navnene være glemte, men da deres bærere senere vendte hjem på orlov, blev der omgående ballade. En af frontkæmperne sårede en mand med revolverskud, der var slagsmål og meget andet. Til sidst tabte tyskerne tålmodigheden og sendte heltene bort. En faldt senere i Rusland, den anden klarede sig vist igennem.

Det var samme år, der indførtes legitimationskort for de vestlige områder af Jylland, og dem havde man meget sjov af resten af krigen. De blev borte, blev forbyttede og forfalskede, og tyskerne forlangte dem i tide og utide; uden det forbandede kort var man ikke meget værd. Hvad tyskerne egentlig havde ud af det, ved jeg ikke; de konstaterede blot, at man havde det, men hvad der stod i det, og om fotoet stemte overens med indehaveren, gav de sig sjældent tid til at forvise sig om. De elskede det kort.

Politiet havde allerede tidligt haft CB'ere til hjælp, værnepligtige som på grund af kassation eller frinummer ikke var blevet indkaldt. Føllene, som de kaldtes, blev hurtigt en skive for folkeviddet i deres blå og mildest talt klodsede uniformer; ingen pige så til den side, hvor de befandt sig. I 1942 blev der på Højskolehjemmet afholdt et grundkursus for de indkaldte, fire grupper under ledelse af stationsleder Jensen, Falck, politiassistent Christensen, brandassistent Christensen og luftværnschef, kaptajn Andersen. Den praktiske undervisning foregik på sportspladsen ved Lægaardsvej, og både den og den teoretiske var en jammerlig forestilling; lad det være sagt uden omsvøb. I tilfælde af krigeriske handlinger skulle vi altså træde i aktion, bekæmpe ildebrande og gasangreb, yde sårede førstehjælp, lede evakuering, opretholde ro og orden og passe luftmeldetjenesten. Byen kan prise sig lykkelig over, at der intet skete, vore evner var fattige som vor viden. Jeg var medlem af et gassporehold, der rendte rundt med gasmaske og gummidragt og visse kemikalier, der hævdedes at have en dæmpende indflydelse på klor- og sennepsgas. En enkelt øvelse skulle fastslå dette; vi begreb ingenting, tilsyneladende forventedes det heller ikke. Under luftalarm samledes mit hold i en kælder i Danmarksgade under kommando af malermester Ulsø, der også var brandmand. Vi spillede kort eller sov. Jeg husker en nat, da der med få timers mellemrum blæstes alarm fem gange. Under den sidste mødte kun maler Ulsø, vi andre ville ikke være til grin længere.

Som alt andet blev luftalarmerne en vane. Hver ejendom havde sit lovbealede beskyttelsesrum med sandsække eller brædder for vinduerne, og så var der de offentlige blandt andet i form af betonbunkers, der blev lagt uden hensyn til omgivelserne. Midt på Rådhusortet for eksempel, i anlægget nedenfor sygehuset, på Storetorv, i alt blev det vist til omkring femogtredive stykker, inden krigen sluttede. De allieredes indflyvningskorridor strakte sig fra sydvest op over blandt andet Holstebro-egnen, hvorfra kursen sattes mod Østersø-områderne. Det fandt man jo snart ud af, ingen gik i beskyttelsesrum, og disse misligholdtes på det skammeligste. I vor ejendom manglede der naturligvis heller ikke et, men det blev aldrig benyttet. Efter krigen kunne man ikke finde nøglen til det, ingen havde nogensinde savnet den, end ikke husvagten.

Indtil april 1944 havde der været i alt femten luftalarmer, men hen på sommeren steg antallet hastigt, dels på grund af den voksende aktivitet over Tyskland, dels på grund af våbenedkastningerne til modstandsbevægelsen. I august dette år trængte to hundrede allierede fly ind over Ulfborg-området; det kom flere steder til luftkampe, og ved Vemb og Hee blev tog beskudt, og flere personer dræbtes og såredes. Et par måneder senere var der atter luftkampe, et allieret bombefly styrtede ned i Gørding, nogle dage senere et andet i Idum, og der opstod flere brande. I Idum eksploderede bombelasten fra det nedskudte fly et par dage efter styrtet, et enormt brag, der fik byen til at skælve i sin grundvold og pustede utalige ruder ud. Ingen anede, hvad der var hændt før flere timer senere; man gæt-

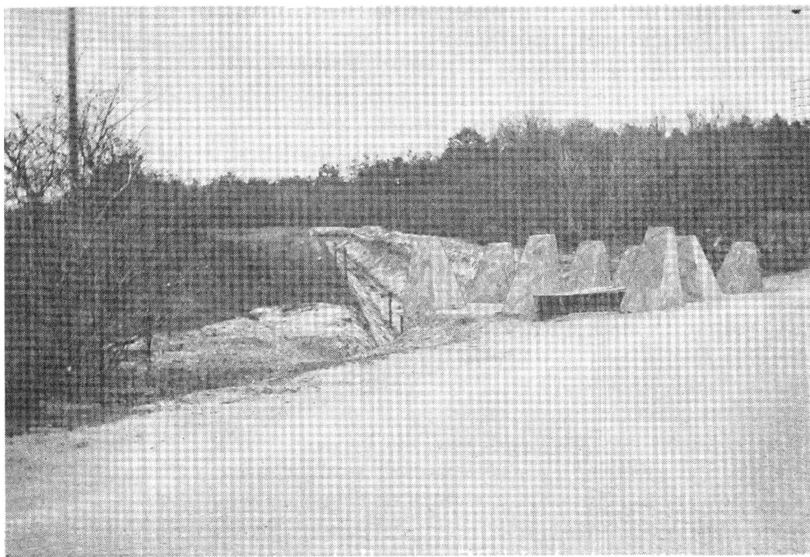
tede på alt lige fra invasion til sabotage og mytteri. Tyskerne deltog i forvirringen, ingen havde fortalt dem noget.

Krigen rykkede nærmere; i byen mærkedes det på mange ting, og der bredte sig langsomt en stemning af forventning; der var dagslys forude. Oftere og oftere slog tyskerne alarm, det var invasionens spøgelse, der hærgede, man hørte og så fjender allevegne. Midt i nattens mulm og mørke hørtes pludselig kommandoer og motorer, der startedes, løbende soldater og våbenklirren. Fra alle byens forlægninger begyndte biler og kampvogne at rulle vestpå, Nørregade og Skolegade fyldtes med tropper. Folk lå ud af vinduerne og betragtede de våbenstrittende soldater; synet fyldte ingen med angst, snarere med en kildrende fornemmelse af forventning. På det tidspunkt af krigen var man rede til at ofre næsten hvad som helst; tanken om en allieret landgang med alt, hvad den indebar af lidelse og død, afskrækkede ingen. Så langt var man altså kommet, så krigshærdet var man blevet; der skulle meget til at tage pippen fra én. Hvis udrykningen skete under en luftalarm, og man hørte maskinernes dybe durren, steg spændingen naturligvis. Herregud, det kunne da være, ikke? Men tropperne vendte altid tilbage i adskilligt bedre humør end borgerne, der modtog dem; der skete fortsat ikke noget.

Holstebro var ellers blevet en pindsvinestilling, formodentlig skete det også i 1944. Rundt om byen blev der gravet en vældig grøft afstivet med granrafter, der uden forlov skar sig tværs gennem haver og marker, hegn og veje. Pigtråd og spanske ryttere manglede heller ikke, og ved hovedvejene støbtes betonspæringer i funktionalistisk stil. Kendetegnende for byens reaktion var, at de imponerende spæringer ikke så meget hindrede de allierede i at komme ind som tyskerne i at komme ud. Heri lå borgernes største bekymring.

Forsvarsanlægget blev muligvis til på foranledning af generalfeltmarskal Rommels inspektion af vestkysten i slutningen af 1943. Han ankom til byen med et privat tog under skrækindjagende sikkerhedsforanstaltninger og med en hale af militære eksperter efter sig. Hen på eftermiddagen vendte den lange kortege af biler tilbage til byen og svingede fra Struervej ind på baneterrænet, hvor toget holdt ved ægpakkeriet. Tilfældigvis skete det netop samtidig med, at jeg uvidende kom cyklende og måtte standse op ved hjørnet for at lade bilerne svinge forbi. Den dag i dag forstår jeg det ikke; i løbet af et par sekunder kunne jeg have fået mit navn i verdenshistorien (og på en gravsten), for jeg befandt mig mindre end to meter fra bilerne, jeg kunne kikke lige ind i dem, jeg kunne se Rommel sidde og trække sine handsker på, jeg kunne uden ringeste besvær have skudt en af krigens førende generaler og befriet de allierede for en alvorlig modstander. Ingen vagtposter rev mig bort, ingen våben rettedes mod mig, ingen dækkede for bilruderne; jeg befandt mig i et af de berømte og berygtede huller, der opstår i selv den tætteste sikkerhedskæde, og ingen kunne vide mine hensigter. Tanken kan endnu fylde mig med en sær gysen, på samme tid simpel og utrolig som den er.

Som tidligere nævnt fik besættelsens store datoer, folkestrejkerne, regeringens

Tankgrav. Mod krigens slutning ved invasionstruslen tyskerne som en mare; de så fjender allevegne. De mente for alvor, at tankgrave og pigtråd kunne holde de allierede ude af Holstebro. Borgerne grinede og sagde mange vittigheder om den ting. Billedet viser tankgraven ved Herningvej. Til højre i billedet ses de såkaldte „spanske ryttere“. (Billedet lånt fra Holstebro Byhistoriske Arkiv).

afgang og aktionen mod jøderne, altsammen i 1943, politiets afsættelse i 1944 samt en spontan proteststrejke foranlediget af mordet på elleve danske modstandsfolk på Roskildevej, ikke større indflydelse på forholdene i Holstebro. Strejkeparolen blev fulgt loyalt, og tyskerne kørte i lastbiler til fjorden og badede, mens byen lå stille hen. Egentlig en psykologisk genistreg, som man ikke ville have tiltænkt en tysk officer; han forsynede endda bilerne med plakater, hvor man på dansk kunne læse om udflugtens mål. Det var ved at tage pippet fra folk; man erkendte at have mødt en ligemand i lurendrejeri. Den 29. august, da regeringen trådte tilbage, og der blev indført militær undtagelsestilstand med standretter, udgangsforbud, møde- og rejseforbud og gud ved hvad, vrirmede byens gader med folk og soldater, der skulle passe på dem. Faktisk så det ret truende ud, men begge parter nærrede sig, og om aftenen hørtes på gaderne kun tyske støvlesøm; eksplosionen udeblev. Endda i en sådan grad, at bykommandanten et par dage senere slækkede på bestemmelserne under henvisning til borgernes gode opførsel. Det var en ros, der sved.

Jødeaktionen – var der i det hele taget jøder i Holstebro? Politiets afsættelse foregik udramatisk, korpset blev afvæbnet og sendt hjem. Man svang sig aldrig

op til det store, muligvis var byen for lille til en medrivende fælles indsats, muligvis lå det i mentaliteten, vestjydernes aversion mod at blotte sig og give efter for sine følelser. Men lad det være indrømmet: Tyskerne provokerede ikke unødigt, da de kunne have gjort det. De trådte én over tærne, men de trådte ikke til.

En halv snes dage efter politiets fjernelse oprettedes et kommunalt vagtværn under ledelse af berider Jørgensen. Fyrre mand fordelt på et dag- og et nathold havde kvarter på den gamle politistation på rådhuset. Uden hjælpemidler og erfaring var deres opgave utaknemmelig, kriminaliteten steg naturligtvis, tyverier, sortbørs og voldshandlinger floredede, men vagtværnet gjorde sit bedste, og helt uden betydning var det ikke. Ejendommeligt nok forstærkedes den jævne mands retsfølelse; måtte ens egne myndigheder ikke passe på én, kunne man sågu gøre det selv. Var det ret almindeligt, at man efter mørkets frembrud medbragte en solid stok eller hjemmelavet gummiknippel, var det ikke som følge af en total retsløshed eller en forbryderisk terror. Forsvaret gjaldt de relativt få, der mente at kunne udnytte situationen. Langt den største del af befolkningen forblev, som den havde været, Holstebro blev ikke nogen wild-west by.

Uvilkårligt gør man sig sine tanker: Et samfund uden regering, rigsdag og politi, hvordan kan det fungere, endda i en krisesituation? Udmærket, tankevækkende udmærket forresten. Folk betalte deres skatter, hævdede socialunderstøttelse, fejede deres fortove og respekterede færdselsreglerne. De kommunale værker leverede lys og gas, togene kørte efter planen (når der altså ikke manglede skinner), rationeringerne fungerede upåklageligt, det samme gjorde byråd og administration, og hver dag blev avisen puttet ind gennem brevsprækken. Med ikke ringe gysen kunne man tænke sig samme situation i dag. Havde man mere kultur dengang, mere selvbeherskelse, mere anstændighed? Denne selvdisciplin skyldtes jo ikke angst for tyskerne, ikke nogen slavementalitet, ikke sløvhed eller fejhed. Måske skriver nogen engang besættelsestidens psykologi, men indtil må man kun konstatere, at ingen tabte hovedet; man bestemte sig til at leve videre, som om intet var hændt. Det var faktisk ganske godt gjort.

Hverken Holstebro eller landet i almindelighed var så afskåret fra den store verden, som man umiddelbart skulle tro. Som besat nation indtog landet en ret enestående særstilling. Uden risiko kunne man dagligt lytte til BBC's danske udsendelser fra London, og snart fandt man frem til Sverige, hvis „Nyheter från TT“ blev meget populære. BBC var jo ikke altid lige objektiv i sin bedømmelse af tingenes tilstand, her havde TT sin styrke. Dertil kom så de illegale blade, både de landsdækkende som Frit Danmark, Information og Kirkens Front samt de lokale, der begyndte at dukke op i 1942, Folkeviljen for Holstebro og Omegn, Holstebro Nyhedstjeneste og Frit Danmarks Nyhedstjeneste Holstebro. Byen oversvømmedes af illegale blade, de sad i brevsprækker, lå på kantineborde og skolepulte, i rebus og tog. Nogle var trykt, andre duplikeret, alle blev de læst og givet videre. Endelig var der de illegale bøger om Hitler, om nazismen, kommunismen,

fremtidens Danmark, der var vittigheder (naturligvis) i ord og tegninger. Nej, man vidste ganske god besked, omend det var en noget spredt og usystematisk viden; man valgte jo ikke selv. Derimod kneb det mere med de indre forhold, modsætningerne og magtkampen indenfor modstandsbevægelsen, politikernes forhandlinger i krogene, tyskernes fremtidsplaner (hvis de havde vundet), de danske nazisters drøm om magtovertagelsen. Meget kom jo først frem længe efter 5. maj og gudskelov for det. Havde man anet, hvor usikkert grundlaget i virkeligheden var, havde man næppe været så fortrøstningsfuld og optimistisk. Trangen til at dyrke private interesser på andres bekostning fornægtede sig ikke hos dem, der burde have tænkt videre; alle havde deres kartofler at hyppe.

Efter Rommels besøg, som han altså slap helskindet fra, blev arbejdet både ved vestkysten og på Karup flyveplads intensiveret. Fra alle egne af landet strømmede arbejdere til, lokket af de himmelhøje lønninger (en timeløn på 8-10 kroner var ikke noget særsyn), og også fra Holstebro afgik hver dag busser. Arbejdsmænd, håndværkere, handelsfolk, studenter, fallerede husmænd, kommissær, bønderkarle, bumser, alle, der evnede at hvile to hænder på et spadegreb, kunne få arbejde. Der blev ikke set med milde øjne på disse tyskerarbejdere, der vendte hjem til fyraften med lommerne fulde af penge, de ikke anede, hvad de skulle bruge til. Naturligvis var der dem, der satte deres fortjeneste i banken og mødte freden med en pæn lille startkapital, men den store part lod stå til i kortspil, spiritus og vanvittige gilder. Et klondyke udspillede sig på de store arbejdspladser med smugkroer, sortbørsmarkeder og bordeller. Mange gik ned på den tilværelse og vendte hjem lige så fattige, som de var kommet og med et spoleret helbred i tilgift. Ingen ynkede dem.

Modstandsbevægelsen tegnede i Holstebro som alle andre steder i starten et meget forvirret billede. Man famlede i blinde, man kunne ikke ringe til en konsulent og få råd og vejledning eller låne litteratur på biblioteket. At berette om opståen og udbygning lader sig ikke gøre alene ud fra egen viden, masser af brudstykker mangler, og andre passer ikke sammen. Af gode grunde var man jo ikke meget for at sige for meget dengang. Det var vel først, da sabotagen begyndte, at den jævne borger forstod, at frihedskæmperne ikke blot var nogen, der opererede andre steder, men at de også befandt sig i hans egen by, i hans egen gade, måske i hans eget hus. Og alligevel er det utroligt, så mange der vidste noget, ikke netop realiteter, men anelser om den og det, formodninger og indpakkede hentydninger svirrede i luften. Man kom ud for hårrejsende letsindigheder og dumheder, åbenlyse blottelser. Men hvordan kunne det være andet? Først sent formede „systemet“ den enkeltes opførsel, hvis første bud var at holde kæft.

Kommunisterne i Holstebro synes at have været de første, der dannede en virkelig modstandsgruppe på tolv mand under elektriker Robert B. Hansens ledelse allerede i 1942. I realiteten havde man intet at arbejde med, ingen ledelse, intet materiel udover hvad enkelte kontaktmænd kunne fremskaffe. Det er også beteg-

nende for hele situationen, at Robert B. Hansen først to år senere erfarede, at der eksisterede en anden modstandsgruppe i byen, nemlig en såkaldt borgerlig (efter kommunisternes opfattelse).

Denne gruppe må være opstået engang i 1943 og talte mænd som tandlæge Agger, afdelingsbestyrer hos Havemanns eftf., Vestergaard Christensen, disponent Christensen, Boston, overbibliotekar Arne V. Frandsen og frisør H. Thoft Pedersen. Denne sidste fik til opgave at danne en sabotagegruppe under betegnelsen 1. sabotagegruppe (at der altså allerede eksisterede en kommunistisk, så man tilsyneladende bort fra); senere dannedes endnu to grupper hver på seks til otte mand.

Allerede fra 1942 havde adskillige mennesker været beskæftiget med illegal bladvirksomhed, blandt andet distribueringen af de ovenfor nævnte landsdækkende blade. De ankom fra et møbelfirma i Århus og fordeltes i mindre partier til kontaktmænd, der atter sendte dem videre. En tid arbejdede jeg som avisbud, en relativ risikofri bestilling, der kun én gang gav mig sved på panden. En formiddag på Østerbrogade med et par hundrede numre af Frit Danmark i mappen, jeg var på vej nedad fra Hemningvej, da der forude dukkede to feltgendarmer op på samme fortov. Kun os tre ellers ikke et levende væsen indenfor synsvidde. Midtvejs mellem gendarmerne og mig løb der til venstre en jordvej i retning af den gamle Færchs villa. Det ville være en fordel for mig at nå den først uden at sætte i løb. Aldrig har jeg praktiseret princippet om at skynde sig langsomt mere inderligt, det var ret enerverende under de forhold at skulle tumle med beregninger over hastighed, afstand, skridtlængde, især når man er et klummer til hovedregning. Jeg vandt over gendarmerne med cirka ti meter. De ofrede mig ikke et blik.

I begyndelsen af 1944 blev tandlæge Agger leder af organiseringen af modstandsbevægelsen i Holstebro. Frihedsrådet, der dannedes i september 1943, havde nedsat et sabotageudvalg til koordinering af arbejdet på landsbasis, og også i Holstebro fulgte man parolen. Det skete på den måde, at cirka femogtyve tillidsmænd hver valgte to mand plus en tillidsmand, der atter valgte to mand plus en tillidsmand og så videre. Allerede i juli samme år måtte Agger gå under jorden, da lederen af den kommunistiske gruppe blev taget. En løjtnant Møller fra Århus, officielt ansat hos luftvæmsmyndighederne, overtog ledelsen, indtil kirkegårdsgartner Walbjørn Christensen afløste ham. Omtrent samtidig med oprettelsen af de omtalte tremands-grupper blev der dannet en modtagergruppe på fjorten mand gennem initiativ af blandt andet bogholder Hans Larsen og forretningsfører Vestergaard Christensen.

Det menes, at ved krigens slutning talte Holstebro henved fem hundrede aktive modstandsfolk, men dertil må lægges alle de halv-aktive og andre, som ved deres viden og indflydelse ydede stor hjælp. Man fik en aftale med sygehuset om behandling af sårede frihedskæmpere, og telefonvæsenet gav anvisning på, hvordan telefonnettet mest effektivt kunne ødelægges, kommunens embedsmænd og teknikere udleverede planer over de offentlige værker, og hvad dertil hørte. Endelig

var der de utallige meddelere, der holdt efterretningsgruppen à jour med alle tyskernes bevægelser, ikke blot i byen, men i hele området mellem den og havet. Ikke mindst fra tyskerarbejderne fik man et væld af informationer, der via radio videresendtes til England.

Våbenedkastningerne på Holstebro-egnen begyndte i 1944; både april og september nævnes som debut, og stedet var Feldborg. Andre pladser kom senere til blandt andet i Vind og Vinding; jo mere øde stedet var des bedre. Modtagergruppen arbejdede gerne sammen med den stedlige, og adskillige dramatiske episoder fandt sted. Tyskerne havde patruljer ude, og flere modstandsfolk blev taget, uden at det dog gjorde noget afbræk i arbejdet. De modtagne våben og sprængstoffer gemtes hos egnens gårdmænd og fordeltes senere eller transporteredes til andre steder. At gøre rede for alle de illegale aktioner i Holstebro skal ikke ske her, gud ved, om man også har rede på dem? Men i 1944 foregik de med stigende hast, skinnesprængninger, togafsporinger, ødelæggelse af transformatorstationer og tekniske anlæg på stationer i by og omegn. Flere gange var byen helt uden togforbindelse i adskillige døgn; ved en enkelt aktion ødelagdes ikke mindre end 189 skinner. Det gik også ud over værksteder og garager, depoter og andet i tysk tjeneste; én nat i begyndelsen af 1945 eksploderede henvend tyve bomber rundt om i byen, så at alle for op af deres gode søvn og troede, at nu kom englænderne. Jeg var på gaden den nat i andet ærinde sammen med en kammerat og vidste ikke, hvad der skulle ske, før det altså skete. Ved en af eksplosionerne blev en omformer til lysnettet ødelagt med det resultat, at der med korte mellemrum fór nogle vældige lysglimt ud fra ledningerne og oplyste hele gaden. Hver gang kastede vi os ned og skjulte hovedet under armene i sikker forvisning om, at nu røg huset, vi befandt os ud for. Det gentog sig en halv snes gange, inden vi begyndte at undre os over det udeblivende brag. Vores opførsel må have taget sig noget ejendommeligt ud. Senere blev vi standset af en tysk patrulje, der begyndte at undersøge os for våben og i det hele taget var ret så aggressive, da der pludselig kom et nyt glimt. Det var med ikke ringe fornøjelse, vi så soldaterne ligge og rode på fortovet overbevist om, at deres sidste stund var nær.

Den megen sabotage, overflyvning og våbenedkastning gjorde, at tyskerne strammede deres greb. Således overtog de i begyndelsen af 1945 kontrollen med mørkelægningen og udstillede vagtposter ved alle byens indfaldsveje. Mit legitimationskort blev slidt i trevler, tyskerne elskede det mere end nogensinde. Det var sabotører, de var ude efter, alle biler endevendtes af drenge på atten-tyve år i alt for store uniformer. Når de var færdige, tiggede de cigaretter. Gestapo-folkene skulle tages mere alvorligt, selv om de ikke havde opfundet krudtet, men de var som regel lette at kende. Tyskernes mærkelige evne til at virke uniformeret selv i civil fornægtede sig ikke. De yndede sorte læderfrakker og hatte med skyggen bøjet ned hele vejen rundt; „Gestapo-moden“ kaldte man den.

Alting tog fart hen på efteråret 1944, englænderne og amerikanerne trængte

op gennem Frankrig, og russerne havde startet deres endelige offensiv, der skulle føre dem til Berlin, de tyske byer bombarderedes døgnet rundt, det var alt sammen meget opmuntrende. På andre områder var det en drøj tid, forsyningerne begyndte at slippe op. Hvad der hidtil var kommet fra Tyskland, standsede nu, derne havde de ikke mere at sende, og havde de haft, havde de alligevel ikke noget at sende det i. I november indførtes drastiske el-rationeringer, lagrene af kul var snart opbrugt, togdriften blev skåret ned til et minimum. Der blev endnu mindre det følgende år. Således inddrog i januar alle søndags- og hurtigtog, samtidig halveredes den allerede følelige lys- og gasration, og aftenlivet sluttede klokken 20. Måned efter kørte der kun persontog hver anden dag, og el-rationen fik atter en tand nedad. Samtidig meddeltes det, at til sommer ville al gasproduktion ophøre, muligvis ville alle tog standse. Meget snart ville alt gå i stå. Alt.

Tværtimod at virke lammende var enhver nyindskrækning et frydefuldt tegn på, at enden var nær, vel at mærke tyskernes ende. Folket henfaldt ikke til mismod, hver dag bragte de allierede nærmere til grænsen, man kunne snart lugte dem, virginiacigaretter og whisky. Og hver dag var man vidne til den tyske opløsning. Der kom fremmede tropper gennem byen, guderne måtte vide hvorfra og hvorhen, ungarere i pindevogne forspændt små, lodne heste, polske og russiske frivillige hvorimellem ikke så få kvinder, alle i et mismask af uniformsdele, rumænere og jugoslavere og folk fra randstaterne. Ingen vidste tilsyneladende, hvorfor de befandt sig her, tyskerne mindst af alle. De sendte dem blot videre sydpå, som om det var lykken.

Og de tyske flygtninge kom, kvinder, børn og gamle mænd med deres tøjbylter og papkufferter, med deres lopper og lus, slæbt med fra de østlige områder på flugt for de fremstormende russere. De ville have vakt forfærdelse, medlidenhed og medfølelse, hvis de havde været alt andet end tyskere, men fordi de var det, mødte de kun ligegyldighed. Ikke en hånd løftede sig til hjælp, bedst var det, om de krepere hurtigst muligt. Deres militære landsmænd lagde dem ind overalt, hvor de ikke selv allerede var, Højskolehjemmet, skolerne, pavillonen i anlægget, hotellernes teatersale, KFUM . . . byen begyndte at stinke af kål og snavs, den gamle påstand om, at armod lugter, slog til. Flygtningene hjemsogte forretningerne og kunne ikke forstå, at de ikke kunne købe mad, tøj, spiritus og tobak, ikke mælk og kaffe og wienerbrød i ubegrænsede mængder, det havde man ellers fortalt dem. Danmark skulle jo være et godt lille land med venlige mennesker og overflod af alle ting. Folk afviste dem med stor og ublandet fryd.

Efter kapitulationen kom jeg disse fordrevne på nærmere hold, ikke af lyst, men de blev interneret, og nogen skulle passe på dem og formidle kontakten til myndighederne. Jeg fik en barsk anskuelsesundervisning i menneskelig nød og fornærelse og krigens vanvittige rutten med skæbner. Jeg førte komiteer rundt og så dem grædende forlade de stinkende opholdsrum og sovesale, jeg var med til at konfiskere radioer, husgeråd, barnevogne og barnesenge, klæder og penge,

som kvinderne havde fået gennem soldaterne inden kapitulationen. Der blev grædt og bedt, dødsensmagre spædbørn vist frem, mødre tilbød at gå i seng med én, herregud fandtes der da ikke barmhjertighed. Det gjorde der ikke, krigen var forbi, men hadet og foragten levede videre. En god tysker var en død tysker, og mange skyndte sig med at blive gode, dysenteri, tyfus, mæslinger, difteritis, skarlagensfeber, det var fortrinsvis børnene, der bukkede under. Jeg deltog i adskillige begravelser og stod med tørre øjne, det ragede jo ikke mig.

Lyder dette kynisk, er hensigten nået. Vi fornedrede os selv, vi var uden barmhjertighed og forståelse. Nu langt senere kan jeg endnu overfaldes af skam, jeg kan ikke prale af aldrig at have trådt på noget menneske. Jeg har trådt på mange, der værgeløse, foragtede og umyndiggjorte var et let offer. Jeg som mange andre henfaldt til den billige og lette hævn, der intet løste.

De sidste måneder inden kapitulationen, et pulsslag der blev hastigere og hastigere. Daglige luftalarmer, soldater på gennemmarch sydpå, halvgamle mænd og store drenge i dårlige uniformer. Der blev ikke længere sunget om hjemstavnens og den ventende pige, hverken den ene eller den anden fandtes vel mere. I marts blev der udarbejdet retningslinjer for Holstebros evakuering, den tyske general Lindemanns erklæring om at ville kæmpe til det sidste i Danmark, manede til eftertanke; tyskerne kunne være tossede nok til det. Amerikanerne nåede Køln, kort efter gik de over Rhinen og russerne over Oder, hvem ville komme først til Danmark. Hitler begik selvmord, en nyhed, der modtoges med sindsro, manden var jo uden betydning nu.

Fredsudskabet kom ikke bag på nogen, man havde ventet det i adskillige uger, men da det lød i BBC's udsendelse, tabte folk alligevel hovedet. Hvad der hændte aftenen og natten til den 5. maj, skal der en dygtigere pen end min til at skildre. At sige, at folk var glade og lettede, at de råbte og skreg og rev mørkelægningsgardinerne ned og drak sig fulde og sang fædrelandssange og dansede og omfavnede vildtfremmede personer, er altså sammen den rene og skære sandhed, men hvad man virkelig følte og tænkte i de hovedløse og vidunderlige timer, hvordan man virkelig havde det, ved kun de, der oplevede dem. Man kan ikke beskrive en smerte eller en glæde eller en angst med andet end ord, og de slår altså ikke til i dette tilfælde.

Den næste dag opdagede man så, hvem modstandsbevægelsen bestod af. Blandt lederne var mænd som kirkegårdsgartner C. Walbjørn Christensen (byleder), købmand Harry Petersen, lærer Chr. Becker, bogholder Hans Larsen, tandlæge Agger (som nu dukkede frem af jorden igen), forretningsfører O. Herforth, Falck-assistent M. Troelsen Pedersen, sagfører Knud Baadsgaard Bruun, vejassistent Niels Eskildsen, Hans Rahbæk, Melgaard Petersen, Svend Ryberg og flere. Og alle vegne myldrede det med modstandsfolk, flere end der burde være; det indrømmede man også senere. Mange kom med i de sidste uger, nåede lige indenfor, hvor solen skinnede. Men størsteparten var gode nok, solen skinnede ikke, da de

meldte sig, og de anede ikke, om den nogensinde ville skinne igen. Det kunne være endt i et blodigt slagteri, hvor de havde alle chancer for at miste livet, men de meldte sig altså alligevel. Mange udenforstående var tilbøjelige til at glemme dette under sejrparaden og festlighederne sidenhen; de så kun de sunde og uskadte militærgrupper, der ikke havde rørt en finger under hele krigen. De tænkte ikke på, at hver eneste var gået med i visheden om, at det kunne koste ham livet. Han havde kendt og accepteret vilkårene; at det gik anderledes, var ikke hans skyld.

Da freden brød ud, mødte Holstebro den arret og snavset, træt og stinkende; den var ikke, hvad den havde været. Men det hører ikke denne beretning til, den slutter den 5. maj 1945 klokken 8 morgen. Kort efter forlod jeg byen og genså den kun på korte besøg senere. Det er otteogtyve år siden, og hvad er Holstebro ikke blevet til på de år!

Fem forbandede år, hed det i frihedssangen, og dog ville jeg ikke have undværet dem. Alle, der oplevede dem, bærer dem med sig til deres død, alt det gode og det onde. Ingen er den samme som før, man har fået et mærke i sjælen, en erfaring om sig selv og sine medmennesker, som senere generationer savner. Beder ungdommen os om at holde mund om den dødssyge besættelse, må vi bedrøve dem med, at vi undertiden har svært ved at holde mund. Vi bliver aldrig færdige med de forbandede år.

Holstebro efter 1945

Udviklingspolitik og planlægning

Af Jens Johansen

„Krinde på kærre“ af Alberto Giacometti. Figuren, der er erhvervet af Holstebro Kommune med støtte fra Ny Carlsberg Fonden i 1965, markerede starten på Holstebros kulturelle fremstød. „Maren o æ vogn“, som hun hedder i folkemunde, er foreløbig placeret ved kirken, men forventes at få sin endelige placering i forbindelse med det kommende rådhusbyggeri. (Fot. Roald Pay).

Holstebro kaldes i dag en anderledes by. En kendsgerning er det, at byen de sidste 10-15 år er blevet omformet til en helt anden by end den, man kendte tidligere.

Byen er i dag ajourført på alle områder. Der er skabt de nødvendige arbejdspladser til en kraftigt stigende befolkning. Der er opbygget et uddannelsesstilbud på et højt niveau, og der har udviklet sig et lokalt kulturliv. Indenfor handel og

underholdning har Holstebro udbygget sin position, og på boligområdet er der sket betydelige forbedringer af miljøet.

I den betragtede periode har byens tidligere største virksomhed – R. Færch A/S – i forbindelse med en fusion reduceret antallet af medarbejdere fra ca. 1400 til ca. 150, men mange nye virksomheder og institutioner er kommet til. Dette har givet større bredde i erhvervs sammensætningen. Mulighederne for et varieret arbejdsmarked og større stabilitet i beskæftigelsen er forbedret. Ikke mindst mange nye institutioner har reduceret byens følsomhed overfor svingninger i konjunkturerne, og byen er i dag ikke afhængig af en enkelt virksomhed eller branche.

Holstebro er blevet en attraktiv tilflytningsmulighed for mennesker med alle typer af uddannelse.

Udgangspunktet for udviklingspolitikken

I Vestjylland siger man: „Du får ikke noget for ingenting“. Udviklingen i Holstebro er heller ikke kommet af sig selv.

Som en udpræget handelsby har Holstebro altid været særdeles afhængig af sit opland, og de problemer, der har været Vestjyllands, har også været byen Holstebro's.

Fra Arilds tid har Vestjylland været stærkt afhængig af primærerhvervene landbrug og fiskeri. Selv i perioder med høj-konjunktur har området været præget af arbejdsløshedsproblemer, og set i forhold til det generelt høje velstandsniveau i Danmark i dag, er Vestjylland stadig et økonomisk tilbagesående område.

Sådan var forholdene før og ligeledes efter krigen 1939–1945, hvor problemerne forstærkedes af efterkrigstidens strukturændringer indenfor landbruget. Dette medførte en generel nedgang i beskæftigelsen med en flytning fra land til by som følge. Beskæftigelsesproblemerne forstærkedes ved, at det var svært at trække industri og andet erhvervsliv til byen.

I 1953 var Holstebro blevet garnisonsby, idet Jyske Dragonregiment flyttedes fra Randers til Holstebro. Dette gav en indsprøjtning til byens økonomiske liv. Dels gennem kasernebyggeriet og dels gennem det byggeri, der måtte i gang for at skaffe boliger til regimentets faste personel. Dertil kom, at en del civile fik beskæftigelse ved kasernen, ligesom leverancer af forskellig art gav afledet beskæftigelse.

Arbejdsløsheden i Holstebro, der altid har fulgt svingningerne i landets økonomiske konjunktur, men steds har været større end landsgennemsnittet, var dog fortsat et betydeligt problem. I slutningen af 1950'erne var arbejdsløsheden i Holstebro således dobbelt så høj som landsgennemsnittet.

Få år senere satte det økonomiske opsving for alvor ind i Vesteuropa. Den store vækst i udenrigshandelen i forbindelse med et for Danmark gunstigt bytteforhold

medførte sammen med de teknologiske landvindinger, der var gjort under og efter krigen, en kraftig udvikling i industrien og handelen.

Denne udvikling gav mere end nogen anden faktor muligheder for de områder af landet, hvor arbejdsløsheden havde været virkelig tyngende.

Problemet var at udnytte denne situation, idet det var en kendsgerning, at virksomhederne fortsat foretrak at placere sig i Østdanmark. Her var den nemmeste adgang til arbejdskraft med mange forskellige faguddannelser, her var den korteste vej til kunderne, og her var de gode forbindelser til udlandet og myndighederne. Her foretrak også hovedparten af de bedst uddannede i samfundet at bosætte sig.

Egnsudvikling

I mange lande har de traditionelle midler til at opnå økonomisk vækst i et økonomisk tilbagestående område været:

1. at tilbyde billige, byggemodnede arealer til erhvervsvirksomheder.
2. at give subsidier eller anden finansiel støtte til erhvervsvirksomheder, som vil etablere sig i området.
3. at gennemtvinge en lokalisering i området dels ved udflytning af statsinstitutioner og dels ved forbud mod erhvervsvirksomheders etablering i andre, mere industrialiserede områder.

Erfaringerne viser imidlertid, at dette langt fra er tilstrækkeligt til at skabe et vækstklime. Der er andre faktorer, som må være til stede for at gøre udflytningsområdet attraktivt.

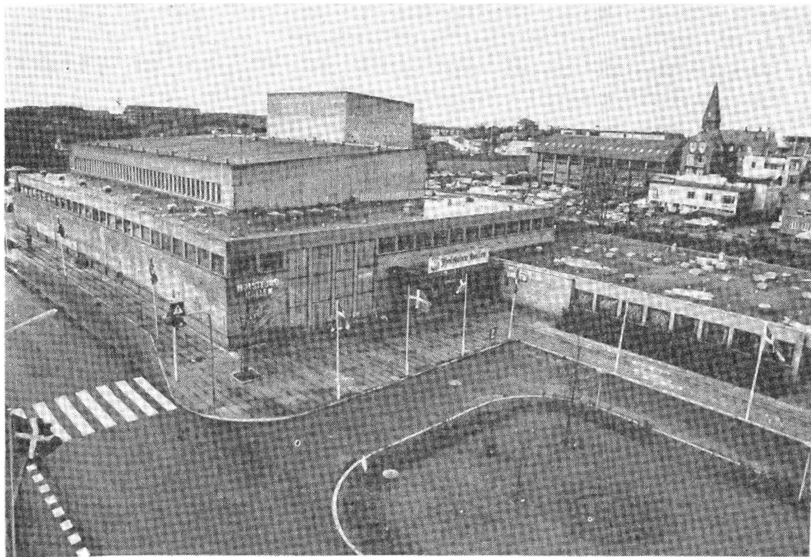
I 1958 vedtoges den første egnsudviklingslov, hvorefter staten og kommunerne kunne yde støtte til virksomheder, som var villige til at placere sig i et egnsudviklingsområde, men det viste sig da også, at heller ikke dette tilbud til erhvervslivet gav den ønskede tilvækst hverken i Vestjylland eller Holstebro.

Den kommunale udviklingspolitik

Arbejdskraften i et udviklingsområde vil i stort omfang bestå af ufaglærte arbejdere, men en erhvervsmæssig udvikling skabes ikke alene ved et stort udbud af sådan arbejdskraft. Udviklingen kommer først i gang uden skævheder af den ene eller anden art, når der i et område er et differentieret udbud af arbejdskraft. En tilflytning eller uddannelse af faglært arbejdskraft og personer med mellem- og højere uddannelse er derfor nødvendig.

I disse menneskers overvejelser om flytning indgår lønnen selvfølgelig med stor vægt, men der er andre vigtige faktorer. Meget afgørende for at få denne type arbejdskraft til at flytte til området fra andre regioner er muligheden for at skabe en tilfredsstillende ramme om hele familiens fremtidige tilværelse.

Holstebro-Hallen, der indviedes i 1966, er en kombineret teatersal og udstillings- og sportshal. Hallen er flittigt brugt. Alene til kulturelle arrangementer sælges årligt 55.000-60.000 billetter. (Fot. Roald Pay).

For mange familier spiller undervisnings- og videreuddannelses tilbud for børnene en stor rolle. Her tænkes på uddannelsesinstitutioner, der giver undervisning indtil universitetsniveau.

Det er dog ikke blot den formelle uddannelse, men også gode opvækstbetingelser i kraft af en god udnyttelse af fritiden, der er betydningsfuld. Med hensyn til fritiden gælder dette i lige så høj grad for de voksne medlemmer i familien.

Der må desuden være mulighed for at tilfredsstille behovet for deltagelse i kulturelle aktiviteter, hvorved her forstås fritidsaktiviteter og kreativ virksomhed i det hele taget. Endvidere må detailhandelen være veludviklet med et varieret udvalg af varer i veludstyrede butikker, ligesom restauranter, biografteater m. v. skal give mulighed for et aftenliv i byen.

En række undersøgelser i Holstebro har bekræftet, at såfremt et mellemstort bysamfund ønsker at tiltrække eller undertiden blot at fastholde en befolkning, må byen have et højt serviceniveau.

Den mellemstore by må kunne give næsten de samme rigt varierede tilbud som storbyen, ellers kan den ikke bevare eller tiltrække den befolkningsmængde, der er en forudsætning for en vis social og kulturel standard.

De forannævnte betragtninger var årsag til, at byrådet valgte en udviklingspolitik, der omfattede alle sider af samfundsudviklingen. D. v. s., at foruden de fysiske og økonomiske opgaver skulle også den sociale, den uddannelsesmæssige og den kulturelle udvikling sammen med hele fritidsområdet planlægges og realiseres, hvis man da skulle gøre lokalsamfundet tiltrækkende og sikre det de institutioner, der hører til et moderne, velfungerende samfund.

Man var klar over, at skulle dette kommunale udviklingsprogram realiseres, ville der blive tale om betydelige investeringer og driftsudgifter. På det tidspunkt, Holstebro tog disse problemer op, bestod kommunalplanlægning imidlertid stort set kun af en planlægning på det fysiske område – det var noget med veje, kloakker og lignende. Den planlægning, der nu var brug for, måtte derimod omfatte alle sider af de kommunale aktiviteter.

Dispositionsplanen af 1962

Det første resultat af kommunens udviklingspolitik var udarbejdelsen af dispositionsplanen, som godkendtes af byrådet i 1962.

I dispositionsplanen inddeles kommunens areal i grundkredse til anvendelse til f. eks. centerformål, offentlige formål, boligbebyggelse, industrier, blandet bebyggelse etc.

Dispositionsplanen fastlægger ikke detaljer, men danner de overordnede rammer for kommunens udvikling.

En forudsætning for, at byrådet kunne realisere sin udviklingspolitik, var, at man kunne gå ind i en nøjere styring af udviklingen.

Jordpolitik

Man erkendte tidligt i Holstebro, at en virkelig styring kun er mulig, hvis man har kontrol over udbuddet af og prisen på jord til nybyggeri.

Lovgivningen har ganske vist givet kommunerne følgende midler i hænde: Lov om by- og landzoner, byudviklingsplaner, byplaner og bygningsvedtægter. De udmærker sig alle ved at være restriktive. Ved hjælp af disse redskaber er man i stand til at klausulere arealerne til byformål, men det indebærer naturligvis ingen garanti for, at arealerne virkelig kan bebygges, når samfundet har behov for det.

Det er derfor ikke tilstrækkeligt, at en kommune blot udarbejder planerne. Den må også skaffe sig indflydelse på eller magt over planernes fysiske og tidsmæssige udførelse. D. v. s., at der må drives en aktiv jordpolitik, som naturligvis må planlægges og koordineres med kommunens fysiske planlægning.

Det kan næsten ikke tillægges for stor betydning, at man tidligt valgte at gå denne vej.

Holstebro kommunes arealforbrug har ligget på omkring 40 ha om året. Efterhånden erhvervede man så betydelige arealer, at kommunen hele tiden ejede hovedparten af de arealer, hvorpå byudviklingen skulle finde sted i den kommende halve snes år. Denne planlægning af arealbehovet med påfølgende jordopkøb er den direkte årsag til, at man i Holstebro har kunnet bevare meget rimelige jordpriser til trods for den forholdsvis stærke udvikling, der finder sted i byen.

I samme øjeblik private, boligselskaber og kommunen optræder som jordkøbere, bliver der dels en konkurrence og dels hos sælgerne en overvurdering af behovet, som vil komme til udtryk i større priser. Sådant er forholdet i de fleste byer, og sådan var det også i Holstebro, men for år tilbage traf man aftale med boligselskaberne om, at kun kommunen skulle købe jord, og efterhånden er også de private jordkøbere faldet fra. Følgen var et øjeblikkeligt fald i jordpriserne, og den skitserede jordpolitik er grunden til, at man i Holstebro op til i dag har kunnet købe til en pris på mellem 2 og 3 kr. pr. m² for råjord, der ligger i tilknytning til de arealer, der er under udbygning. For en by af Holstebros størrelse og udvikling er det en meget lav pris.

En forudsætning for, at man kan gennemføre en sådan ordening, er naturligvis, at man altid kan tilfredsstille enhver efterspørgsel – såvel fra private som fra boligselskaber.

De lave jordpriser har også skabt mulighed for, at kommunen kan udvikle bedre boligområder med f. eks. trafikdifferentiering, stianlæg, legepladser, grønne områder og med andre faciliteter rigtigt placeret i området. Alt sammen uden at grundpriserne ved videresalg bliver højere end andre steder, hvor sådanne anlæg ikke udføres.

Når kommunen ejer jorden, kan den tillige ved salg af byggemodnede grunde indkalkulere alle arter af byggemodning i prisen og undgå at stå i forskud med udgifter til f. eks. gadeanlæg og kloakker i 10-20 år. D. v. s., at kommunens investerede kapital hurtigt bliver frigjort til nye investeringer i byudviklingen. På denne måde har kommunen udviklet f. eks. hele Thorsvej-området uden anden slutinvestering end den, folkeskolen kræver, og tilsvarende er planlagt for Ellebæk-området. Der vil her komme til at bo ca. 5.500 indbyggere, og den offentlige investering er kalkuleret til ca. 80 mill. kr.

Udbygningen af nye boligområder behøver altså ikke at være nogen belastning. Men nøglen til det hele er en planlægning, fulgt op af en yderst aktiv jordpolitik. Dette er grundpælen i hele kommunens udbygningspolitik.

Boligforhold

Boligbestanden i Holstebro var i 1960 på 6.216 lejligheder, hvoraf omkring 30 % blev bygget i perioden 1950-60.

Ca. 1/4 af disse lejligheder var énfamiliehuse, ca. 1/4 tofamiliehuse og ca. halv-

delen etagehusboliger. En fordeling af lejlighedsstørrelserne viste en overvægt af 3-værelses lejligheder, som androg 40 % af hele bestanden, mens 1-værelses lejlighederne havde den mindste andel med ca. 5 %.

I perioden 1951–60 fordelte byggeriet sig med 62 % på etageejendomme og 38 % på parcelhuse, men en forskydning i retning af mere parcelhusbyggeri var påbegyndt.

Den 1. april 1974 er boligbestanden i Holstebro by på ca. 10.686 boliger, mens den for storkommunen som helhed er på ca. 13.240 boliger.

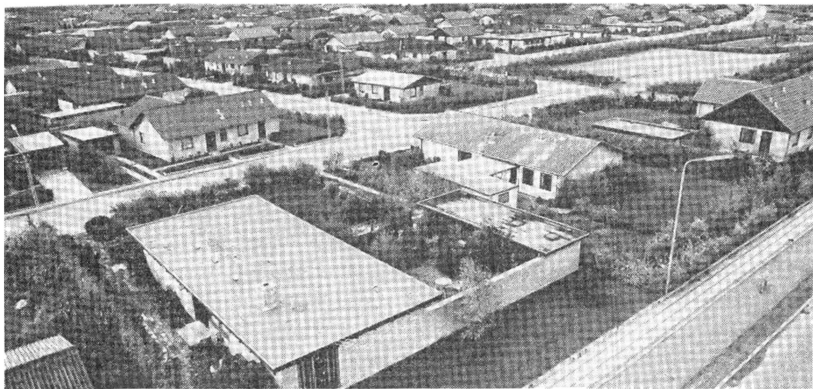
Ud fra den opfattelse, at det er en menneskeret at have en ordentlig bolig og under hensyn til boligens fundamentale betydning for familiernes trivsel, var boligproblemerne noget af det første, man tog op til løsning.

Medens etagebyggeriet hidtil havde været afhængigt af de kvoter, som tildeltes den enkelte by, gennemførtes i 1958 en lovændring, som gjorde det muligt for kommunerne alene at påtage sig garanti for lån til boligbyggeri. Holstebro kommune udnyttede straks disse bestemmelser, og resultatet blev en opblomstring af såvel det private etagebyggeri (Vestbyg og Doktorvænget) som parcelhusbyggeriet. På denne måde fik man has på boligmanglen, men opdagede samtidig, at det faktisk ikke var muligt at bygge sig ud af boligproblemet.

De økonomisk svagest stillede magtede nemlig ikke at betale huslejen i det ny byggeri. For at råde bod herpå etableredes i 1964 et udvalg, som skulle sikre, at folk i økonomisk henseende blev placeret så „højt“ i det almenyttige byggeri, som de magtede. Derved blev der plads til de svagest stillede i de måske lidt ældre, men alligevel helt moderne boliger, samtidig med at de uacceptable lejligheder kunne saneres, efterhånden som de blev ledige. På denne måde fjernedes den sidste rest af boligproblemet, og dette var baggrunden for, at Holstebro i 1966 som den første større kommune kunne ophæve boligrestriktionerne. Dette har bl. a. betydet, at enhver kan få den bolig, der ønskes, og samtidig har det normaliserede boligmarked medført en generelt lavere husleje end i byer af tilsvarende størrelse og udvikling, hvor boligrestriktionerne er opretholdt.

For at finde frem til boligbehovet i de kommende år lod man i 1967 foretage en boligundersøgelse, og analysen mundede ud i en prognose for boligbyggeriet frem til 1980.

Befolkningens sammensætning, den eksisterende boligmasse og dens fordeling på lejlighedsstørrelse samt den forventede sanering m. v. blev sammen med en politisk målsætning for boligstandarden i 1980 indkørt på EDB og analyseret. Det har vist sig, at prognosen slog til, hvad behov for antal boliger angår. Derimod har man ikke kunnet forudse, at de økonomiske forhold ville udvikle sig så stærkt til fordel for parcelhusboligen, at fordelingen 60%–40% på henholdsvis etageboliger og parcelhuse i løbet af 1970/71 ændredes til 20%–80%. Dette medførte en overproduktion, som vel for tiden udgør et par hundrede etageboliger, idet det på

Parcelbuskvarter ved Volundsvej. I øverste højre hjørne skimtes den store park med legeområde og kunstige søer. (Fot. Roald Pay).

grund af kontraktlige forhold ikke var muligt at stoppe allerede igangsat etagebyggeri. Forholdet er nemlig det, at ligesom det tager et par år at forberede og igangsætte et etagebyggeri, tager det også 1–2 år at stoppe det.

Omsvinget i interessen fra etageboliger til parcelhuse medførte et efter byens størrelse enormt pres på parcelhusgrunde. Så længe der fra statens side ikke blev lagt hindringer i vejen, lykkedes det kommunen i det store og hele at tilvejebringe det fornødne antal grunde. Salget af parcelhusgrunde kulminerede i 1972–73 med ca. 600 grunde til en værdi af ca. 30 millioner kr. (inkl. al byggemodning).

Befolknings- og erhvervsforhold

Da man i begyndelsen af 1960'erne lagde planerne for byens fremtidige udvikling, var der ca. 19.000 indbyggere i byen. Som led i planlægningen blev udarbejdet en befolkningsprognose, hvor det forudsattes, at tilvandringen til byen ville være af samme størrelse fremover, som den havde været i de foregående 10–15 år.

Hovedsagelig i kraft af de aktiviteter, som var resultatet af den førte udviklingspolitik, steg befolkningstallet imidlertid væsentligt mere, end man havde regnet med. I befolkningsprognosen skønnedes det, at befolkningen i Holstebro by ville være ca. 25.000 i 1980. Dette befolkningstal nåede man allerede i 1970, og i dag skønner man, at indbyggertallet i selve byen i 1980 vil have passeret 30.000.

Udviklingen har ikke blot givet sig udtryk i en stærk stigning i totalbefolkningen. Også fordelingen på alder og erhverv har ændret sig i en gunstig retning for

*Moderne etageboliger. Til højre ses skolestien, der er ført under alle gader med biltrafik.
(Fot. Roald Pay).*

byen. Således bor der nu forholdsvis flere unge mennesker i byen. Tidligere var det netop denne aldersgruppe, der var svær at fastholde.

For befolkningsgruppen over 65 år har der sammenlignet med udviklingen i hele Ringkøbing amt været tale om et relativt fald på ca. 20 %.

I 1960 var knap 50 % af befolkningen i Holstebro beskæftiget i håndværk og industri, og indenfor industrien var det nogle få virksomheder, som havde den overvejende del af beskæftigelsen. Det var et vigtigt element i udviklingspolitikken for byen, at man skulle søge at gøre erhvervs sammensætningen mere varieret og derved også blive mindre afhængig af enkelte, store virksomheder.

Dette mål må vel siges at være blevet opfyldt. Det er lykkedes at få en række produktions- og erhvervs virksomheder indenfor forskellige brancher til at lokalisere sig i Holstebro. Samtidig er især serviceerhvervene gået stærkt frem og udgjorde i 1970 knap 50 % af beskæftigelsen, mens håndværk og industri er faldet til ca. 40 %.

Den kraftige befolknings- og erhvervsudvikling har betydet en omlokalisering af virksomhederne indenfor byområdet.

Traditionelt var erhvervene koncentreret i bykernen, men efterhånden som pladsbehovet steg, blev rammerne for snævre for en række virksomheder. Kommunen opkøbte og byggede derfor nogle større erhvervsarealer i byens udkant og medvirkede herved til at lette en udflytning af fremstillings- og engros virksomheder, for hvem placering i bycentret ikke mere var så afgørende.

Ved denne fremgangsmåde blev der skabt mulighed for, at de ekspanderende serviceerhverv, især indenfor detailhandelen, kunne få tilfredsstillet deres stærkt stigende arealbehov i bykernen.

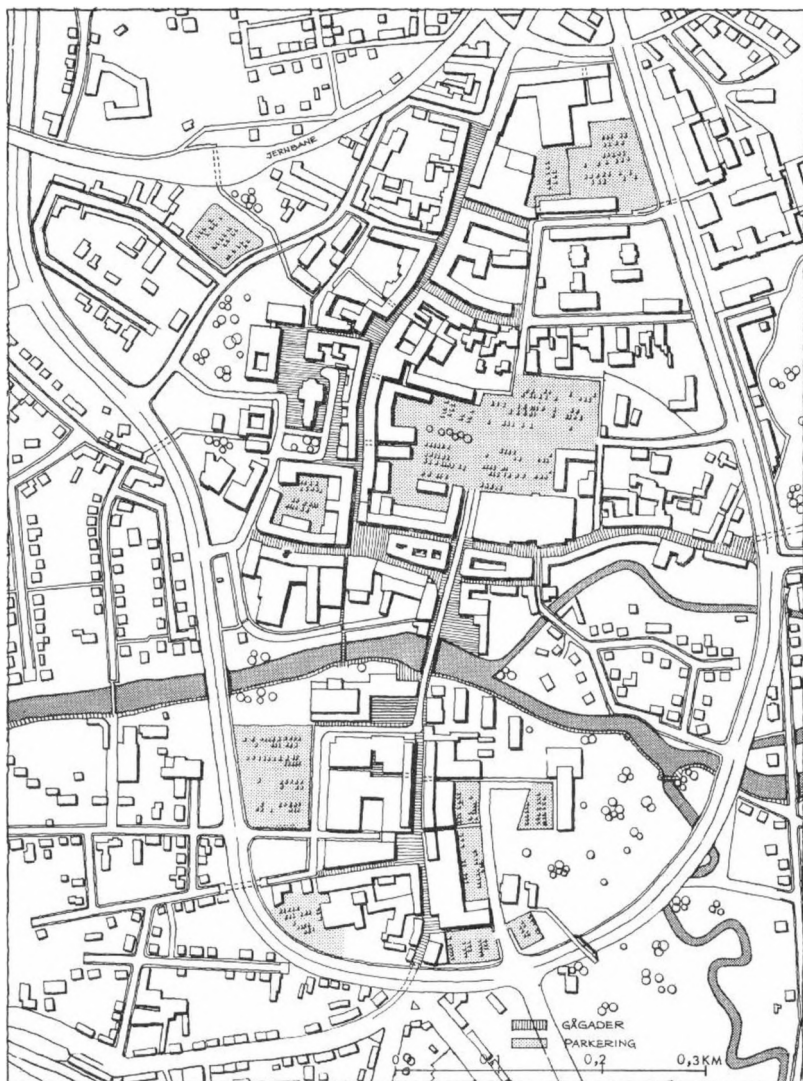
Ringvejen ved Skivevej. På begge sider ses de nye industriområder. (Fot. Roald Pay).

Bycenterproblematikken

Et af de problemer, som har trængt sig på næsten alle vegne er udviklingen af byernes gamle centre, som skal tilpasses fremtidens krav. De fleste danske byer er jo flere hundrede år gamle. Det vil bl. a. sige, at gaderne i de ældste bydele er dimensionerede i en tid, hvor hest og hestevogn var eneste transportmiddel. Selv om det var af en anden karakter end i dag, havde man dog også dengang et „parkeringsproblem“, idet mange byer havde forbud mod at „parkere“ hest og vogn på offentlig gade og vej. I stedet blev man henvist til købmandsgårdens rejsestalde og lignende steder.

Af de krav, der må stilles til et bycenter, har man i Holstebro lagt særlig vægt på følgende:

1. Trafikanterne skal let og uhindret kunne komme ind i centret.
2. Centret må have et tilstrækkeligt antal centralt placerede parkeringspladser.
3. Publikum skal i centret kunne bevæge sig ugeneret af kørende trafik.
4. Centrets virksomheder og selve centret skal have ekspansionsmuligheder.
5. Centret skal være tiltalende at færdes i, d. v. s., at det skal være rigt sammensat, og at der også her f. eks. skal være kulturelle og offentlige institutioner samt forlystelser.

Bycentret. Kortet viser målsætningen for bycentrets fornyelse. De viste gågader er for størstedelens vedkommende anlagt. Det samme gælder for den vestre gren af cirkulationsgaden.
Bemærk de mange parkeringsarealer med direkte adgang til gågaderne.

Engbaven, der er byens største parkeringsanlæg. Fra pladsen er der direkte adgang til gaderne. Der er nu 1800 offentlige p-pladser i bykernen, og de er forudsætningen for, at kunderne kan komme ind fra oplandet for at handle. Der er ingen parkeringsrestriktioner. (Fot. Roldal Pay).

Bycentret er på ca. 40 ha. Se kortet side 47.

Af cirkulationsgaden er betydelige dele af den vestre halvdel (Nørrebrogade og Sønderbrogade) nu udført, foreløbig dog kun i 2 spor, men der er udlagt arealer til 4 spor. De sidste to spor forventes at være ført igennem i løbet af de nærmest kommende år.

Det primære vejsystem er bygget op på en sådan måde, at alle indfartsveje giver forbindelse til de trafikale tyngdepunkter i byen, og samtidig er der draget omsorg for, at hovedfærdselsårene ikke gennemskærer områder, som danner naturlige enheder i byområdet, og hvis indre sammenhæng har en bymæssig kvalitet, f. eks. forretningsområdets strøgannelser. Da de sekundære trafikårer kun vil komme til at betjene lokaltrafik, er der for disse tale om en anden standard end hovedtrafikårerne. Det sekundære net vil i hovedsagen kunne bygges op med en passende udbygning af visse af de eksisterende veje og gader.

Trafikplanen omfatter også et system af cykelstier og gangstier, adskilt fra den kørende trafik, hvoraf hovedparten i dag allerede er etableret.

Der er i øjeblikket udført ca. 1.800 offentlige parkeringspladser i selve centret, hvilket i det store og hele svarer til behovet, således at man ikke har særlige par-

Gågademiljø. Midt i billedet ses „vandkunsten“ ved Nørreport, der er et led i bestræbelserne på at gøre bycentret endnu mere spændende. Dette projekt omfatter også planlægning af flere hundrede træer i bymidten. (Fot. lånt fra Holstebro Kommune).

keringsproblemer, ligesom man heller ikke har parkeringsrestriktioner. Målet er 3.000 offentlige og 1.000 private parkeringspladser.

Der gennemføres ikke større gadegennembrud i bykernen, idet de gamle citygader bevares, som de var, men omdannes til gågader. Denne omdannelse startede i 1963. Gågadearealet er vokset år for år og har i dag en længde på ca. 1500 meter. Med det formål at forbedre bykernens miljø udføres en udsmykning og etablering af opholdsarealer med siddemuligheder, beplantning, træer etc. i gågaderne.

Ved byfornyelse har det været et af kommunens mål at placere de offentlige investeringer således, at bl. a. erhvervsvirksomhederne støttes mest muligt. Ikke for de enkelte virksomheders skyld, men af hensyn til helheden, idet øget omsætning skaber beskæftigelse. Dette vil også medføre et forbedret grundlag for såvel ejendomsbeskatningen som den personlige beskatning, således at byfornyelsen derigennem får en indtægtsside.

Der er udarbejdet skitser for alle karreer i bycentret. Først efterhånden som der bliver behov for det, og det vil sige, når den første ejendom i en karré skal væsentligt ombygges, eller der skal finde nybyggeri sted, udarbejdes der bindende par-

tielle byplaner for karreen. På denne måde vil centret efterhånden blive dækket af bindende planer. Kommunens primære mål med de partielle byplaner er dels at skaffe plads til den udvidelse af detailhandelens arealbehov, som er forudset i kommunens dispositionsplan, og dels at skaffe plads til bilerne.

De partielle byplaner udarbejdes i reglen i et samarbejde med grundejerne og de forretningsdrivende, således at der i videst muligt omfang tages hensyn til disses behov og interesser, men naturligvis koordineret med de kommunale behov og krav.

Generelt kan det siges, at bycentret i Holstebro og ikke mindst gågaderne er blevet et populært sted, hvor man ikke alene kommer for at købe ind, men også for at se og for at blive set.

Hvordan er dette nu gennemført?

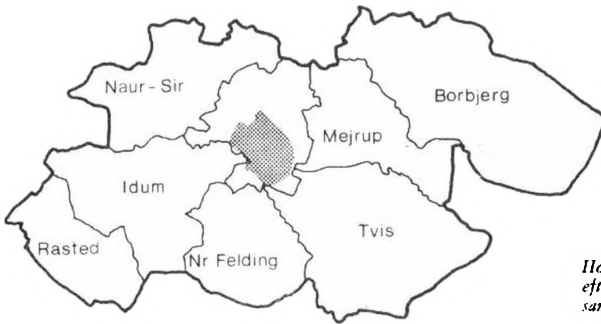
De investeringer, en kommune foretager i gader og parkeringsanlæg i et bycentrum, har en kolossal værdiforøgende virkning.

Som et eksempel kan der peges på Enghaven i Holstebro. For en halv snes år siden eksproprierede kommunen her arealer til ca. 500 parkeringspladser, og prisen var dengang omkring 26 kr. pr. m². I dag ligger værdien på randarealerne omkring parkeringspladsen sandsynligvis på omkring 1.000 kr. pr. m². Denne værdiforøgelse tilfalder jo i reglen grundejerne, men i Holstebro har man anset det for naturligt at søge at inddrage en del af den værdiforøgende virkning af kommunens egne investeringer i kommunekassen.

Kommunen opkøber især de ejendomme, som er beliggende på strategisk vigtige punkter, eller som må forventes at blive berørt af den værdiforøgende virkning af en kommunal investering i nærheden. Ved videresalg opnås der ikke ubetydelige fortjenester. Endvidere sikres der plads for nye større virksomheder i centret og naturligvis også plads for bestående virksomheders ekspansion. Samtidig opnås, at de eksisterende centervirksomheder ikke erhverver et monopol.

Det er overordentlig store beløb, en kommune kan tjene ved en sådan aktiv politik i bycentret. Holstebro kommune regnede oprindeligt med at pumpe omkring 60 mill. kr. (i 1962-priser) ind i fornyelsen af bycentret, og efter fradrag af refusioner og statstilskud blev kommunens nettoudgift opgjort til omkring 15 mill. kr. (i 1962-priser). Hele dette beløb påregnedes at kunne betales gennem en sådan inddragelse af den værdiforøgende virkning af kommunens egne investeringer i bycentret.

Denne handelspolitik indtager en meget fremtrædende plads blandt de virkemidler, man har benyttet til at fremme byfornyelsen med, og det er en del af forklaringen på, at der i de senere år er løst så forholdsvis meget i Holstebro. Men en af forudsætningerne er dog, at de kommunale investeringer trækker private investeringer efter sig.

*Holstebro storkommune
efter kommune-
sammenlægningen i 1970.*

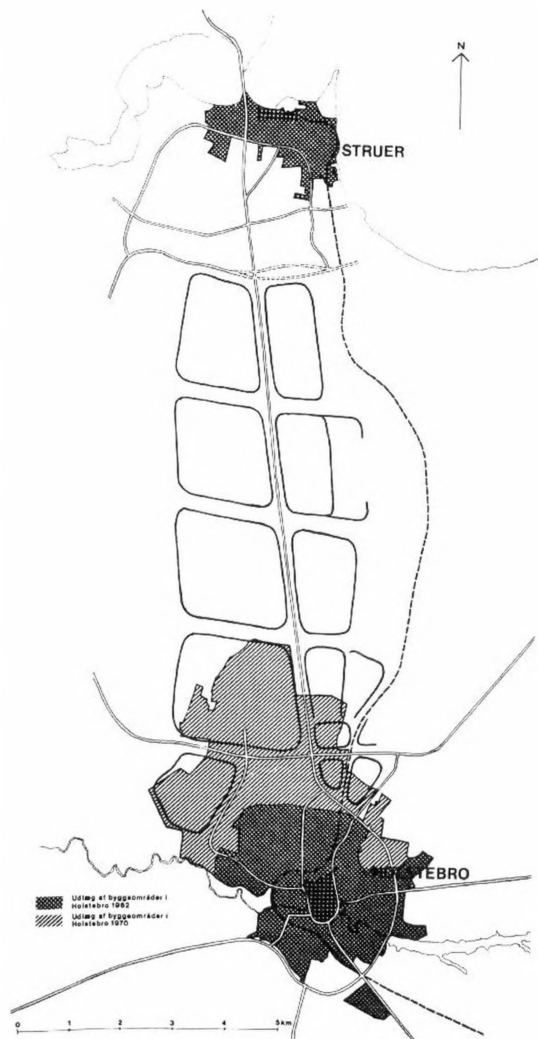
Kommunesammenlægninger

Med sine kun 1219 ha var Holstebro oprindelig en arealmæssigt lille kommune og havde næsten nået sine udbygningsgrænser, da Måbjerg kommune i 1966 blev sammenlagt med Holstebro. Derved blev kommunens samlede areal næsten tredoblet, og kommunens akutte arealproblemer var løst.

Forinden denne kommunesammenlægning havde Holstebro kommune påbegyndt bebyggelse i nordlig retning af det såkaldte Døesvej-område, der i dispositionsplanen af 1962 var udlagt som boligområde. Ved kommunesammenlægningen åbnedes der mulighed for, at udviklingen af byen kunne fortsætte mod nord. Byrådet valgte denne løsning, og valget var ikke vanskeligt. Først og fremmest fordi den tilgæede Måbjerg kommunes arealer i det væsentligste var beliggende nord for den gamle Holstebro kommune, men også fordi en række andre faktorer talte for denne udbygning og imod en udbygning i andre retninger. Eksempelvis kan nævnes, at Ringvejen danner en naturlig afgrænsning af byområdet i sydlig og østlig retning. Medvirkende til denne afgrænsning er også de store plantager, der kanter Ringvejen, samt kasernen med øvelsesområdet mod syd. Områderne mod syd er endvidere vandindvindingsområde for Holstebro Vandværk. En udbygning af byen i østlig eller sydlig retning måtte derfor blive meget adskilt fra det eksisterende byområde, med alle de problemer, dette ville indebære af økonomisk og trafikalt art.

For fortsat udbygning mod nord talte, at den kunne foregå i direkte fortsættelse af udbygningen i Døesvej-området. Dette indebar bl. a. den fordel, at der under en etapevis udbygning kunne trækkes på bestående faciliteter som f. eks. skoler, institutioner for børn og unge, indkøbscentre m. v., uden at afstandene blev uacceptabelt lange.

Opbygningen af et regionalt center var tillige allerede påbegyndt i den nordlige bydel ved placeringen her af bl. a. gymnasium, handelsskole og teknisk skole.

*Principper for byudviklingen.
 Holstebro udvider sig mod nord på begge sider af Struervej.
 Struer udvider sig mod syd.
 Hvornår mødes de to byer?*

Også kloakeringshensyn talte for nordlig udbygning, idet terrænforholdene betinger, at der kan opnås et naturligt fald fra områderne nord for Døesvej ned mod rensningsanlægget ved Storåen.

Endelig kan der peges på, at eksisterende og planlagte veje naturligt ville knytte

nye områder til det gamle bycenter og i det hele taget give de nordlige områder en trafikbetjening, som det ikke uden meget store omkostninger ville være muligt at give nye byområder, opbygget andetsteds.

Hvor langt byudviklingen skal føres mod nord, er der ikke taget stilling til, men foretagne beregninger viste, at byerne Holstebro og Struer ville være vokset sammen omkring år 2000, hvis begge byer fortsatte udbygningen i de nu valgte retninger – henholdsvis nord og syd. Tidspunktet for sammenvoksningen vil dog naturligvis stærkt afhænge af bl. a. den bredde, udbygningen foretages i.

Denne mulige fysiske sammensmeltning af de to byer var en af årsagerne til, at kommunalbestyrelserne forud for kommunesammenlægningerne i 1970 drøftede en eventuel senere sammenlægning af de to nye storkommuner. Der opnåedes tilslutning til, at de to kommuner skulle indgå et økonomisk fællesskab ved en sammenlægning med virkning senest fra 1. april 1982, og der blev også senere rettet henvendelse til indenrigsministeren herom. Nogen endegyldig beslutning blev dog ikke truffet, og spørgsmålet må således siges at stå åbent.

Ved kommunesammenlægningen i 1970 blev følgende sognekommuner sammenlagt med Holstebro købstad: Naur-Sir, Mejrup, Borbjerg, Tvis, Nr. Felding, Idum og Råsted (ekskl. en mindre del, som blev sammenlagt med Ulfborg-Vemb kommune).

Kommunens indbyggerantal forhøjedes derved fra 23.965 til 32.743 og kommunens areal fra 3.117 ha til 35.274 ha.

Byrådet har planlagt en politik, som gør hovedbyen til centrum for erhverv, uddannelse og service, men som på den anden side ikke, som det ellers ofte er sædvane, søger at koncentrere boligerne til hovedbyen. Man kan på denne måde betragte byen og oplandet som et system, hvor oplandet må defineres som forstadsområder med en meget lav udnyttelse.

Straks efter kommunesammenlægningen tog man fat på planlægningen i de tidligere sognekommuner.

Resultatet forelå i juni 1971 i form af en meget omfattende rapport, „Holstebro Storkommune“. Efter grundige forhandlinger bl. a. med befolkningen i de berørte områder vedtoges de i rapporten indeholdte forslag til dispositionsplaner med enkelte ændringer af Holstebro byråd i 1973.

De mindre bysamfund

Forud for sammenlægningen var udviklingen i nogen grad gået de små landsbyer imod. De affolkedes eller blev domineret af ældre mennesker, fordi de unge var rejst væk.

Der var i Holstebro lige fra starten enighed om, at de små samfund ofte indeholder så mange værdier i miljømæssig henseende, at de bør bevares. På den anden side ville det ikke være muligt at udbygge enhver klynge huse.

Resultatet blev, at man i første omgang satte skolens kapacitet som grænse for udbygningen, men samtidig sattes den mindste tidssvarende skoleenhed, nemlig en årgangsdelt 7-klasse skole, som minimum. Derved får man et lokalsamfund af en sådan størrelse, at skolevejen bliver kort, at der kan opretholdes et vist service-niveau, og at der også kan skabes grundlag for f. eks. sociale institutioner for børnene.

Hvis dette lille landsbysamfund så skal vokse ud over skolens kapacitet, er det vigtigt, at udbygningen hurtigst muligt fylder endnu et helt skolespor, da meget lave klassekvotienter er overordentlig kostbare. En sådan vækst på 1 skolespor svarer til ca. 360 familier, og det vil altså sige, at byrådet må have så megen magt over planlægningen og udviklingen, at det selv bestemmer, når denne vækst skal begynde, og hvornår den skal afsluttes.

Alt for ofte glemmes det tilsyneladende, at der til tilsagnet om opretholdelse af de små skoler må høre et krav om rimelige klassekvotienter. D. v. s., at kommunen gennem sin planlægning må sikre en passende udvikling i de områder, hvor skolen ønskes opretholdt.

På denne måde er det lykkedes at opretholde 9 af de oprindeligt 10 skoler i sognekommunerne. Samtidig har man opnået, at befolkningen har fået reel frihed i valget af bosætningssted – enten man ønsker etagehusområde, område for parcelhuse eller tæt-lav bebyggelse i byen, eller den spredte bebyggelse i landsbyerne.

Den omtalte aktive jordpolitik er også anvendt i de tidligere sognekommuner, idet man stort set overalt har opkøbt de fornødne arealer og nu er i gang med byggemodning og salg.

Den foretagne planlægning forudsætter, at 15-20 % af udbygningen i Holstebro kommune i de kommende år vil finde sted i landsbyerne.

Tilbage står forskellige problemer for befolkningen i de rene landdistrikter og de helt små bebyggelser, nemlig serviceniveauet og den kollektive trafik.

En enkelt servicefunktion, nemlig biblioteksbetjeningen, er dog allerede løst fra efteråret 1971 ved indsættelse af en bogbus. I rapporten „Holstebro Storkommune“ peges på etablering af „service-enheder“ og evt. anvendelse af skolebusser til kollektiv trafik.

De synspunkter, der er fremsat i rapporten, er følgende:

Når den lokale butik nedlægges, vil der ske et meget kraftigt fald i serviceniveauet for beboerne i området. Der er ganske vist en stor biltæthed i landdistrikterne, men der er alligevel ca. 25 % af husstandene, som ikke har bil, og som derfor i meget høj grad vil få besværliggjort deres indkøb af dagligvarer. Heraf er der mange, som heller ikke vil kunne anskaffe sig en bil på grund af alder, indkomst eller fysisk handicap.

Der har været arbejdet med mulighederne for at kombinere udbuddet af en række serviceydelser og derved skabe en lokal serviceenhed i landdistrikter og mindre bebyggelser, hvor man ellers må se i øjnene, at den lokale dagligvarebutik før

Holstebro Biblioteks bogbus. Bussen betjener de tidligere sognekommuner, der herigennem får en biblioteksbetjening, der er bedre, end der ville være økonomisk mulighed for gennem filialer. (Fot. H. H. Andreasen).

eller senere ville blive nedlagt. Som en løsning kunne man tænke sig at lade en sådan serviceenhed bygge op omkring en eksisterende detailhandelsvirksomhed, idet en detailhandler i sådanne områder ofte vil have en uudnyttet kapacitet dels i sin egen tid og dels i sine butiklokaler og andre lokaler.

Sociale forhold

Indenfor den sociale og sundhedsmæssige sektor er der også foretaget en omfattende planlægning. Den forventede udvikling og de forventede behov er søgt beregnet gennem et omfattende prognose-arbejde. Den vigtigste prognose, den prognose der danner grundlaget for stort set alt andet, er befolkningsprognosen. D. v. s. en fremskrivning af befolkningstal på alder, køn og civilstand.

På grundlag af den aldersfordelte befolkningsprognose kan man foretage beregningerne over de investeringskrav, man vil møde på et givet tidspunkt. Men først må man naturligvis opstille en politisk målsætning for, hvilket serviceniveau man vil have.

Som et forenklet eksempel kan nævnes, at ifølge den seneste reviderede prognose vil der i 1980 være ca. 3.000 børn i alderen 3-6 år. Beslutter man sig til, at en trediedel af disse børn skal tilbydes plads i en børnehave, vil det være nødvendigt med ca. 1.000 børnehavetilbud.

Sammenholdes sådanne målsætninger med skatteydernes forventede antal og skatteevne, vil det kunne vurderes, hvilke investeringskrav, der kan imødekommes.

Et udgangspunkt kan være behovet. Som et eksempel herpå kan nævnes spørgs-

målet om plejehjemspladser. I 1967 indgik byrådet aftale med Socialforskningsinstituttet i København om at foretage en undersøgelse af omsorgsbehovet for ældre. Byen havde dengang kun et ældre alderdomshjem med ca. 120 pladser, og man ønskede også gerne at føre denne sektor à jour.

Resultatet af undersøgelsen forelå i 1968 som „Studie nr. 12, København 1968“ og viste et væsentlig større institutionsbehov end hidtil antaget. Undersøgelsen viste samtidig, at behovet omfattede egentlige plejehjem, medens det, man tidligere kendte som alderdomshjem – d. v. s. hjem for mere eller mindre raske ældre – måtte forsvinde, fordi en stor del af dette klientel bedre kunne hjælpes med forskellige former for omsorg i hjemmene – bl. a. på grund af boligstandarden i byen.

Den politiske konsekvens af denne undersøgelse blev en planlægning af et betydeligt antal nye plejehjemspladser, i alt ca. 280, hvoraf ca. 160 er færdigopført. medens ca. 120 er under opførelse.

Ved kommunesammenlægningen er yderligere tilkommet Tvis Plejehjem, som er udvidet til 34 pladser, samt alderdomshjemmet i Borbjerg med 22 pladser.

Ifølge Socialforskningsinstituttets seneste beregning skal der regnes med plejehjemspladser til ca. 12 % af medborgerne over 67 år, d. v. s. for Holstebro mellem 390 og 400 plejehjemspladser. Sektoren er således ajourført efter nutidige krav og er et eksempel på, hvorledes planlægningsresultaterne omsættes i praktisk politik.

På tilsvarende måde er behovet for vuggestuepladser og børnehaver behandlet. Af vuggestuepladser har man i dag 64. Derudover er der projekteret en vuggestue med 32 pladser (Nørrelandskirken).

Da spørgsmålet om børnehaver blev taget op først i tresserne, havde byen én børnehave med 70 pladser. I dag er der 8 børnehaver med 400 pladser. Dertil kommer ca. 410 dagplejepladser, hvoraf en del dog er belagt med børn i vuggestuealderen. Derudover disponeres der over 3 fritidshjem og 3 ungdomsklubber.

Endelig kan nævnes „Malehuset“ ved Kunstmuseet, der fungerer som en åben institution med plads til ca. 25 børn, hvor børn frit kan komme og arbejde med farver, ler og meget andet.

Undervisning og uddannelse

Når unge forlader en egn for at få en videregående uddannelse, vender de sjældent tilbage igen. På uddannelsesstedet stifter de kontakt med ligestillede, måske gifter de sig, og på uddannelsesstedet findes også de bedste muligheder for beskæftigelse og videreuddannelse.

På denne måde har Vestjylland gennem generationer mistet utallige dygtige unge, som savnedes i erhvervslivet.

Af grunde, som tidligere er omtalt, var det samtidig svært at trække andre unge til det vestjyske erhvervsliv.

Undervisningstime i handelsskolen. Bemærk den moderne udformning af bordet. Alle kan se alle. Læreren er kommet ned blandt eleverne. (Fot. Roald Pay).

For Holstebros vedkommende var f. eks. savnet af et tilstrækkeligt antal medarbejdere med højere uddannelse udtalt indenfor forskellige fagområder.

På denne baggrund var det naturligt at tage uddannelsesspørgsmålet op – der måtte skaffes så mange uddannelsesinstitutioner som muligt. Efter flere års ihærdigt arbejde forelå det første resultat: Holstebro Gymnasium, som trods modstand fra forskellig side kunne påbegynde sin virksomhed under midlertidige forhold på Nørrelandsskolen i 1963. Gymnasiet har i dag 570 elever fordelt med 420 i 20 gymnasieklasser og 150 elever i 6 HF-klasser i en ny, moderne skolebygning på Døesvej. Senere er fulgt: Børnehaveseminariet, skolen for ergo- og fysioterapi, økonomaskole, sygeplejeskole, specialarbejderskole.

Under en ny struktur er opbygget en teknisk skole omfattende bager-, slagter-, tømrer-, auto-, maler- og frisørskole. Til denne skole er knyttet en kostskole beregnet for 150 lærlinge.

En ny handelsskole er netop taget i brug. Her undervises i alle handelsfag op til HD-niveau.

Foreløbigt sidste skud på denne stamme er Institut for Købmænds-uddannelse, hvor købmænd og deres medarbejdere fra hele landet tilbydes dygtiggørelse gennem forskellige kurser.

For fuldstændighedens skyld skal her blot nævnes, at folkeskolen i den betragtede periode er blevet ajourført blandt andet gennem opførelse af 3 helt nye skoler: Nørrelandsskolen, Sct. Jørgens skole og Birkelundskolen.

Det stigende antal unge, som de nye uddannelsesinstitutioner bragte til byen, betød, at kommunen måtte tage unges boligforhold op til en vurdering. Resultatet blev det moderne ungdomskollegium ved Struervej, indeholdende godt 200 værelser.

Kultur- og fritidsaktiviteter

Da Holstebro startede sin aktive kulturpolitik, stod det sløjt til i byen på det kulturelle område. Byen havde ingen teatersal eller koncertsal, og kun få foreninger eller organisationer, der havde til formål at fremføre disse kunstarter. Bortset fra hvad der fandtes i private, havde byen heller ingen billedkunst eller skulpturer af betydning.

Kulturpolitikken startede med opførelsen af Holstebro-Hallen. Den kostede ca. 8 mill. kr. og blev taget i brug i januar 1966.

Holstebro-Hallen er blevet et overordentlig stærkt benyttet fritids- og kulturcenter, som man slet ikke kan undvære i dag. Eksempelvis kan nævnes, at der i hallen i 1973 til kulturelle arrangementer er solgt ca. 55.000 billetter.

I oktober 1965 besluttede byrådet at etablere et kunstmuseum. Til dette brug købte man den gamle, smukke patricierejendom, som tilhørte tobaksdynastiet Færch. Til ejendommen, der ligger helt ind til bycentret, hører en park på ca. 5 ha, hvoraf en del dog senere skal anvendes til et vejanlæg. Den 5. maj 1967 indviedes museet.

Museet er opbygget noget anderledes end de fleste danske provinsmuseer. Man samler ikke på en lang række kunstnere, som enten er meget dyre, eller som andre museer allerede har koncentreret sig om. Man går i stedet ind for nogle få, som man mener er lige så gode kunstnere som de dyreste, men som det endnu for overkommelige beløb er muligt at etablere en repræsentativ samling af.

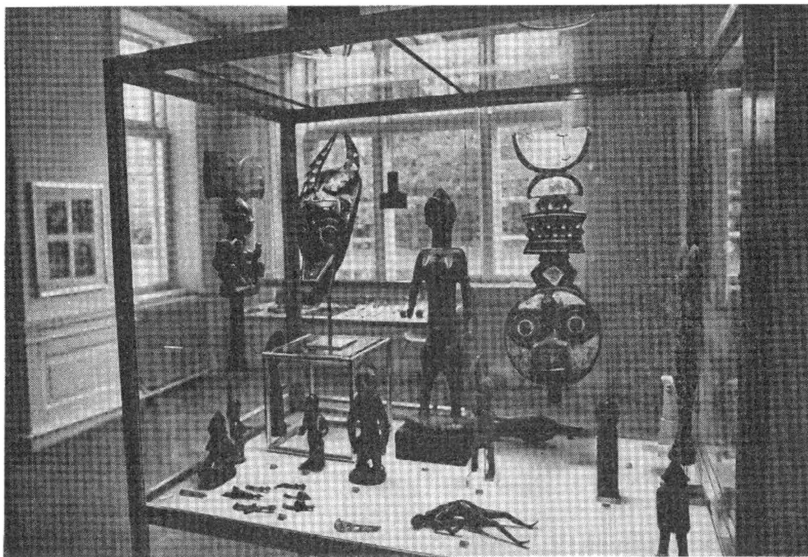
Holstebro Kunstmuseum har foreløbig især følgende kunstnere repræsenteret: Henry Heerup, Ejler Bille, Albert Mertz, Lauritz Hartz, Erik Thommesen og Astrid Noack.

Derudover har man en afdeling for udenlandsk grafik, hvor det er Picasso, Matisse og Chagall, der ses.

Afdelingen med afrikanske skulpturer, som er stillet til rådighed på ubestemt tid af billedhuggeren Holm Olsen, er af verdensformat. Det samme er tilfældet med de netop erhvervede ca. 100 originallitografier af Alberto Giacometti.

Ligeledes i 1965 indgik kommunen aftale med Statens Kunstfond om, at fonden og kommunen i en 3-årig periode i forening skulle anskaffe kunst til udsmykning af byen og de offentlige bygninger til et beløb af indtil 1 mill. kr.

Derudover har kommunen for egen regning, men med tilskud fra Ny Carlsberg-

Holstebro Kunstmuseum. Dele af den afrikanske samling, der er udlånt af billedbuggeren Holm Olsen. Samlingen er den mest omfattende af sin art i Europa. (Fot. Roald Pay).

fonden, købt den verdensberømte kunstner Alberto Giacomettis skulptur „Kvinde på Kærre“ til en pris af 210.000 kr. Af folkeviddet blev skulpturen hurtigt om-døbt til „Maren o æ vogn“.

Et indledt samarbejde mellem maleren Jens Nielsen og ledelsen af Nørrelandskirken resulterede i, at maleren i 1969 skænkede Holstebro kommune 50 af sine oliemalerier og 100 akvareller. Denne gave er senere udvidet meget betydeligt. Til gengæld opførte Holstebro kommune i 1970/71 et museum, hvori Jens Niensens værker fremvises. Til museet hører der en æresbolig for maleren, og i 1973/74 er museet udvidet med et atelier.

I løbet af sommeren 1966 flyttede Odin-Teatret fra Oslo til Holstebro til lokaler, som er stillet til rådighed af Holstebro kommune. Odin-Teatret er som bekendt ikke et teater i gængs forstand, men et teaterlaboratorium, hvor der drives forskning. Resultatet af forskningen vises så ved teaterforestillinger i Holstebro og over det meste af Europa. Derudover afholder Odin-Teatret et par gange om året seminarer, hvori som regel deltager nogle af de kendteste teaternavne både i og udenfor Europa.

I 1967 ansatte Holstebro som den første by i Danmark en stadskomponist. Stadskomponistens opgave er at være konsulent for skolernes sang- og musiklærere og eventuelt selv arbejde med elevhold.

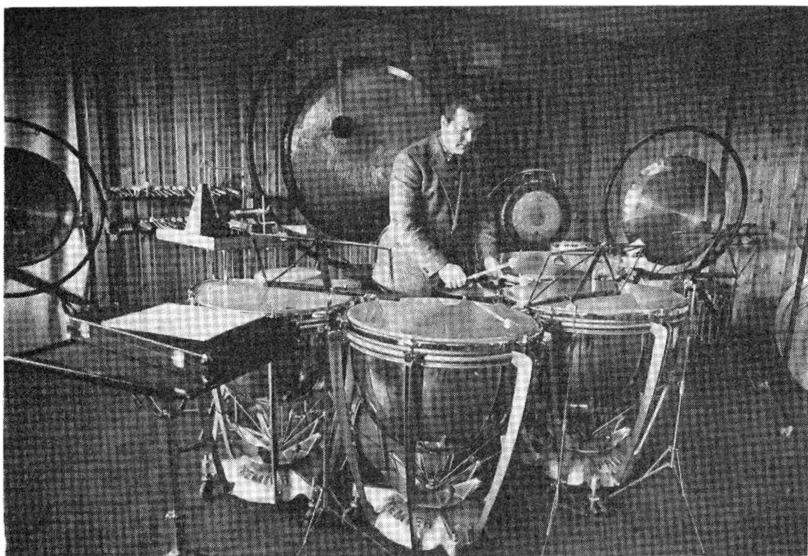
Odin Teatret: Internationalt kendt eksperimental-teater. I dets 10-årige eksistens har det produceret 4 forestillinger, disse er ofte blevet filmatiseret. Odin Teatret har en udstrakt aktivitet: kursur, sociologiske undersøgelser, produktion af didaktiske film, udgivelse af faglitteratur og formidling af internationale forestillinger. (Fot. Roald Pay).

Han skal fremstille musik til særlige lejligheder, f. eks. skolernes fester, således at eleverne kan indøve og fremføre musikken. Yderligere skulle han opbygge et studie for elektronisk musik. Endelig fik komponisten til opgave at starte en musikhøjskole og en musikforening.

Musikskolen startede i 1967 og har nu mere end 1300 elever og 28 filialer i den nordvestlige del af Ringkøbing amt. De yngste af eleverne går i musikalsk lege-stue, og de ældste elever er folkepensionister, som har fået lyst til at lære at spille, og som måske ikke tidligere har haft mulighed for at få undervisning. For at sikre eleverne instrumenter – og hvad der ikke er mindst vigtigt, instrumenter af tilstrækkelig kvalitet – tilbyder musikskolen at indkøbe instrumenter, som eleverne så kan overtage på en afdragsordning.

Også den ønskede musikforening – Nordvestjysk Musikkreds – blev startet, og kredsen har vist sig særdeles livskraftig.

Holstebro-Hallen har givet anledning til dannelse af en teaterforening – publikumsorganisation – med ca. 2.500 medlemmer fra Holstebro og omegn. Det er provinsens største teaterforening, og antallet af medlemmer lader forstå, at helt nye befolkningskredse har fået andel i teateroplevelser.

Musikskolen har nu ca. 1.300 elever og 28 filialer i den nordvestlige del af Ringkøbing amt. Der er bl. a. en slagtojsgruppe, der giver koncerter over hele landet. (Fot. Roald Pay).

Der er også opstået et meget aktivt amatør-teater, en såkaldt eksperimentalscene, ligesom der arbejdes med børneteater og dukketeater. Senest er et professionelt børneteater – Holstebro Børneteater – etableret.

Til vurdering af aktiviteten på hele teaterområdet i byen kan det oplyses, at der i 1973 præsenteredes ca. 80 forskellige forestillinger indenfor teater, koncert og varieté.

Nævnes bør vel også, at kommunen på forskellig vis har understøttet byens kunst- og kulturtraditioner: Amatorsymfoniorkestret, kirkekoncerterne, kunstforeningen, sangkorene, det kulturhistoriske museum m. fl., således at disse har fået forbedrede arbejdsvilkår.

I 1971 etablerede Dansk Folkemindesamling en videnskabelig station i Holstebro. Den fik til huse i Hogager gamle skole og er nu stærkt optaget af at indsamle og arkivere folkemusik og -sange. Samtidig hermed udføres der fra dette folkemusikhus et betydeligt arbejde for at udbrede kendskabet til folkemusikken.

Det foreløbigt sidste skud på den kulturelle stamme er Holstebro Højskole, som startede sin virksomhed i 1973. Hovedvægten i undervisningen lægges her på de musiske fag.

Men hvorledes er denne trods alt noget massive kulturelle bølge så blevet modtaget af befolkningen?

Naturligvis meget forskelligt. Dog var stemningen allerede fra starten overvejende positiv, og vel positiv ud fra to hovedsynspunkter. Det ene: nyttesynspunktet – det kan betale sig. Det andet: kunsten har en mission.

Der blev skabt en debat, som til tider har været hed, og som gik og går på tværs af alle bestående skillelinjer. Denne debat/diskussion er aldrig gået helt i stå, og det ville næppe være godt, om kritikken forstummede og blev efterfulgt af ligestyldighed.

Men debatten har ændret sig. Medens det tidligere var byrådets medlemmer, der måtte forsvare den kulturelle linje, finder debatten nu ofte sted mellem enkeltpersoner eller befolkningsgrupper, som er henholdsvis for eller imod kommunens indsats.

Selvfølgelig tror ingen, at en kommune eller staten kan skabe kultur. Man kan give tilbud og skabe nogle rammer for den kulturelle aktivitet, og det kan i en given situation være afgørende, men det er befolkningen – menneskene – der må udfylde rammerne. Fine institutioner og lignende gør det ikke. Befolkningen må arbejde aktivt med, for at det trivselsmiljø, der er målet, kan skabes. Det er afgørende, at tilbudene når ud til alle befolkningskredse, således at det ikke fortsat kun er en lille del af befolkningen, der med et fint ord er „kulturbærende“.

At befolkningen i høj grad har taget imod kommunens kulturelle tilbud er givet, og selv om mange oplever kulturen som tilskuere, er der dog overordentlig mange, der er blevet aktivt engageret, og netop det har været en væsentlig del af målet.

Det samfund, som man søger at opbygge, det nye miljø, man vil skabe, må indeholde alle de varierede tilbud, som er nødvendige for, at den enkelte borger får mulighed for at udfolde sig, eller som det for tiden udtrykkes – for at realisere sig selv.

Her kommer forskellige fritidsinteresser ind i billedet, og det er for så vidt lige vigtigt, om det er uniformerede korps, idrætsforeninger eller andre. Holstebro kommune har derfor også stort set ligestillet disse.

Der ydes driftstilskud til de uniformerede korps, idrætsforeninger og andre.

Derudover arbejder man med et såkaldt „krone til krone“ princip, som består i, at kommunen lægger lige så mange kroner til, som en forening selv kan skaffe til opførelse af klubhuse og anskaffelse af inventar, rekvisitter og lignende.

Økonomisk planlægning

Når kommunen går ind i en totalplanlægning, vil der fremkomme et væld af planer for de kommende år, og det er altså planer, som forudsætter kommunale beslutninger og kolossale investeringer.

Skal disse planer blive til mere end ønsketænkning, må de mange ønsker priori-

teres og indgå i en samlet planlægning, som kan skaffe kommunalbestyrelsen det nødvendige overblik. Dertil er en langsigtet økonomisk planlægning en absolut nødvendighed.

I Holstebro har man taget konsekvensen af økonomiens overordnede betydning, og ved en ændring pr. 1. april 1966 af styrelsesvedtægten henlagde man al kommunal planlægning under økonomiudvalget. Da denne beslutning blev truffet, var der tale om en nydannelse herhjemme. Ved at placere planlægningen under økonomiudvalget er det understreget, at al planlægning, der ikke er afpasset efter kommunens økonomiske formåen, er urealistisk. Selv om dette lyder som en selvfølge, sker det alligevel ofte, at det ikke respekteres.

Det må være en selvfølge, at man samtidig med beslutningen om at udføre en opgave – nu eller senere – tager stilling til, hvor pengene skal komme fra. Skal det være ved lån, og hvilken virkning får så renter og afdrag på skatteudskrivningen? Skal udgifterne afholdes af kommunens fonds, eller skal den finansieres ved henlæggelser over nogle driftsår, d. v. s. over skatteudskrivningen? Hvor meget skal der så henlægges de enkelte år, og hvornår er det økonomiske grundlag for opgavens løsning skabt. På denne måde kommer alle kort samtidig på bordet, når afgørelsen skal træffes.

Dette, at man samtidig får præsenteret ønsket og den økonomiske virkning, giver også den politiske beslutning et andet indhold, idet man på samme tid beslutter sig til mål og midler.

For at skabe det nævnte overblik og for at gøre en prioritering mulig er en investeringsplan, omfattende en årrække, nødvendig. Investeringsplanen fremkommer ved, at man år for år sammenstiller de behov, ønsker eller krav, som udspringer af den foretagne planlægning på de enkelte områder.

Investeringsplanerne i Holstebro omfatter en periode på 10 år. Man kan naturligvis ikke i en 10-årig investeringsplan nøje tidsfæste udførelsen af de enkelte anlæg. En sådan plan betragtes derfor nærmest som en perspektivplan og suppleres med 3-årige anlægsbudgetter, der konkret giver udtryk for, hvad der forventes at komme til udførelse i den betragtede periode.

For på kortere sigt at kunne vurdere den økonomiske virkning af investeringerne har man i Holstebro i en årrække anvendt 3-årige driftsbudgetter, som udarbejdes lige så detaljeret som budgettet for det aktuelle regnskabsår.

For alle flerårige planer er der tale om såkaldte rullende planer. D. v. s., at der hvert år føjes et nyt år til, samtidig med at det ældste år udgår. Og det gælder her, som altid, at planlægningen ikke er en éngangsforestilling, men at det planlagte hele tiden må justeres efter de kendsgerninger, som den fremadskridende udvikling afdækker.

Ved hjælp af den nævnte stramme planlægning og prioritering er økonomien holdt indenfor de ønskede rammer, og kommunen har kunnet bevare et beskatningsniveau blandt den bedste trediedel af landets kommuner.

Dette endda til trods for, at 20-25 % af den personlige skatteudskrivning anvendes til konsolidering eller henlæggelse til kommende opgaver. Et af de praktiske resultater af planlægningen i Holstebro kommune er, at man er blevet selvfinansierende og helt har frigjort sig fra lånemarkedet.

Den fremtidige udviklingspolitik

Skal man på nuværende tidspunkt gøre resultaterne op af de sidste 12-14 års indsats på det kommunale område, må man konkludere, at de antagelser, der er lagt til grund for udviklingspolitikken, stort set har vist sig at være rigtige. Den førte politik har været realistisk, og gennemførelsen er indtil nu forløbet planmæssigt.

Den foregående periode har været karakteriseret af en rivende vækst, hvor en række grundlæggende problemer er blevet løst, men det må erkendes, at væksten på enkelte punkter ikke automatisk har medført en øget kvalitet.

De kommende års udviklingspolitik bør derfor formentlig rettes mod en langsigtet løsning af tre af 70'ernes grundproblemer:

1. Gennemførelse af en byforbedring, hermed menes en kvalitetshævning af byens forskellige områder.
2. Igennem arbejde med former for nærdemokrati og kommunikation at få videreudviklet beboernes interesse og medansvar for kommunens aktiviteter.
3. Holstebro kommunes interesse i og forpligtelse til at medgå i den vestjyske regions udviklingspolitik. I kraft af størrelse og mange tilbud har kommunen de bedste muligheder for, i samarbejde med andre, at støtte og supplere hele den vestjyske regions videre udvikling.

Ved at skifte hovedretning fra en hastig byudviklingspolitik til noget langsommere byforbedringspolitik vil det – efter at en række grundlæggende problemer er løst – være muligt at hæve de eksisterende eller såkaldte „gamle“ områder op på samme niveau og serviceudbygning som de „nye“ områder.

Man er allerede begyndt i bycentret, hvor man ved hjælp af træplantning, springvand, siddepladser m. m. søger at skabe attraktive opholdsarealer i omgivelser med en højere kvalitet.

Dette initiativ bør brede sig som ringe i vandet til at dække hele kommunen. Det vil tage tid, og det vil koste en del. Men en forudsætning for dette er, at byforbedringspolitikken ses i sammenhæng med øget information og nærdemokrati samt befolkningsgrupperes aktive medleven i egne områder – miljøer, idet det må være klart, at en byforbedringspolitik i de enkelte byområder må være præget af beboernes ønsker og interesser. Et byforbedringsarbejde kan derfor få forskellige udtryk i de forskellige byområder, alt efter hvad beboerne stiller af krav til miljøet.

I forbindelse med den regionale udviklingspolitik kan man ikke undgå spørgsmålet om, hvorvidt de nuværende kommunale enheder er velegnede til løsning af

alle samfundsopgaver. I denne relation kan peges på, at enhver kommune i dag søger at tiltrække så meget som muligt, vel undertiden uden hensyn til, om en virksomhed eller institution var bedre placeret i en anden kommune.

En sådan reaktion er naturlig, fordi hver kommune er en økonomisk enhed, men ikke hensigtsmæssig i alle tilfælde, ja, undertiden er der vel også tale om samfundsmæssigt spild.

Tanker af denne art var omkring kommunesammenlægningen i 1970 med til at lede Holstebro og Struer kommunalbestyrelser sammen til de tidligere omtalte drøftelser om en senere sammenslutning af de to kommuner med henblik på etablering af et fælles kraftcenter.

Meget kunne imidlertid tyde på, at et betydeligt større geografisk område kunne komme på tale i et sådant samarbejde, idet det område, der med fordel kan samarbejde, må være det område, der ud fra geografiske, trafikale, erhvervsmæssige og økonomiske synspunkter udgør et hele.

Et samarbejde af den skitserede art vil dog næppe kunne realiseres uden et økonomisk fællesskab. Dette kan efter den nugældende lovgivning kun etableres ved en sammenlægning af kommunerne.

Om en kommune af den størrelse og udstrækning, der så ville blive tale om, er hensigtsmæssig, kan der nok stilles et spørgsmålstejn ved. Skulle en undersøgelse imidlertid vise, at et sådant bredt samarbejde kan have interesse uden egentlig sammenlægning, burde en ændring af lovgivningen komme på tale.

Der er ingen tvivl om, at en videreudbygning af det regionale samarbejde vil være til gavn for alle. En sådan politik, som bygger på en udjævning i hele regionen, vil medføre, at alle beboere vil få mulighed for at blive stillet mere lige i opnåelse af bedre levebetingelser og livskvaliteter.

Stemmer fra en svunden tid

Breve, som maleren og kromanden på Bovbjerg,
Kristen Bjerre, modtog og gemte.

Ved Johs. Lumbolt

En halvrusten kagekasse; på låget et ungdomsbillede af prins Christian og prinsesse Alexandrine – senere Danmarks konge og dronning – den er gemmestedet for et væld af breve, som i løbet af mange år er skrevet til kunstneren og kromanden på Bovbjerg, hvis levnedsløb er skildret i Hardsyssels Årbog 1965.

Låget strammer, der må fingerkræfter til; det er, som en protest imod, at det, der var gemt hen, drages frem og stilles til skue.

Men opfordringen er kommet, og tilladelsen givet, så vi giver os til at læse over skulderen på „Kræ Bjerre“ og møder derigennem ting, som nok kan fortjene at tages frem. –

Et af de ældste breve er fra 1888. På det tidspunkt er Bjerre i København for at uddanne sig som maler. Nitten år er han, en ung mand, hvis oprindelige ungdomsdrøm – at blive gymnastiklærer og idrætsmand – er knust på grund af sygdom i et knæ. Forældrenes bekymring og deres formaning til ham kommer frem i faderens brev:

„Jeg synes, der går en tone gennem dit brev, som om du harmer dig over, at du bruger så mange penge. Det skal du dog ikke sørge over. Jeg har ganske vist ikke mange penge, jeg må netop låne penge i denne tid; men jeg har det håb og vil også gerne holde håbet i live, at du nok må have den lykke at nå målet, som du stræber efter, og det håber vi alle ved Guds hjælp, at det må ske. Og så længe jeg kan spore, at du er så sparsom som mulig og bruger ingen på afveje eller slette steder, da vil jeg gøre, hvad jeg kan for at hjælpe dig til rette. Det er jo sørgeligt, at du ikke er rask endnu, men det kommer sig vel nok. Pas endelig på at pleje dig selv så godt som muligt, desto snarere bliver du helt rask“. –

Bjerre kom ikke hjem den jul. Den sidste dag i året skriver faderen igen:

„ . . . Jeg sender hermed 50 kr., og så får vi vel at vide, hvordan julen har gået for dig, og om du er fornøjet med tøjet til dine klæder. – Jeg synes, det er meget at give 40 kr. om måneden for kost og husly . . . Tænk du ikke, du kan få det stilt sådan, at du kan fortjene lidt i sommer; at leve flere år i rad som millionær, når man ingen penge har, det er ikke så let at blive ved med“. –

*Maleren Kristen Bjerre
(selvportræt)*

Maleren Niels Bjerre, der var fætter til Kr. Bjerre, var fem år ældre end han. Han havde gennemgået akademiet og havde i 1888 været i kantonnement, hvilket ikke havde bekommet ham særlig godt. Han var for tiden hjemme i Vestjylland, hvorfra han sender en række breve til Kr. Bjerre. Naturligvis har de meget at drøfte angående kunst og kunstuddannelse:

„Jeg er i øjeblikket i forvirring angående næsten alt og frygter for igen at komme til at tage fat. Endnu har jeg heller ikke bestilt det allerringeste og kommer vist heller ikke til det. Nu får jeg hold på et motiv eller to eller flere, så maler jeg dem godt; jeg skal male dem godt, ellers maler jeg dem slet ikke . . . Bare man uden hensyn til alle teorier, både gamle og moderne, kunne gå lige løs på sagen, betragte sit motiv blot som en malerisk opgave, og så udføre det i overensstemmelse dermed“.

Niels Bjerre ønsker stærkt at få sin fætter hjem til Vestjylland i julen og skriver:

„Når man har været i København en tid og er blevet støvet og sløvet af denne smålige og livshentørende kritik, så er det allerbedste middel, der findes, til begyndelsen det at rejse hjem og holde jul med sine forældre og søskende og mange andre gode venner; for deres varme, hjertelig friske latter vil en hel hær af kolde, højtidelige tankspøgelser forsvinde som for den friske sol“ . . . — „Der står en vældig stor og flot kuldampner lige ud for Langerhuse. Vi var deroppe den anden søndag, da en dykkerdamper gjorde nogle forgæves forsøg på at få den ud. Den var nemlig gået ind i tåge og var fuldstændig ubeskadiget, men nu er den drevet

ind på en høfde og, skønt helt af jern, har den fået et vældigt hul i bunden, så nu er den sikker. Det er et stolt syn at se den deroppe. Den er engelsk, „Ethel Horatia“ – “.

Nytårsaften – eller -nat – går han videre:

„Hvad du skriver om akademiet og dine gode forsætter for det nye år, kan være meget godt, men jeg ved dog, at det bliver en håbløs kamp. Selv i den mest udmærkede skole ville du have nok at kæmpe med, og nu tilmed modstanden fra en gammel professor med et halvt århundredes erfaring og autoritet, og rundt omkring dig ca. en halv snes staffelier, hvor sløjhed er enerådende – det bliver for meget; at stampe imod brodden deroppe vil du ikke slippe godt fra. Derfor et af to er nødvendigt: Flyt enten over til Krøyer eller prøv at tage akademiet med god humor, med muskler og hjørneskygger og det hele“ . –

Ud af brevene kan vi også se, hvordan Niels Bjerre „opdager“ naturen ved Fering som motiv for malerier. Det hedder:

„ . . Vi gik ud til havet. Da vi kom der, var det henimod aften, fyret blev lige tændt; jeg undrede mig over, at jeg aldrig før har set, hvor storartet havet ser ud der ovenfra skrænterne, eller rettere sagt, at jeg ikke før havde set, det kunne lade sig male. Det egner det sig godt til; det er underligt, at det ikke allerede er malet mange gange . . . Vi gik en tur sydpå under bakkerne, og det var prægtigt. De mørke lermasser ragede stejlt op fra det hvide sand, enkelte steder hvidglinsende af rimfrost, og andre steder friske skred af rødbrunt muld. Der var former så dristige, landskaber af en så stolt karakter – at jeg lovede mig selv højtideligt, at her må jeg op at male, og det skal ske, så snart det bliver mildere i luften“.

Kr. Bjerre foreslår sin fætter, at han skal tage en tur til København, men Niels Bjerre undslår sig; han skriver:

„Det, jeg holder mest af at male, er landskaber her fra denne egn, og rejse til København for at lære at få syn på dem er ikke, som det burde være. –

Jeg synes, det skal være for „folket“, man skal male, og ikke for kunstnere og en lille kunstforstandig kreds inde i København; det er ikke spor af nytte til. Jeg ved i grunden ikke engang, hvad der er malerkunstens opgave, men at lære folk at se på naturen, synes jeg må være opgaven for landskabsmaleriets vedkommende.

Men for at lære folk noget må man først selv lære at kende disse samme folk, og det når man vist ikke på anden måde end ved at leve så jævnt og fortroligt sammen med dem for om muligt at generhverve lidt af det sunde og friske syn på livet, som man fuldstændig har sat til under sin ensidige „uddannelse“ til maler . . .

For mig skal opgaven foreløbig være at male landskaber, så mange og gode som muligt. Nu tror jeg, jeg vil med til engang at holde auktion, så kunne man da se, hvor stor eller hvor lille pris folk sætter på det, man maler.

Jeg husker fra i sommer, hvordan jeg somme tider vågnede op midt om natten af samvittighedsnag over, at jeg havde forlangt 300 kr. for det elendige billede af

*Maleren Kristen Bjerres bustru,
Petrine*

kirken. I mine øjne er det nu slet ingen ting værd, og jeg kan heller ikke tro, det kan have stor værdi for andre, i al fald, 300 kr. det er for vanvittigt“. –

En måneds tid efter, i april 1889, møder vi følgende hjertesuk fra Niels Bjerre:

„I familien hører jeg tit, at det kan være meget skønt, at jeg er kunstmaler, men hvad bliver det til?

De tror nok, der er fremgang, men for andre mennesker ser det alligevel noget sært ud sådan at gå uden at fortjene det mindste. Aa, hvor jeg forbander denne såkaldte „kunstneriske uddannelse“, der i forbindelse med en tilvænnet snyltedyrs-eksistens og adskilligt andet har gjort mig aldeles uskikket til at leve i verden, sådan som den er, uden at besvære andre mennesker, hvad jeg tit har følt med frygt indtil fortvivlelse. Hvis jeg bare vidste, hvorledes det var mig muligt, så tog jeg straks fat på noget, hvorved jeg kunne tjene føden på en ærlig måde. Det er min tro, at jeg nok skulle nå frem til at male, for uden det kan jeg ikke leve, og så tror jeg først, det vil blive sundt, hvad jeg maler, da jeg så vil lære at se sundt på livet – det er også først så, at jeg vil kunne male med en god samvittighed“. –

Et års tid efter er Niels Bjerre i København, og Kristen Bjerre i Sorø. Niels Bjerre skriver til ham:

„ . . . Jeg vil fortælle om det sidste døgn's oplevelser. I aftes tegnede vi som sædvanligt til kl. 9. Tuxen var der. Jeg var igen faldet i fristelse til at tegne „male-
risk“, hvorfor jeg havde mest lyst til at løbe min vej. Men så var Tuxen fuld af lovord over „lyset“ og „farven“ i det, mens et stykke, som jeg netop for hans skyld havde gjort færdig, kun var „træt og tomt“. Sådan kan det gå.

Maleren Kristen Bjerre

15 23

Kl. 9 tog vi så fat på forberedelserne til koncerten, og snart var der ryddet og ordnet i alle kroge. Briksen var dækket med draperi og foran den bordet med drikkevarerne i blinkende flasker og glas. Der var svensk banko, cognac, sodavand og is og cigarer. Og lidt senere var der fuldt med glade mennesker, musik og cigar-røg". — Så følger en beskrivelse af aftenens musikprogram, og der fortsættes:

„Kl. 12, almindeligt opbrud; vi skulle ud i byen og drikke kaffe. Det har været et morsomt syn for de skikkelige københavnere. Hele banden, 13 mand i én bred række, arm i arm, spændende over hele gaden, marcherende og fløjtende, med Matthiason-Hansen foran, dansende baglæns, med taktstok og nodeblad. Således ned gennem Bredgade, over Kongens Nytorv, hvor Matthiason stødte mod adskillige lygtepæle, ned gennem Østergade, hvor vi pludselig dumpede ned i Rydbergs Kælder og bestilte „400 kopper kaffe“. Dernede i disse vidtstrakte underjordiske haller var et prægtigt stykke København ved nat at lægge mærke til og kommers, som ikke er til at beskrive.

Langt om længe fik vi i denne sværm af mennesker bjærget os stole og kapret et bord til at slå os ned over og nyde kaffen ved . . .

Derefter skulle vi ned hos Blanck. På Amagertorv fik én den gode ide: Gåsegang. Og i gåsegang gik det, tavst og ganske ganske langsomt op ad Vimmelskaf-tet. Folk stod stille på fortovet og betragtede dette højtidelige optog og lo anerkendende: God aften! Må vi være med? Og en hel masse fremmede sluttede sig efterhånden til, så til sidst var det et tog på et halvt hundrede.

Ved Blancks lokale mødte vi en flok betjente, der gjorde vrøvl med de efter-

følgende, mens vi allerede var brudt af med roder og var forsvundet i dybet. Der var også meget gemytligt, og ligeså senere på vejen ud til Boulevarden. Der var stemning for at blive ved til Charlottenlund, hvad dog ikke blev til noget. – Da jeg nåede herhjem til Nyboders gule huse, kunne jeg ikke modstå den blandede belysning af lygte- og måneskin, men måtte tegne et motiv i min skitsebog. Efter dernæst at være kommet i seng og læst en times tid i Turgenjeps „Foraarsbølger“ skruede jeg endelig lampen ned kl. halv 5, stadig med hovedet fuldt af dette motiv, som jeg havde set, og som jeg var bestemt på at male, når jeg igen kom op“. –

Det sidste brev fra Niels Bjerre er skrevet en menneskealder senere, i 1925; det er skrevet under hans ophold på Færøerne. Det hedder heri:

„ . . . Nu har jeg været her på Nolsø næsten to måneder og bor i et almindeligt færøisk hjem. Mændene heroppe er som de gamle kæmper og vikinger. Også deres både minder om de gamle vikingskibe med antydning af dragehoveder i de høje, spidse stavne. At være ude med sådan en timandsfarer er som en stormvind og en slagsang hen over bølgetoppene. Sådan en var jeg med sidst, jeg var i Thorshavn; jeg havde gået der i over 8 dage uden at kunne komme herover for den høje brænding. Det er tit, at postbåden i længere tid ikke kan lande.

Sproget er det oldnordiske nærmere end nogen andre steder. Ligeså deres dragter, redskaber, huse af træ med græstørvtage, der nu er vissentgule, men om foråret friskt grønne.

Deres danse er ringdans som i middelalderen, til de gamle kæmpeviser: Der går dans på Riber gade – eller Sæmundskvadet på flere hundrede vers, om ham, der indførte kristendommen heroppe – eller Grindevisen: Raske drenge, grind at dræbe, er vor lyst. Det går som bølgegang, snart roligt, snart med de vildeste tramp og brøl, det er ligesom sangens stemning kræver det . . .

Bygden her ligger på den laveste og smalleste del af øen; ved østenstorm slår brændingen lige luk over klippen og byen og ned i havet på den anden side. Det er noget af det pragtfuldeste, jeg har set, men ikke til at male, jeg har prøvet på det“. –

Men tilbage til 1890. Kr. Bjerre havde været en tid på Sorø Højskole. Dér stiftede han bekendtskab med Helge Hostrup¹, som var lærer dér. Han passede ikke rigtig ind i forholdene og så med kritiske øjne på alt dernede. Han og Bjerre blev dus og meget gode venner, og i et års tid modtog Bjerre en del breve fra Hostrup. Den 27. november 1890 skriver han bl. a.:

„Her er for resten så kønt nu, men man kan næppe komme udenfor en dør for kulde; men her er lys, klart solskin, flotte skygger, og nu ligger der et fint, blåligt tågesløv over skoven – mon det ikke er malerisk? –

Der er en mandfolkeegenskab, kaldet vigtighed, som vi har nogle repræsentanter for her på skolen. Du skulle have hørt på en generalforsamling her på skolen, hvordan en af dem trådte op og anbefalede sig selv til formand, det var med en så usminket vigtighed, at den kun var komisk.

Og en dag kom der en fyr herop til mig; han havde i 8 (otte) dage læst tysk hos forstander Bjerre² og aldrig før. Så gi'r manden sig minsandten til at prale med sine tyske kundskaber. Han skulle mageligt forstå det, når en tysker talte til ham, men han var ikke ganske sikker på, at han selv kunne tale sproget helt flydende endnu. – Det var 8 dages lærdom. Er det ikke næsten holbergsk? Man ville ikke tro på det, hvis en sådan karl blev skildret nu.

Og så kan jeg jo ikke nægte, at mandfolk er dummere end fruentimmer, men sig det bare ikke, lad os holde det for os selv. Som man må herse med de karle, det gør du dig ingen begreb om, og som de er filistrøse og hovmodige.

F. eks. vil man blandt mandfolk finde den anskuelse langt almindeligere, at kunst og den slags det er noget unyttigt tøjeri, noget, som lediggængere kan more sig med. Jeg må f. eks. stadig forsvare, at litteraturen har spor af interesse for en bonde, han kan jo hverken spise den eller klæde sig i den. –

Menneskeslægten består af to hovedgrupper: Dem, der er totalt blottet for alle idealer (i mine øjne ikke bedre end umælende bæster) og så dem, der lyver sig en hoben til – dem, der er så ædle i deres ansuelse og så levende i deres liv – begge parter er fedede til slagting, de venter bare på slagteren, der kan skære dem og rette dem an – blot han snart kom“.

I et andet brev går Hostrup videre:

„Har du nogensinde set bønderkarle spille komedie; det er en naturnydelse, der er ganske storartet. Vi indstuderer et stykke hernede for tiden, jeg er sceneinstruktør, jeg ville nemlig ikke svække totalvirkningen ved selv at være med.

Den sport synes at passe lige så slet for dem, som det ville passe for en præst at springe buk i fuldt ornat. Et bybarn på 8 år ville grine sig fordærvet over deres totale mangel på begreb. Men det er så ægte naturligt, at det kun bliver ubeskrivelig morsomt, ja næsten elskværdigt i al sin klodsethed. Hvert ord udtales bogstavret lige fra det lille „mig“ (lukket) til havde og kunde (der udtales hafte og kun-de). Foretager de nogen bevægelse med armene, så er det, som de ville give kort. Hver sætning er galt pointeret og i bund og grund misforstået, ja nogle respekterer ikke engang punktum, så de får aldeles det modsatte ud af det, der er ment.

Jeg sad i en latter ved prøven i går, og skuespillerne, der troede, at de klarede det så ypperligt, var i høj grad smigrede“. –

Højskolens vinterhold rejser hjem i slutningen af marts, og fra København skriver Helge Hostrup til Bjerre den 1. april 1891:

„Nu er da skolen sluttet, og Bjerre holdt en del taler, som jeg alle kan gengive ordret, men pladsen er jo for knap. Kun én skal du have: Eleverne sidder til afsked og drikker chokolade.

Bjerre: – Når jeg nu skulle sige jer, hvad I skal være, så vil jeg sige: I skal være kartofler – I skal være kartofler – kartofler. Og der er jo nogle kartofler, der er rynkede på overfladen, og andre kartofler er glatte – nogle er ujævne og knottede

– andre mere jævne – nogle kartofler har knaster og øjne, andre har det ikke – nogle kartofler er korte og tykke, andre er lange og tynde – og sådan er det jo også med jer, nogle af jer er korte og tykke, andre er lange og tynde – jeg mener naturligvis åndeligt.

Nu ved I jo nok, at når vinteren kommer, så lægger man kartoflerne i kule – man lægger dem i kule – og sådan har vi jo også gjort med jer. I har ligget i kule – I har ligget i kule her i vinter. Og så har lærerne gået her og prikket lidt til jer, for at I ikke skulle blive fordærvede – blive mugne eller få frost – så har lærerne gået her og prikket til jer. Og når foråret kommer, så skal jo kartoflerne ud hver i sit hul – og det skal I jo også, I skal ud hver i sit hul – og så gælder det jo om at bevare sin spirekraft. – Ja det kan jo nok være, at I ikke vil se videre til hinanden – og at I ikke vil høre meget til hinanden – ikke få meget med hinanden at gøre, når I ligger der, hver i sit hul – men så gælder det at bevare sin spirekraft så skal I gødes og vandes for at spire. – Det er det, I skal, I skal spire.

Og I skal ikke blot spire i vejret og sætte en top, der rager op, men I skal også spire i dybden – i inderlighed – og tro – o. s. v. – –³

Jeg håber, du kender den grundtvigske veltalenhed igen i disse linjer. Tilhørerne var dybt rørte, kun én var nær ved at kvæles af latter, det var mig, men jeg måtte jo moderere min hovedpassion.

Et andet møde. Fru Møllers⁴ fødselsdag (17. marts):

En elev: – Ja, jeg ville lige sige et par ord, og det kan jo godt være, at det ikke passer, men det var sådan en tanke, jeg har fået. Da jeg i dag kørte til Slagelse, mødte jeg et jernbanetog – og der var sådan en maskine for – og så faldt det mig ind, at fru Møller er sådan en maskine – og jeg tror, jeg taler på alle mine kammeraters vegne, når jeg siger, at vi betragter virkelig fru Møller som en maskine. Og så vil jeg bede jer råbe et hurra for fru Møller, (hurra!).

Bjerre: – Fru Møller er egentlig ikke nogen maskine – ja, det er ikke fordi jeg vil kritisere den foregående tale, for den var jo meget udmærket – men fru Møller er egentlig ikke nogen maskine – hun er en kulvogn – . Man kunne jo sige, hvor kommer kraften fra – hvor kommer kraften fra – hvor kommer den fra. – Den kommer derfra, hvor der fyres – fra kulvognen, der skal fodre maskinen og give den kraften – stødet fremad – . Og det har jeg følt så tit, når jeg var ved at opgive alting, hvordan fru Møller har givet mig stødet fremad – givet mig ild og kraft. – Det var altså bare det, fru Møller er egentlig ikke selv maskinen, hun er en kulvogn.

Fru Møller (med grådkvalt stemme):

Jeg vil bare sige jer tak – tak alle sammen – I kan ikke tro, hvor det er forunderligt dejligt; det er godt at være præstekone, men dette er dog meget bedre. Jeg er så glad ved, at I er glade – å! I kan ikke tro, hvor det er mageløst at føle, at man er med til at klæde fjeldet – at Vorherre har brug for os. Og nu vil jeg ønske jer

sundhed og kraft – ja for det bedste, man kan ønske et menneske, det er dog rigtig sundhed. –

Helge Hostrup: – Ja, en god fordøjelse. –

Bjerre: – Der var en, der sagde: en god fordøjelse – det vil jeg tage op. Og jeg vil ønske min gamle ven, skolelærer Jørgensen, der sidder her ved min side, en rigtig god fordøjelse – at han altid må have en god fordøjelse – en rigtig god åndelig fordøjelse – i ånden. Skal vi ønske allesammen, at han altid må have en rigtig god åndelig fordøjelse. – –

I sommeren 1891 købte Kristen Bjerre Ferring Kro og giftede sig med sin Petrine. Det inspirerede Hostrup til følgende:

Kære Kristen Bjerre!

Jeg havde oprigtig talt ikke troet, at vort lille indelukkede fædreland var så amerikansk. Men skæde dig ud føler jeg ingen trang til, eftersom jeg går så småt og misunder dig hele den historie. – Bevares! En kunstner-kromand i Jylland, det smager af noget – det er der mere friskhed i end alverdens lærere og journalister tilsammen. Der er både fantasi og mod i den ide; når jeg kan, må du vente mig som gæst dertil. Skal du så sidde og svire med de gamle øldunke fra omegnen – det var værd at se på. Jeg håber, du glæder efterverdenen med nogle af dine stamgæster – for der må da komme nogle af egnens sorte får – der må jo være storartede typer iblandt. Som sagt til lykke med det, det er meget kvikt gjort. Det er netop noget af det tristeste for kunstnerne, at de sådan skal holdes frem af samfundet uden selv at kunne klare sig.

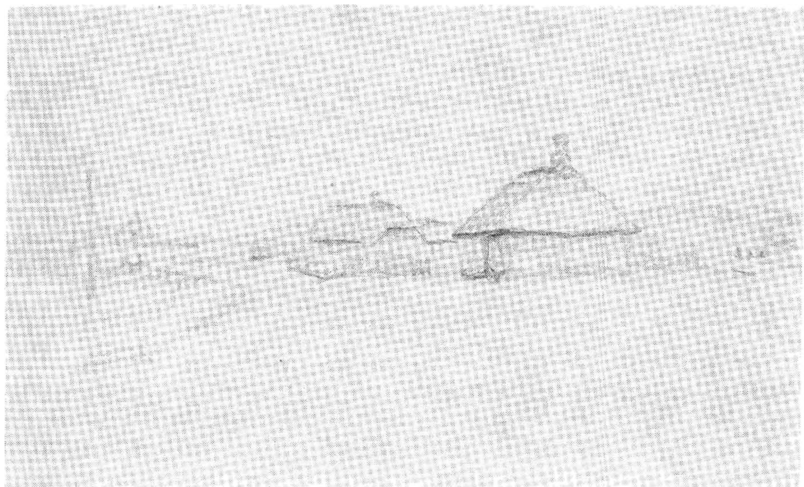
I et par dage efter den nyhed var hele verden vendt op og ned for mig, jeg gik og spekulerede på at nedsætte mig som høker; jeg synes, det var så storartet netop at få sådan en stilling, der ikke lagde for meget beslag på ens åndelige kræfter – man kunne bestille, hvad man ville – men nu er jeg kommet på benene igen, nu holder jeg mig smukt og artigt til det lag i samfundet, jeg er plantet i.

Ikke så jeg blev blandt indianerne – fy for fanden! – det har jeg dog fået nok af – nej, jeg søger en plads, hvor jeg må få lov at tænke, hvad jeg vil. Ja, for du ved vel, at jeg blev fyret herfra, fordi jeg i mit inderste indre tænkte som en fritænder.

Min eftermand er udnævnt, Rønne hedder han – et sentimentalt uhyre af en præst; han holdt foredrag her i går – det var næsten værre end fru Møllers! Når jeg drager herfra, skal jeg til afsked sende dem et velment: Gå ad helvede til allesammen!⁵ –

Hostrup blev ansat som redaktionssekretær ved „Folketidende“ i Ringsted og havnede på sine gamle dage som præst i Rørvig.⁶ –

Bjerre og Petrine klarede stillingen som værtsfolk på Ferring Kro – det senere Bovbjerg Badehotel – på bedste måde, uden at Bjerre derfor svigtede kunsten. Som tiden gik, søgte en lang række kunstnere dertil, og de blev venner af huset og kom

Gamle buse på Ferring strand. (Tegning af Kr. Bjerre)

igen år efter år. Man kan af deres breve se, hvor stor pris de satte på livet der og på de ejendommelige værtsfolk.

Marie Bregendahl skriver i foråret 1904:

„... Det glæder mig, at De ikke helt havde glemte mig. Jeg har undertiden tænkt på Dem og er blandt andet regelmæssigt blevet mindet om Dem hvert år, når jeg første gang går på udstilling, fordi De var med mig den første gang, jeg blev stillet ansigt til ansigt med en malerisamling.

Jeg husker, hvorledes jeg på vejen ind til Charlottenborg kom forbi en marskandiserbod, udenfor hvilken jeg så nogle olietryk hænge og dingle. Jeg husker ganske tydeligt, at jeg da tænkte ved mig selv: Ja, du vil såmænd ikke kunne kende forskel på sådant et olietryk og så det herligste maleri. Det vil for dig være som to alen af et stykke. – Nu husker jeg, at noget af det første, mine øjne faldt på, var et stykke skulptur, Niels Hansen-Jacobsens Loke, og jeg husker, hvor glad bevæget jeg følte mig, da jeg mærkede, at mit blik var godt opladt for det skønne i dette debutarbejde. Og det gik mig da heller ikke værre, da jeg kom op i salene og blev stillet ansigt til ansigt med malerierne, hvordan jeg indvendig gik og glædtes, når jeg fandt noget, som jeg syntes var rigtig levende malt (jeg husker et par hænder på et portræt) eller noget, der var „ide“ i.

Rimeligvis har mine ord og bemærkninger til min ledsager været alt for prægede af bondepigekejtethed og generthed og deraf flydende overflade-hovmod til, at de har givet udtryk for den indre glæde, jeg husker, jeg gik rundt med. –

Østerlund og Friis' købmandshandel og bageri. Ferring. (Tegning af Kr. Bjerre)

Jeg kan da fortælle Dem, at der om kort tid kommer en bog af mig på Gyldendalske forlag. Dens titel bliver: **Hendrik i Bakken**.

Ja, som sagt, jeg håber at komme til Dem en gang i løbet af sommeren. – Der er noget, der gærer i mig, som jeg vil kalde „Havet og den stejle pynt“, og hvortil jeg håber at kunne få et par forstærkede indtryk ved at kigge på Vesterhavet deroppe ved Bovbjerg. Den oprindelige ide har jeg hentet ved et andet hav.

Kærlig hilsen

Deres

Marie Bregendahl Aakjær.

Jeppé Aakjær var ofte gæst på Bovbjerg. I kagedåsen ligger der flere breve fra hans hånd. Aakjær skriver i marts 1907:

„Jeg når vel næppe op til Dem i selve påskedagene, men engang i april vil De se mig.

Nu er min gård endelig nogenlunde færdig; men I guder, hvad har jeg gennemgået for den ejendoms skyld! Det har man for at holde „venner“.

Forbandet hvert ord, jeg digter
om venner og venskabs kraft!
Kun han har dig aldrig svigtet,
du aldrig til ven har haft.

Nå, never mind! Gården står der på sin bakke og venter på mig; om få uger gifter jeg mig med den lille dame, som De så hos mig hin jul under Deres gæstfri tag . . .

Så er han altså død, den gamle havskarv, Kræ Hejstdal, der pyntede så godt på den hvide klit. Han har engang fyldt mit bryst med en bølge af beundring. Kan De huske den dag ved stranden, da han vendte sin båd, før bråddet kom over ham, mens han stod mod skyen, stejl som en viking. I dette sekund følte jeg hin varmende bevidsthed, at jeg havde stået ansigt til ansigt med stort personligt mod, og jeg blev den mands skyldner for alt mit liv. Nu går hans hvasse blik aldrig mere ud over det mørkeblå hav. Degnen har sunget ham i jorden; andre har måttet gribe hans ror. Men jeg tænker mig, at havet henter ham en nat på Ferring kirkegård, for de to kunne dårlig afse hinanden“ . . .

En snes år efter har Bjerre til jul sendt Aakjær et lille maleri som gave. Aakjær takker med disse ord:

„De skal ret have så hjertelig tak for Deres julegave, Deres maleri af den herlige vesterhavsgård, der ligesom min egen ved, hvad det er at ligge i den rygende blæst. Hvor den er typisk og barsk i hele sin ydre som indre djærvhed. Man kan komme til at længes rigtig regulært mod hele vesterhavskysten og al dens saltfriske væsen ved at stille sig hen foran dette billede.

Der er en hel verden gemt i sådan en gård. En digter er en uhjælpelig torsk – større endnu end dem, der hales ind på Bovbjerg strand – der ikke kan skrive en roman eller et lyrisk epos om den gård. Jeg kan befolke den med skæbne fra øverst til nederst. Men jeg kan også, ligesom De har foretrukket det, lade folkene og naturmagterne sove middagsøvn og sammen med Dem glæde mig over dette lille indtagende og dog så realistiske udsnit af virkeligheden“ . –

Blandt brevene ligger også et vers af Aakjær. Papiret er helt gulnet, og skriften næsten ulæselig; det må stamme fra hans første tid på Bovbjerg:

„Havet gaar højt,
 Stormen har Tag i dets Manke;
 Brænding og Sprøjt
 hvidner den lerede Banke
 dybt under Vand,
 truet af Braad og af Brand
 Høfdernes Enhjørninghorn imod Brændingen stanger“.

Som Aakjær her skildrer det, kender man havet, når vestenvinden presser på de høje banker ved Bovbjerg. Tag din frakke af og kast den ud over skrænten, stormen giver dig den tilbage og hvirvler den højt op i luften.

Men med østenvind er der havblik, og havet spejler skyer og sol, før den dukker under synsranden. –

Ikke som en østenvind, men som en østenstorm kommer forfatteren Anders Thuborg over Bovbjerg, en faun, en satyr, der får badehotellet til at rejse sig på fire gloende pæle, en bægersvinger, der er kammerat med stamgæsterne og befinder sig som fisk i vandet blandt dem og i Bjerre-familien. Dette indtryk får man ved at læse brevene fra Thuborg. Bramfri i sit ordvalg må han give luft for sin livsglæde og sin ungdomskraft – har nogen kunnet komme til orde, når han var til stede – og det skorter ikke på gode råd til den stilfærdige Bjerre, der nok selv ved, hvad han vil. Modsætninger er de i deres fremtræden, men gode venner, og Anders Thuborg er hjemme, når han er på Bovbjerg.

Det første brev af en lang række fra Thuborg er dateret den 6. juli 1928. Det hedder heri:

„Kære Bjerre!

Ser du vel . . . du gamle kaffepunsedrikker og dumme svin! Den 15. ds. kommer jeg og min skønne frue (vi bliver gift den 14. ds.) op til jer egn. Jeg skal tale ved motorstævnet i Vejlbj om søndagen. Vi kunne så tænke os, hvis der ikke kommer andet i vejen, at komme til Bovbjerg om aftenen og ligge hos jer om natten. Har I plads, og kan „æ bitte måler“ hente os i bilen „Basse“ søndag aften i Vejlbj? Mandag formiddag må vi af sted over hals og hoved til Lemvig. For jeg vil gerne vise min sidste nye kone min barndomsby.

Jeg glæder mig til at komme op og stå og tude ved siden af Kræ Vejster! Han er en hård svend at konkurrere med!

Kan I have den svenske harve parat! For nu har jeg for mange kræfter!“

Månedsdagen efter skriver Thuborg:

„Din ide, at vi skal lave en bog om Vestjylland er jeg vældig med på. Og der er vel heller ingen, der kan tvivle på, at netop vi to er de bedst egnede til at lave en sådan bog.

Men derfor kan den godt alligevel støde på *praktiske* vanskeligheder. Vil en forlægger mene, at den kan betale sig. Og kan vi i modsat fald få understøttelse til bogens udgivelse! . . .

Jeg kunne tænke mig, at bogen nærmest skulle bestå af dine tegninger, som jeg skrev tekst til, sådan at Vestjylland (som vi begge elsker og kender ud og ind) stod levende frem for „læserne“ . . . Jeg er glad for, at jeg har været oppe hos jer. Og min kone var begejstret for turen og for opholdet hos jer.

Desværre fik hun ikke langt samvær med din kone, men hun giver mig ret i, at fru Bjerre glemmer man ikke! Din kone er en af de sjældne store mennesker, der med det samme tager en om hjertet. Man aner hos hende en åndelig rigdom, som er i det store format“. –

I et brev er Thuborg inde på en vurdering af Jens Søndergaards billeder; han skriver:

„Det er meget godt med Søndergaards billeder. Men jeg vil nu råde dig til, at du ikke roder dig for meget ind i det! For man ved aldrig, hvad der kan komme

ud af det . . . om du ikke kan blive straffet for det! Nu kan du se, hvordan det gik med ham, der i søvne mente at smide en sten efter din kat, men som forstuede tommelfingeren mod væggen, og som derfor søgte dig for skadeserstatning! Søndergaards billeder kan måske skaffe dig søgsmål af missionsmænd, der mener, at du vil trække folk til stranden ved at foregøgle dem, at du har alle slags kvinder gående der“. – –

Nogle år efter, i 1932, omtaler Thuborg i et brev nogle udstillinger, som har været i København, og den omtale, de har fået i pressen. En af de unge kunstkritikere, hvis navn ikke skal nævnes her, omtales i et brev til Bjerre således:

„ . . . Der vandrer et ungt geni omkring, hvis forstand er så stor, at han ved besked om alting og kan give enhver fagmand belæring fra et meget højt kateder. Han er også så geskæftig, at han kan skrive om udstillinger, endnu før de åbner. En sådan dygtighed kan jeg s'gunte klare mig for! Jeg er gammeldags; jeg er nødt til (efter fattig evne) at sætte mig så grundigt som muligt ind i det, jeg skal udtale min uforgribelige mening om.

Jeg er vældig imponeret af disse unge mennesker . . . over deres frækhed, deres letkøbthed, deres overlegne smil, den stupiditet, hvormed de mener at kunne overvinde verden.

Nå. De får måske held med sig. Held til – om ikke at bygge noget op, så til at rive alting ned.

Vi lever i ungdommens eldorado! Der har aldrig været så uartige og uopdragne børn som nu. Og efterhånden som de vokser op, får vi at se labaner, som – ja, som imponerer ved deres frækhed.

Hvordan skal de blive anderledes. Når avisen skriver „Den unge Petersen“, så betyder det „geniet Petersen“! Alle gamle narre kappes om at „forstå ungdommen“! – Disse dumme hvalpe, som har fået for få endefulde, dengang der endnu var håb om at gøre dem til jævne, normale og duelige mennesker! Men – Swamm darüber!“ –

Det sidste af Thuborgs breve er dateret 6. marts 1935.

„Kære Kristen Bjerre!

Gamle kæmpe og præst i Bacchi tempel! Mange tak for dit brev! Jeg blev glad for at høre fra jer derovre ved æ hawsid! . . . Jeg kan ikke forstå, du skriver, at Nis Petersen ikke er så nem at holde trit med i det lange løb. Vi var sammen for nylig ved en fest, som Gyldendal holdt for boghandlerne. Der forekom det mig, at Nis Petersen på et usædvanlig tidligt tidspunkt gik i en drømmetilstand, så man ikke mere kunne gøre sig håb om at komme i forbindelse med hans normale jeg. Men han lod i øvrigt til at være et skikkeligt menneske. Der skal ellers et stærkt bryst til at tåle at blive succesmand. Og den aften var han selvfølgelig også omgærdet af de hyæner, der altid trofast følger i løvernes spor. Jeg vekslede lige to ord med ham på et unævneligt appartement; han sagde: „Dig kender jeg jo, dit rygte lever

Efter maleri på Lemvig Museum af Kristen Bjerre: Den jyske bevægelse.
Fra venstre: Jeppe Aakjær, Thøger Larsen, Niels Bjerre, Joh. Skjoldborg, Kr. Bjerre.

på Bovbjerg“. Og dermed vandt han mit hjerte. Jeg kan godt lide en sådan introduktion til et menneske, man aldrig før har set . . .

Jeg har forresten ikke set Niels Bjerre endnu i år, men han er vel nok her ovre. Jeg kunne jo en dag tage mig for at gå ud til „Milano“ og kikke efter ham. Han vil da – om han ellers er i byen – være at finde ved bordet i stuen ud mod Bülow-vej siddende i sin egen tummerum med en gevesen foran sig og en avis slået op – smågrinende, som han søger at slå hen ved at tørre sig om munden. Og hvis man siger noget til ham, løfter han hastigt hovedet og siger „hwa!“ og det med et tonefald, som om han ville æde én. Og derefter går der en halv time, før man kan komme rigtig i snak med ham. –

Men der er ingen, det er så interessant at tale med, som med Niels Bjerre. Der er ingen, jeg hellere vil tale med. Han er en personlighed for sig selv, en ejendommelighed og rig skikkelse, fuld af dyb visdom og humor . . .

Kan I hold' æ warm ved æ raflen i den her tid? Jeg kan godt indse, at der mangler en makker, og jeg siger tak for, at du vil se mig. Men jeg har pin'dø travlt! Jeg har endnu noget, jeg skal have fortalt „verden“, inden jeg dør. Og tiden lakker jo ad. Det kan ikke hjælpe, jeg driver for meget hen med at drikke kaffe-punser – selv om det er en skøn beskæftigelse.

Jeg er forresten blevet en hel pæn mand (synes jeg da selv); jeg er kommet til at ligne Ghandi. Jeg har tabt ca. 50 pund ved at sulte og spæge mig selv. Og nu skal jeg komme to gange ind ad en dør, før man ser mig. Men det har Niels Bjerre vel allerede fortalt og railleret over, den slog! Han kan ikke lide det. Han er sybarit og en ræsonnør. Men jeg holder mig nu til den enfoldige opfattelse, at et menneske skal være sluttet og følge benbygningen og ikke bulne ud i ene mave og kjæver . . .

Nu ser vi, om vi kommer ud at rejse til sommer. Det er jo blandt andet et pengespørgsmål, og man kan ikke klemme penge af en hund i en dør“. –

Lad det så være nok med disse breve. Men blandt brevene ligger en sang, som måske er sunget ved en fest på Bovbjerg Badehotel, måske skrevet til en fest dér, jeg ved det ikke, men lad den komme med, inden vi sætter låget på kagedåsen.

Man hør' så megen snak og sang
om kæmper nu for tiden.

Ja, kæmper havde vi engang,
men det er længe siden.

Nu er man dannet, pæn og tam
og fin, ja finere jo bedre,
jo det er rigtignok en skam,
så lidt vi ligne vore fædre.

Da gik man ej med snørliv på,
som helte nu om stunder,
man bar en ståltrådspalletot
og kobbervest derunder.

Da så man aldrig nogen mand
med brændte skæg og sværted' lokker.

Man bar en hat af malm sådan
som en af vore kirkeklokker.

Da drak man ej af fingerbøl
likør og vandet toddy.

I hornet skummed' mjød og øl,
man drak og skænked' flot i.

Man sang og drak, og drak og sang
og slog sig hen til al slags dårskab,
blev fuld og gik bersærkergang
og knak hinandens hals for morskab.

Nu spiser man sig sjælden mæt,
 man taler kun og klinker.
 Da åd man hestekotelet
 og ferske bjørneskinker.
 Da vidste man at holde skik
 på talerne i gildeshallen.
 Hvis nogen gjorde vrøvl, så fik
 han straks et skinkeben i skallen.

Ja, stolt var vore fædres liv
 og herlig deres bane,
 de plyndrede for tidsfordriv
 og slog ihjel af vane.
 Og når de så for ud fra nord,
 så kastede al verdens præster
 sig fluks på knæ og sang i kor:
 „Gud fri os dog for slige gæster“!

Ja, kære venner, også vi
 har trang til kæmpeværker.
 Jeg føler, at herindeni
 er også vi bersærker.
 Kom, lad os vise verden da,
 hvor stolt vi vores fortid hædre,
 kom, lad os drikke en kop the
 til ære for de tabte fædre.

Noter

- ¹ *Helge Hostrup* (1862–1949), søn af digterpræsten J. Chr. Hostrup og dattersøn af digteren Carsten Hauch. (Red. anm.).
- ² *Kristian Bjerre* (1859–1937), der stammede fra „Kokholm“ i Tørring sogn ved Lemvig, var broder til de kendte politikere, højremanden *Jens Bjerre* (landstingsmand og kultusminister) og venstremanden *Peder Bjerre* (folketingsmand for Randers-kredsen) og langt ude i familie med malerne Niels og Kristian Bjerre. Efter teologisk embedseksamen i 1887 personel kapellan hos provst Fr. O. Møller i Marvede. Oprettede Sorø Højskole i 1888, som han ledede, indtil han i 1899 blev sognepræst i Pedersborg. 1913–1918 var han forstander for Kerteminde Højskole og derefter præst igen indtil 1930. Folketingsmand (Venstre) 1903–1906. Kongevalgt landstingsmand i 1907, men måtte nedlægge mandatet efter 14 dages forløb. (Red. anm.).
- ³ I et lille lystspil, „En Storm i et Glas Vand“, som Helge Hostrup skrev umiddelbart efter, at han havde forladt Sorø Højskole, og som han fik opført på Folketeatret i København i 1892, holder „pastor Terp“ i aftenskolens forsamlingsaal (II akt, 3. scene) en improviseret, „åndfuld“ og lignelsesrig tale, fuld af ubehjælpsomme gentagelser af ord og vendinger. Så helt i stil med ovenstående tale, at der ikke kan herske nogen tvivl om, hvem der har stået model til den. I Hardsystems Arbog 1973 (Søren Kjærgaards Dagbøger) s. 105–106 findes den gengivet ord til andet (un-

der overskriften „En Tale“). Fodnotens formodninger s. st. s. 106 holder altså ikke helt stik: Søren Kjærgaard har ikke lavet den selv, men blot skrevet den af efter Hostrups lystspil. (Red. anm.)

- 4 Den senere berømte kvindesags-forkæmper *Jutta Bojsen Møller* (1837–1927), g. m. provst *Fr. O. Møller* (1814–1892) i Marvede. Da provst Møller i 1888 havde taget sin afsked, fulgte præsteparret med den unge kapellan *Bjerre* til Sorø og hjalp ham her med oprettelsen og driften af den nye højskole. Efter sin mands død blev fru Møller husmoder på Sorø Højskole, indtil Bjerre i 1896 giftede sig. 1897–1905 var hun husmoder på Grundtvigs Højskole i Lyngby og 1905–1909 husmoder på broderen *Frede Bojsens* højskole i Rødkilde. Formand i Dansk Kvindesamfund 1894–1910.
- 5 Ikke så alvorligt ment! Ved Sorø Højskole virkede bl. a. fru Juttas broderdatter, den smukke og højt begavede *Astrid Bojsen* fra Gedved; hende nærrede H. særdeles varme følelser for, og de to blev lykkeligt gift med hinanden i 1892. Fru Jutta selv vurderede han også en hel del højere, end det umiddelbart fremgår af disse „løsslupne“ breve her, og det var i høj grad på *hans* foranledning, at hun i 1894 blev valgt til formand i Dansk Kvindesamfund. (Red. anm.)
- 6 H. fandt hurtigt tilbage til højskolearbejdet igen. Allerede i 1892 oprettede han sin egen højskole i Ry og ledede den, indtil han i 1905 blev redaktør af det radikale „Jysk Morgenblad“ i Århus. 1911–21 var han forstander for *Vejlby Højskole* ved Århus, 1921–26 lærer ved *Frederiksborg Højskole*. „Som højskolemand spillede H. på sit eget instrument og fulgte sit eget bestik, han anlegde ikke efter letkøbt folkegunst, men sagde sin mening uden hensyn til, om den vandt bifald eller ikke“. (Fred. Nørgaard). I *Astrid Hostrups* erindringsbog, „Et jævnt og muntert virksomt liv på jord“ (1953) vil man s. 20-22 finde beskrevet en episode, som kaster interessant lys over de to første af de her ovenfor gengivne breve til kunstmaler Bjerre. (Red. anm.)

Det var dengang

Af Viggo Svanstrøm

Når man kommer op i årene og får tid til at samle sig om de forskellige foreteelser i et langt levned, opdager man, at man har været med i – eller været tilskuer til – umådelige fremskridt og omskiftelser.

Tiden omkring århundredskiftet stod jo heller ikke stille, tvært imod var fremskridtene dengang så mange og for en barnlig iagttagelse så overvældende, at man anede vældige muligheder – muligheder så store, at man ligefrem ønskede at leve længe for at kunne opleve opfyldelsen af sine barnlige visioner.

Jeg må især dømme ud fra mine egne iagttagelser, og de er mange. Jeg er født i 1894, men synes næsten jeg kan huske endnu længere tilbage, og denne tankeforskydning beror nok på den kendsgerning, at mine forældre aldrig i deres beretninger om fortiden glemte nederlaget vesterude, da de som så mange andre – før høfderne blev lagt ud for Bovbjerg – stod magtesløse overfor den mægtige, eroblingslystne nabo, Vesterhavet, der i ubændigt raseri tordnede løs på de lerede skrænter, som udgjorde deres ejendoms – Kirkegårds – grænser mod vest, efter at 3 gårde længere ude *var* opslugt. Jorden forsvandt i store dynger, og i 1892 måtte de give op og rejse et par mil østpå til en dengang så at sige øde gård, Torpnørmark i Møborg sogn.

Det var vist ikke med alt for store forhåbninger, de drog af sted. Kirkegård var slægtsgård og mors fødehjem. Her var seks af mine ældre søskende født, og ingen forsikring dækkede tabet af de forsvundne jorder. Men fars lyse sind, som jeg senere lærte det at kende, fornægtede sig nok ikke heller dengang, og med frisk mod tog de fat – i en epoke, som stod i forvandlingens tegn og med en uvis fremtid forude. For at underbygge mine egne vage, tidlige sanseforfølelser og barnlige erindringer og oplevelser til belysning af forholdene i Vestjylland – og i mit barndomshjem, som vel var et spejlbillede af omgivelserne – må jeg tage lidt med af, hvad der ligger forud for min egen tid indenfor slægtens rammer, og som centrum må jeg tage mine forældre, hvis levned og levevis synes mig at være et udpluk af den jyske almues midte der på egnen.

I 1941 døde min far, Kresten Korsled Pedersen, knap 92 år gammel. Han var åndsfrisk til det sidste og altid, som i hele sin lange levetid, virksom og ordhol-

dende. Endnu den sidste dag, han levede, måtte han bestemt have en fåregrime lavet færdig, før han gik i seng, for det havde han lovet naboen.

Jeg var dengang – naturligvis – forlængst taget hjemmefra, jeg som alle mine søskende, og ingen havde haft tid til at få rigtig rede på hans livshistorie.

Men noget af hans og min mors fortid havde dog fæstnet sig i min erindring, mest gennem hvad der kom frem ved samtaler med naboer på visit. Det gjaldt især fars meddelelser. Mor var mere inde på at fortælle direkte, ligesom mere vidtfavnende, hvor far holdt sig til det personligt nærværende.

Tidlig kom han ud at tjene. Sin første plads som fast karl efter sin konfirmation havde han i Musholm i Vandborg sogn. Det var lange dage – fra klokken 4 om morgenen til længe efter solnedgang. Alt foregik ved håndkraft, ingen heste og ingen maskiner, høstning med le og hjemkørsel af korn og andre afgrøder på trillebør eller trækvogn – også benyttet, når kornet skulle til mølle og males eller grattes, efter at det var aftærsket med plejl.

Her tjente han i tre år, sidste år med en årsløn på 16 rigsdaler, et par træsko og lidt fåreuld.

Men så blev han tilbudt 20 rigsdaler på „Gammel Bøvling“ (herregården Rysenstein, hvor han senere blev forkarl) – „å de kun a eet stå for“, sagde far, „skjønt de gjor' mæ undt å rejs fræ mi plads, da mi husbond trængt te mi hjælp, for han war gammel. – Jaja, han war eet så gammel indda, han war 33 or, men han war så forslidt, så han bogstavelig talt kun go å fald øwwer hans egen bejn“.

Senere havde han plads på forskellige store gårde som forkarl, 4 år ved Chr. Aabjerg og Hanne (Åbjerggård i Møborg), på Holmegård, Møborg, hos Tranebjerg på Bækmark også i 4 år (herfra navnet på landsbyen – senere stationsbyen – Bækmarksbro, altså *Bækmarks bro* over åen – syd for byen).

Senere spurgte jeg far, om han havde mærket noget til den hvide jomfru – som ifølge sagnet jo var manet ned i et digehjørne på marken, hvor der var anbragt et tungt sten kors.

„A so hind kun jenneste gång“, sagde far, „da sad hun lidt foroverbøjet o en hanebjælke ude i laden. Men de war da rigtig nok, hun stadig gik igen; der war manne, der hāj sjet hind, åltier i æ mørkning. Da a so hind, war de osse nøj halmørk. A ved eet, hur hun bløw aw, hun forswandt lieg mæ jet. A ved heller eet, hwem hun war gjenganger for, og hwordan Lomborg præst fæk hind manet ned, husker a eet“.

(Evald Tang Kristensen meddeler ellers i „Jydske Folkesagn“, at det var pastor Ølgod i Møborg, der manede hende ned).

Da mine forældre i 1884 giftede sig, var de efter nutidige begreber allerede godt op i årene. Mor var 29 og far 6 år ældre. I årene forud havde han søgt at etablere sig som selvstændig i en lille „købmandsforretning“ i senere Chr. Jørgensens ejendom (hus) lidt syd – eller øst – for Bækmarksbro, og for resten også

som uldhandler, hvor han ind imellem rejste rundt og solgte uldtøj – eller tiltuske sig huder og hestehalehår for uldvarer, men der var ikke til at være for lopper og lus, hvor han tilfældigvis overnattede. Efter min morfar, Jens Peder Dalgaard's død fandt giftermålet sted, hvorefter de overtog gården – Kirkegård – i Ferring sogn. Det var med tungt hjerte, mine forældre efter mormors død i 1891 besluttede at rejse bort fra havet. Men der var ingen vej udenom. Min morfar havde været fisker ved siden af, men det var far ikke, han var landmand og bl. a. meget interesseret i andelsbevægelsen, og det resulterede i, at han fik mælkekørslen til Vandborg mejeri. Det gav ikke meget, men det gav dog rede penge, og dette tilligemed fiskeret gjorde – så vidt jeg har kunnet konstatere – at byttet med Torpnørmark med dens ca. 50 tdr. land omtrent gik lige op – eller rettere sagt: at der byttedes lige over. Jeg har som sagt knap rede på denne side af sagen, men det var jo ikke så indviklet at handle ejendomme dengang. Tinglysning var vel nok opfundet, men selve handelen foregik i hvert fald over en kop kaffe og en pipe tobak, stadfæstet ved håndslag og nedfældet på et stykke hvidt papir af en nærboende „vinkelskriver“, så vidt jeg husker mors udsagn.

Mine forældre var søskendebørn på mødreside af slægten Chr. Danielsen, hvis datter Sidsel Catrine Christensdatter blev gift i 1851 med Jens P. Dalgaard (Jensen), hvis slægt var fæstere, senere ejere, af gården Dalgård i Vandborg under herregården Ryssensteen og kan følges tilbage til 1679.

Også i Vestjylland var tidens strømning efter tusind års relative stilleståen ved at vinde frem. Mange faktorer medvirkede, både på det åndelige og timelige område, indforstået den industrielle udvikling.

Vi sang meget i mit hjem, solo og i kor. Mor havde som ung været på Testrup Højskole, og det prægede hendes væsen livet igennem. Højskoletanken var – lige som andelsbevægelsen – ung dengang, og man må nok formode, at vestjyderne var særlig åbne for nye tanker. De havde vel knap nok haft lejlighed til at leve med i den begyndende opvågningsstid, den tvungne skolegangs indførelse (1814), den industrielle udbygning fremefter mod midten af det 19. århundrede o. s. v.

De havde nok hørt om andre begreber end de dagligdags foreteelser derude vestpå, men endnu var det et meget lille fåtal, der som mor havde været på højskole – eller som morbror Jens Møller Dalgaard på håndværkerskole.

I mine første barneår var der megen overtro der på egnen. Den ældre generations tankegang var faktisk splittet. Mange gange hørte jeg ældre mennesker fortælle om både forvarsler og spøgelse, nisser og trolde, og skønt de aldrig ville vedgå det, troede de dog inderst inde, at der var noget om det.

Jeg skal langtfra kalde alt overnaturligt for overtro. Jeg har selv været med ved tankelæsning og hypnose, men det er en anden historie.

Far sagde tit nok, at han ikke var overtroisk, han havde som sagt kun set „den hvide jomfru“ én gang. Liglys havde han godt nok set adskillige gange, men

trolde, hekse og nisser og den slags troede han ikke på. Derimod var det rigtig nok, at man kunne risikere at møde forvarsel for ligtog f. eks. – hvad også blev bekræftet af hans svoger, Bent i Øster Ørts i Flynder sogn, der havde mødt et sådant mystisk ligtog, kort før hans datter døde. Mere udførlig fortalt – som jeg selv hørte ham berette det – kom han i mørkningen kørende fra Lemvig og skulle til at dreje ind mod gårdspladsen, da hestene pludselig blev ustyrlige og drejede ud til siden, og nu kunne han se – jeg husker ikke hvor mange vogne, men han kendte dem alle på én nær, den første. De følgende dage blev hestene urolige på samme sted, og så var det, det skete, at datteren døde, og nu opdagede Bent, hvem den første vogn tilhørte. Det var ham selv, hans egen vogn, som kørte foran med ligkisten.

Jeg har flere udsagn om lignende tildragelser liggende, syner og drømme, som gik i opfyldelse, men det er ikke min sag her at forsvare disse udtalelser. Et par stykker skal dog fremføres til belysning af tidens mentalitet.

Sydvest for Ramme station i ejendommen Hjortkær boede landmanden og tømrermesteren „Wolle Bjerrehus“ (Ole P. Madsen). Han var gift med fars og mors moster, og denne „moster Fie“, som vi kaldte hende, var synsk og klog kone – med stue og have fuld af lægeplanter og bier. Jo, jeg så det selv som barn, og så var det, mor senere fortalte, at før der havde været tale om at afhænde Kirkegård, kom „moster Fie“ til hende og sagde: „I skal jo fløtt' (flytte)“.

„De ved a da eet aw å sej“, sagde mor.

„Da skal I de da. A hår sjet tre a jer naboer kør jer sager fra æ goer“. – Mor nævnte de tre naboers navne, som jeg ikke husker, og sagde, at det kom til at passe altsammen.

Da jeg var konfirmeret, tjente jeg i Mellem Kvolsbæk hos „Kræ Kvolsbæk“, som havde overtaget gården efter sin far, Rasmus Kvolsbæk, som var veteran fra krigen i 1864 – han havde fået en kugle i den ene arm, som nu var stiv. Man kunne ikke så godt tale med ham om krigen, for bare man nævnte ordet, blev han fåmælt. Han troede, man ville gøre ham personlig ansvarlig for, at Danmark havde tabt, og det ville han ikke så gerne have siddende på sig. „Vi kunn skam e-et“, sagde han, „vi kunn ingenting gøjer. Æ tyskere hån bøsser, der kun' skyd' 5-6 kugler ud for hver jen gång, vi kun' skyd', å lad' æ bøs' ti gång så hurtig som wos. Vi stu mæ di hærr forladere, hur vi skul' stop æ hawl å de hiele ind aj æ bøss'piw“.

Men det var ikke bare spørgsmålet om landegrænser, han i sin tid havde haft tæt inde på livet. Øst for Ml. Kvolsbæk boede en „klog kone“ – eller lidt mere end det, hvis man skal tro på visse beretninger. „Der war jo nisser, å dem vil' hun skam jaw her om te wos“, fortalte han.

Når jeg så indvendte, at der da ingen nisser var, svarede han i fuld alvor med en vis hovedrystende medlidenhed overfor min lidetroenhed: „Jow der war skam da så!“.

Jeg spurgte, hvor de var blevet af, og han svarede: „No hå'r kristendommen fåt så'n en majt, så no kan di skam ingenting law“.

Og samtalen kunne fortsætte: „Har du nogensinde set dem?“.

Det havde han dog ikke.

Hvordan han så vidste, de var der?

„De' kun a skam da sej'. Di lewwed sørn en ballade å ury'ed, strøed halm rundt å sørn nøj. Jen gång håj di tåen æ plejl“.

Om de da ikke fandt den igen?

„Jow vi gjor'. Di håj skam gjemt'en under en stour djøng halm. Vi kun' da osse hø'r dem om æ awten, når de war mørk – bode u-ed i æ låe å åp' o æ lowt“.

„Ja, men hvordan kom de da ind? Dørene var vel lukkede“, sagde jeg.

„Di gjemt sæ jo om æ då-e for-er vi e-et skul' seje dem, å sørn nøj kram kan jo kom ind ållevejn“, sagde Rasmus.

Rasmus fortalte mere, og allerede dengang skrev jeg lidt ned. Indtil da havde den gamle nordiske tro således stadig tag i den vestjyske befolkning.

Selv efter århundredskiftet var der mange husstande, som ingen avis havde – eller i hvert fald kun på part. Vi holdt den stedlige avis, Aftenposten, sammen med to andre, smedemester Lars Lindholm og Per Kresten Kræmmergaard. Så vidt jeg husker, udkom den to gange ugentlig og bragte nyt med – også ude fra den store verden, og regelmæssigt tog P. Kresten sig tid og anledning til at tænde den brune, sølvbeslåede, halvlange merskumspibe og dampe af sted til Torpnørmark med avisen, som jeg husker afleveredes med bemærkningen: „Godaw. Hær kommer a mæ æ blå-e“.

Papir var en skattet vare i hjemmene, avispapir iberegnet. Vi var de sidste, der modtog den – med et par dages forsinkelse, og med visse mellemrum deltes numrene op i tre dele, hvoraf vi beholdt den ene trediedel, og de to andre parter blev bragt tilbage til medabonnenterne.

Vi skulle især bruge papir til indpakning af mellemgadder, som vi fik med til skolen, og det var i almindelighed avispapir, som efter måltiderne blev pænt sammenlagt og gemt ned i skoletasken til brug igen nogle gange.

Jeg tror, det var mor, der særlig studerede avisen og drog sine slutninger. Engang var der da også en „videnskabelig“ udredning af, hvordan elektricitet kunne udvindes af luften. Det var endnu ikke kendt der på egnen, og jeg husker, at min barnlige fantasi fik mange omdrejninger ved mors udlægning af bibelske sætninger i forbindelse med lignende fænomener – „nu ville udsagnet om verdens undergang snart gå i opfyldelse, for det ville Gud næppe tillade, at mennesker så at sige begyndte at tage selv af en vare, som befandt sig i himmelrummet“.

Over fars bænkeplads ved den øverste bordende – dér hvor „skejeskuffen“ befandt sig under den renskurede langbords-bordplade, var boghylden snildelig slået op på to af de underliggende loftsbjælker. Her var plads til den gamle, slidte

bibel samt salmebogen, Harboøre-sangbogen, almanakken og en dyrlægebog, hver til sit brug. Derudover fik vi børn et blad fra Chr. Erichsens forlag: „Børnebladet“. Jeg tror, det kostede 35 øre pr. kvartal. Det var særlig fra dette blad, jeg hentede min viden om de store verdensbegivenheder.

Dengang var der også krig, først krigen mellem boerne og englænderne (1899–1902) og derefter krigen i Manchuriet 1904–1905. Jeg fulgte spændt med og stod med mine 6-7 år absolut på Englands side, i høj grad i opposition til „stour Niels“ (Breddam), som holdt med boerne, og da England i 1902 havde overmandet boerne, følte jeg det næsten som en personlig sejr.

Så var der krigen mellem Rusland og Japan, hvor der kæmpedes om overhøjheden over Manchuriet. Også her var det spændende at følge med i den russiske general Kuropatkins operationer, indtil vi børn med sorg og næsten skamfølelse måtte erkende hans – og general Støssels – nederlag ved Port Arthur, selv om vi med dyb respekt måtte anerkende japanernes heltemodige opoffrelse for deres sag og deres land.

Jeg ved vel knap, hvordan det gik til, men jeg synes, at jeg allerede som barn fik indsigt i meget mere, end forholdene egentlig betingede, når det tages i betragtning, at litteratur af oplysende art var meget sparsom.

Det betød naturligvis noget, at man havde ældre søskende – som for resten ind ad en kant var ude at tjene, længe før de var konfirmeret. Alligevel fik man ved deres hjælp lært at læse og skrive, længe før skolegangen begyndte, og et og andet havde de vel lært i skolen eller opsnapet undervejs, som kom en anden tilgode. En skolesangbog og en A.B.C. var også med til at udvide begreberne. Og når far i de lange vinteraftener sad og reparerede hestenes seletøj, sad han og sang – sange, som vi efterhånden lærte udenad: Hostrups „Helt tungt han efter sig foden drog, som før var så rap“ – og naturligvis også Skjoldborgs „Min hakke, min skovl og min spade“. Der var jo efterhånden flere, der tolkede den jævne, jyske almues tanker i sang ligesom St. St. Blicher, Aakjær, Thøger Larsen, Johs. V. Jensen. Og fik man først fat i en grundtanke, hæftede der let ti andre ved, som man søgte forklaring på.

Der var jo hverken radio eller fjernsyn, og det savnedes såmænd heller ikke. Dengang som nu havde den enkelte kun én hjerne, og der var altid nok at bruge den til, og når vi børn sad og tegnede, syede eller lavede træsløjd, og mor lappede bukser eller spandt eller noget helt tredie, og far syede seletøj, reparerede gamle sække, forsålede sko eller beslog træsko, mens han sang „I natten klam og kold, på Fredericia vold . . .“ – så var der sprængstof i luften til drøftelse og udlægning af indholdet, og så var man *så* klog.

Faktisk var vor verden dengang mere indsnævret, og pust udefra følte i den grad forfriskende, at det bed sig fast, ganske vist i lille labels format, som det for resten fortsatte skoletiden igennem for alle fags vedkommende – endda lærer Gejl var meget ivrig opsat på at lære os så meget som muligt.

Måske var *det* slet ikke dårligt heller; det, vi læste, og det, vi lærte, sad fast, og de fantasibilleder, der tegnedes for os i vor barnlige tilværelse, tog farve og form og fremstod i virkeligheden – for mig f. eks. – den dag, jeg i stærk tågevejrså en hel by svæve i luften og undrende spekulerede på, om det muligvis var København, som jeg da både havde hørt og læst om.

Eller da zeppelinerne for første gang kom glidende forbi der vesterude – så var man straks forberedt på den senere udvikling på flyvningens område – selv om man stod tvivlende overfor meddelelsen om Ellehammers forsøg på at flyve.

Hvornår det var, vi fik fat i det efterhånden kendte vittighedsblad „Klods-Hans“, husker jeg ikke, men jeg husker et billede derfra, hvor en gammel kone med vinger på kom flyvende hen over hustagene, og en grinende dreng proklamerede: „Æh hur-ræh, mi mowr kan flyw!“ Og straks var tanken om virkeliggørelsen mere nærværende.

Og horisonten udvidedes. Den efterhånden hvert år fremkomne nye almanak gjorde sit. Mor fandt en masse visdom udtrykt i den med små konkrete oplysninger, der gav besked om sol og måne og kloders vandringer i rummet, og så sang vi til: „Hvad skal jeg sige, når jeg ser, hvor stjerneflokket blinker . . .“.

Jeg havde jo ældre brødre, og min broder Gustav var ikke gammel, da han lavede en violin, og så fik vi hjemmelavet musik til. Han holdt også skole for os andre, for allerede som dreng var han opsat på at blive lærer. Vi havde en remse: „Mi tip-tip-tip-ollefar var lærer“, og selv om det nok hændte, der kom rigeligt med tip-tip med, var der noget om det. (Hardsyssel Degnehistorie).

Henholdsvis i 1898 og 1900 var mine to ældste brødre, Peder og Andreas, kommet i lære hos mors broder, Jens Møller Dalgaard, tømremester i Lemvig.

Slægtsnavnet Dalgaard var fulgt med, selv om personnavne dengang tit endevendtes – Jens Dalgaard Pedersen – P. Dalgaard Jensen – Jens Peder Jensen o.s.v., til tider i kirkebogen kun: Søn af den eller den „Jens Peder“, så kunne efternavnet rette sig efter for godt befindende.

Jens Møller Dalgaard havde lært håndværket hos omtalte „Wolle Bjerrehus“. Som den første på egnen slog han mere ind på mekanisering, efter at den 5-årige uddannelse var overstået. Det begyndte med en drejebænk i Kirkegård, hvor han fik et rum i laden som værksted. Han lavede bl. a. årer til vesterhavsfiskernes både. De skulle helst drejes, mente han, og så stillede han drejeværk an med en stang som håndsving, så 3-4 fiskere kunne levere trækraft. Det varede dog kun kort tid, så lavede han selv en vindmølle. Nu gik det lettere, og da han senere flyttede til Lemvig, fik han der i værkstedet sat petroleumsmotor ind.

Det var noget næsten ukendt, så lærepladsen var god, også derved at der på teknisk skole fulgte teori og tegning med. Det var rigtignok aftenskole efter en lang og streng arbejdsdag, men lidt fritidssyssel fulgte dog med, så der somme tider blev lejlighed til at tjene en ekstra femogtyvøre, hvilket resulterede i, at der

blev råd til for Peder (senere Kirkegaard efter hans fødehjem) at komme hjem med en bog som julegave: Skodborg-Vandfuld Herred.

Det gav udsyn til hjemlige og nærliggende egne. Ens higen efter det ukendte vakttes, man stod ligesom på hjemmets dørtærskel og så verden drage forbi – en verden, som vinkede forude.

Men ikke nok med det. Andreas havde bedt sin grandkusine, Lise Dalgaard, som havde en lille systue og trikotageforretning i Vestergade, gemme trådruller hen, og da der var tilstrækkelig mange, høvlede han to små brædder, borede hul i de fire hjørner og trak ruller på fire snore som stivere mellem brædderne, bandt snorene sammen foroven, så det kunne hænges op på væggen. Det var hans julegave; den var malet og pyntede svært op i stuen, og nu kunne boghylden, det gamle bræt, undværes; hjemmet havde fået en fin bogreol, og der var efterhånden bøger og blade at fylde op med, og flere kom til.

Det var kun et fåtal af os søskende, der kunne tænke sig at gå i fars fodspor. Mange ting animerede til at søge andre græsgange. Ubevidst ønskede man at være med til at skabe i stedet for kun at gøre brug af de fremstormende goder, der viste sig i horisonten. Man kunne ikke undgå at lægge mærke til, at der skete noget. Det, der gjaldt ved århundredskiftet, gjaldt ikke ti år efter. Godt nok blev der henvist til tider ikke alt for langt tilbage, da mange boede i klinede jordhytter, og der fandtes masser af omløbere, som intet hjem havde, for ikke at gå længere tilbage til de tider, da bønderne var ufrie og måtte „trælle“ for herremændene.

Mor kendte noget til de ting, hun forstod de ting – hun forstod så meget. Jo, bønderne var nok ufrie indtil den dag, de ifølge udviklingen var i stand til at klare paragrafferne selv. Og det med hovbønder – at skulle til hove – dér var altså både brød og brændevin i udsigt sammen med arbejdet, og når så vi, efterkommerne, begyndte at udfolde os med højtflyvende planer, sagde hun: „Ja, ja, børnlille. Det var skarnbassen, der spændte vingerne ud om morgenen og brummede: Til hove, til hove – men om aftenen landede den i mødningen igen“.

Egentlig vidste man vel ikke som barn og ganske ung, hvad man higede efter. Der var to ting at vælge imellem: Landlivet og bylivet. Byerne var små, og hvad skulle man dér. På landet kunne selv en dreng under konfirmationsalderen efterhånden tjene føden og endda nogle kroner foruden om sommeren, og der var såmænd også nok at følge med i.

Det var en opblomstringens tid af vældigt omfang. Næsten ikke den institution eller opbygningsform kan nævnes, som ikke fremstod i den periode: Vejnet og jernbaner, som blev af så stor værdi for samfærdsel og samhandel. Elektriciteten holdt sit indtog. Kraftanlæg og industri, den tekniske såvel som den kemiske. Udstykning, plantearbejde, engvandingsanlæg, hedeopdyrkning, brug af kunstgødning, samarbejde indenfor andelsbevægelsen – eller banksystemet, kreditforening, forsikringsvæsen o. s. v., o. s. v. – ikke at forglemme den udvidede skoleform,

seminarier, højskoler, folkebiblioteker og meget mere. Opfindelsen af talemaskiner og maskiner til alle formål på værksted og i marken, telefoner, flyvemaskiner o. s. v. – alt lå indenfor synsgrænsen, alt det, som den senere slægt byggede videre på.

Hvem kunne se, hvad det gik op i.

Den sindige, vestjyske befolkning stillede sig afventende, selv om det vel nok var her, den største reform tiltrængtes, men hvor til gengæld omvæltningen sporedes mest. Der var mange ting at tage med i overvejelserne, hvor det bekendte jyske slogan „kan er betål sæ?“ spillede en stor rolle. Alligevel gik det også stærkt i Vestjylland, og det viste sig, det kunne betale sig.

Med mere intensiv drift fulgte større og finere produktion. Eksportpriserne steg, efterspørgslen – og dermed priserne – steg. Vekselvirkningen gav sig udslag på uberegnelig, modsigende vis derved, at det blev muligt at importere og eksportere mere.

Til henimod slutningen af det 19. århundrede var Danmark et kornproducerende land. Nu ved samfærdselsmidlernes forbedring satte konkurrencen ind på dette område med billigere korn.

Bønderne var blevet selvejere og selvbevidste og vågne. I stedet for at eksportere korn importerede de korn og slog ind på forædling til dyriske produkter, flæsk, smør og æg. Men det tog tid og begyndte med en vis overproduktion – for ikke at sige stagnation, før eksporten tog fart.

Overgangsårene var vanskelige, men jo mere indsigt bønderne fik i landbrugsvæsenet og administrationen, desto hurtigere gik det frem. Man må erindre sig, at bondens frigørelse ikke umiddelbart betød, at alle havde evner og uddannelse nok til at være selvejere.

Det var først 13. august 1841, det for første gang blev vedtaget at danne egentlig kommunalbestyrelse, og det var med de „højtbeskattede“ – og „den alm. vælgerskare“ – som dog også efterhånden fik sine egne repræsentanter.

Med andelsbevægelsen fulgte et vist fællesskab af vejledende art og hjælpsomhed mand og mand imellem. Jeg tror nok, vi for vort vedkommende var godt tjent med at have Kræmmergård som naboejendom indtil videre. Der var foreløbig ikke meget med redskaber i Torpnørmark og nok heller ikke altid læggekartofler eller såsæd nok, og penge var der ikke mange af.

For resten: *Var vi fattige?* Er man fattig, når man ejer en gård på 50 tdr. land kvit og frit? Nej vel? Men der skulle da både føde og klæder til og midler til opdrift af gården. Der var nok at tage sig af de første mange år. Der blev gravet grøfter i mose og eng. De opgravede grøftevolde blev kørt op på de sandmuldede agre som næring til visse afgrøder. Efterhånden var mere og mere jord kommet under kultur, men når det var småt med gødning, var udbyttet lille. Alligevel voksede besætningen – langsomt – og naturgødningen gav videre vækst. En skønne

dag kom far hjem med en sæk kunstgødning, Thomas-slagger. Det havde været fugtigt og var gået i klumper og måtte knuses med en hammer – en alt for stor hammer for os børn, som naturligvis helt igennem måtte hjælpe med.

Det var godt nok en lidt hasarderet kapitalanvendelse, så vidt jeg husker kostede det 3 kroner, og da kunstgødning var så nyt et islæt i landbrugets historie, kunne kun fremtiden vise, hvor godt denne indsats virkelig betalte sig.

Men eftersom de seks tdr. land eng gennem naturlig vækst på den givtige jord for størstedelen var en betydende faktor for næring til kreaturerne, inden markerne var særlig godt i drift, så blev Thomas-slaggeren strøet ud over den mindre frugtbare del af engdraget, og der er nok ingen tvivl om, at det gjorde sin virkning på den hungrige jord. Resultatet var, at der avledes mere og mere, og så blev der råd til at anskaffe vogn og heste, så jordbehandlingen bedre kunne gennemføres.

Der blev lagt en ager til med kartofler, og det gav udbytte på mere end én måde. Det var lange rækker, de blev hyppede for at kvæle ukrudtet, men der var også noget med lugning; det gav rede penge, 2 øre pr. række – det betød min første indtjente kapital på nogle øre. De var ikke alt for let tjente, for der var endnu senegræs i jorden.

Det blev rusket løs. Så tørrede solen det, og mor begyndte at samle det sammen til at tænde op ved. Men det blev standset. Nej, det skulle blive liggende og pløjes ned til gødskning. Det var der stadig brug for, selv med tilskud af mere kunstgødning. Det var ikke kun hos os, at gødning blev højt værdsat. Det blev bondens stolthed med en stor, velafpudset mødding til pryd midt i gården. „Det er møddingen, der lægger brødet på bordenden“, hed det.

Op far pløjede jord op i kamme, tromlede dem let flade og såede roefrø i dem, til en begyndelse turnips, som krævede mindst næring. Der avledes mere og mere, og så kørte far om sommeren til Lemvig hver lørdag og solgte lidt kartofler, gulerødder, måske et par hanekyllinger og lidt andet på torvet. Det gav rede penge, måske 5-7-9 kr., to miles kørsel frem og to tilbage. Somme tider kørte mine to brødre med hjem på søndagsvisit og spadserede tilbage næste dag. Til andre tider gik de vejen frem og tilbage. De skulle jo have tøj vasket og syet.

Roefrøene spirede, de skulle tyndes og luges.

Der var syn for sagn; bønderne var ved at blive velhavende. Der blev nok sået tyndt for at spare på frøene. Var der en lille åbning, kunne der altid stikkes et par planter i jorden, men ellers blev de tiloversliggende bare efterladt mellem rækkerne. Til en begyndelse før i tiden måtte der spares mere. Da blev frøene sået på bed og plantet ud.

Min bror Christian havde været ude at tjene, fra han var 9 år, i hvert fald om sommeren, og derude fra kom han hjem med nye tanker og et nyt stykke redskab, nemlig en roehakke med kort skaft – en håndhakke – men den måtte vi ikke bruge, det mente far ville skade planterne. Der skulle luges med fingrene, nænsomt måtte

de små roer behandles. Så meget mere blev det beklaget, at Christian havde smidt de 75 øre ud til ingen nytte. Det tydede på en meget ødsel natur. Han burde have hørt sig for først.

Jeg husker tilmeld en gang lidt senere, han kom på julebesøg og havde en stor pose kæmpeappelsiner med, måske 10 stk. tror jeg. Han havde lagt vejen om ad Bækmarksbro og købt dem ved købmand August Anneberg.

„Hwa kost' di?“ spurgte far.

„Fem øre æ støk“, svarede Christian.

„De war indda en skam“, sagde far, „du kun ha kjøwt dem for fir' øre hen i æ forbrugsforening“.

Ja, men sådan var det. Far gik gerne to km længere, hvis der kunne spares ti øre. – Og når vi er ved det med appelsiner, mindes jeg, at jeg lå syg med halsbetændelse. Far var gået i brugsforeningen efter købmandsvarer og kom hjem med en appelsin til mig. Nej, hvor den smagte. Så var det nok værd at ligge med halsbetændelse, når det blev belønnet på denne måde.

Men sådan var der så mange glæder. Det hændte, vi var med far, når han kørte på torvet om sommeren. Det var herligt en sommermorgen, når fuglene sang ved solopgangen. Vi, min bror Gustav og jeg, løb ved siden af vognen om kap med hestene, så længe vi orkede. Så kravlede vi op på agestolen. Far sang: „Nu rinder solen op i østerlide . . .“, og så fortalte han om røverne, der engang havde boet i røverkulen til venstre for Lemvig-vejen i nærheden af Vilhelmsborg – hvordan de holdt sig skjult om dagen og om aftenen kom frem af deres hule og standsede eventuelle folk, som kom kørende, og plyndrede dem, indtil en snild bondemand fandt på at banke en spids jernpløk ind i forenden af stjerten, og da røverne så kom farende for at standse hestene, blev anføreren spiddet på jernpløkken. I stærkt trav kørte bondemanden til Lemvig og afleverede ham til gendarmerne. Nu havde de ingen anfører mere, og så blev de fanget allesammen og hængt op i galger ved siden af vejen til skræk og advarsel for andre røvere.

„Hår du sjæt dem?“, spurgte jeg.

„Nej“, sagde far, „de war i mi tip-tip-ollefårs ti'. Han hår sjæl fortal mæ de“.

Det troede vi så.

Så kørte vi videre, og velankommet til Lemvig blev hestene sat ind i manufakturhandler Kjeldsens stald. Vi fik hver en 2-øre, Gustav og jeg, og følte os velhavende, indtil vi ikke længere kunne stå for fristelsen, men gik ind til bager Torp og købte en kæmpesnegl hver, et fuldt måltid til en sulten dreng. Ja, så besøgte vi Jens Møller Dalgaard og kom senere hjem en stor oplevelse rigere.

En endnu større oplevelse blev mig forundt engang, mor var med. Hun og jeg gik på udsalg, og jeg fik en kasket til 50 øre. Vi overnattede ved samme Jens Møller og Trine Dalgaard i senge med rigtige spiralmadrasser. Og så blev vi budt til morgenmad hos træskomanden Laust Dalgaard, Lise Dalgaards far.

Det var ikke stuede kartofler og kogt mælk med rugbrødsteminger i. Nej, det

var rigtig stærk kaffe uden cikorie og store rundstykker med rigtig Steensens margarine på og en ordentlig tyk, stor og fed skive rullepølse, rigtig købpølse, og jeg spiste mig overmæt; det var noget, der smagte – jeg kunne tilmed smage det flere dage efter, hver gang jeg tænkte på det. Det var nu ikke så godt, men det måtte jeg jo tage med. – Så var det, jeg for første gang prøvede at rejse med tog fra Lemvig til Bækmarksbro – gratis – for mor kostede det vist det meste af en krone. Det var egentlig mange penge, når en billet helt til København i forhold *kun* kostede 12 kr. – tror jeg, at bror Peder senere fortalte.

Men vi kom da godt hjem – til hjemlig mad og natteleje, og mor sagde: „Det er endda dejlig å kom' i si egen seng. A bløw da så træt aw å le-eg o den blød' madras å fæk ret undt i mi krop å-er“.

Nej, så var de hjemlige senge helt anderledes med en ordentlig dyng halm i bunden og solide sidestykker. At få lavet leje i halmen og med sidestykker, der gik op over dynen, så det ikke kunne trække ind, det var alligevel noget helt andet.

Sådan var der efterhånden så meget hyggeligt, efter at bilæggeren var skiftet ud med en firkantet kogekakkelovn. Det halve komfur var taget ned, og et helt komfur med vandgryde og bageovn sat ind. Det var rigtignok mere brandfarligt nu, med trægulv efterhånden, når tilmed tællelysene blev afløst af petroleums-lamper og -lygter; det hele begyndte at gå så stærkt, at det næsten ikke var til at afpasse efter hinanden. Storovnen var aflastet, selv om den ikke kunne undværes; det kunne derimod den primitive anretning på bunden af den åbne, vide skorsten, hvor mor før i nødstilfælde bagte en hvedekage over tørvegløder i en malmgryde. Nu var der komfurovn, og selv om mor ikke brugte de samme ord som den gamle grønlanderinde, da Grønlands-forskeren Knud Rasmussen delte stoppenåle ud: „Hvilken opfindelse! Nu bliver livet let at leve!“ – så var dog meningen nogenlunde den samme. Og så mindedes hun igen, da de ankom til Torpnørmark og fandt lermuren mellem køkken og spisestue væltet, og hvordan der i aftægtsstuen var hønsehus – næsten uden høns – og tilhold af duer på stuehusloftet. Da havde hun grædt! Hun fik far til at binde ris sammen til en lime, så hun kunne få fejt ud; hun snoede halm om tommelfingeren til en „vrase“ og vred en halmvisk sammen for med sand – i stedet for sæbe – at skure bord, bænke og stole med. Det og meget mere var lagt bag alt sammen nu.

Far havde strøget lersten af ler, der var hentet fra en lerhorst øverst i engen, og bygget halvtag på kostaldens vestside af de soltørrede sten til høns og opbevaring af tørv m. m.

Han havde bygget op og strøget væggene af indvendig i „æ sals“. Væggene var kalkede, og i det istandsatte børneværelse (det fhv. hønsehus) var der slået brædder op på langs ved den ene side, delt op med tværstykker i flere afdelinger – kortere og længere sovepladser – og ydermuren, énstensmur, var blevet beklædt indvendig med halmmåtter for at holde kulden ude.

I bunden af sengene – det vil sige på det lerstampede gulv – var der lagt hede-

tørv, hentet fra hedebakkerne mod syd, og ovenpå godt med halm, og der sov vi lunt og trygt – og så faldt det os naturligt, når Hanne Smørpyth, nabo til den anden side, fortalte om tjenestepigen, som syntes, det blev temmelig sent, rejste sig og sagde: „No gor a hundemæ i æ ka-es, så kan I sjæl træk Jens å æ klæjr“. Jo, for det *var* kasser rundt omkring – indtil det inden længe skiftedes ud med senge.

Ja, der er meget at mindes alene fra *den* korte tid om forholdene ude og inde, meget mere end en sammentrængt redegørelse har plads til. Hvis det skulle gengives, hvad de små, lavloftede stuer alene i det tidsrum havde huset og værnet om, ville det blive til bøger.

Vi købte nåle hos nålemageren, Mads Madsen i Ø. Torp, træsko hos træskomageren, og far satte selv en stump læder over i overkanten og beslog dem selv, skeer hos ske- og hornsliberen på Bøvlingbjerg – de første år, så blev de konkurreret ud af maskinerne. Mor fik også selv en maskine, en symaskine, som på et øjeblik kunne sy en søm, der ellers tog lang tid at klare, og det betød noget med en børneflokk på 10 – 6 drenge og 4 piger. Den var nok som visse andre ting erhvervet før århundredskiftet, måske før min ankomst til denne forvirrede verden. Naturligvis var det en symaskine, som efterslægten fik travlt med at lave om. Det havde taget tid, før denne forlængst opfundne maskine nåede ud i de fattige, vestjyske stuer, men den må have betydet en kolossal lettelse, hvad også mor sagde: „A forstor e-et, hva a skul' ha' gjor urren mi søjmaskin“. Og selv om den senere blev forbedret, kunne glæden herover slet ikke måles med, hvad der følte, da den første indførtes i hjemmet, selv om denne var meget enkelt fremstillet – og åben i bunden.

Alt er en overgang, *var* det især i de år, der her omtales. De ældste typer af redskaber, som jeg husker dem, var jo – så at sige – mere primitive, det var blandede ting af håndværksmæssige og fabriksfremstillede varer, uden- og indendørs.

Jeg tænker på vor brødmaskine, fabrikeret til at skære de i storovnen hjemmebagte, mægtige grovbrød ud i skiver. Det var en forholdsvis stor kasse, af udseende hjemmelavet, vel en alen lang og med rummelig plads til det store brød. Kniven var et lige, håndværksmedet blad, som kunne skrues af og slibes, når det blev sløvt. Men den fungerede godt nok. Der var ligeledes håndlygten af træ med et tællelys i, i børneværelset dog en flaske med et blikrør gennem en korkprop, hvor vægen var stukket igennem ned til den påfyldte petroleum. Og den firkantede kaffekværn så også ud som hjemmelavet. – Sådant var der meget, så meget, at det slet ikke kan tages med i enkeltheder, især ikke hvad angår markredskaberne og redskaberne i det hele taget, som de var, først ved hjemmeforarbejdning og senere ved maskinernes hjælp i meget lettere materiale og stadig finere forarbejdning. Eksempelvis var der en roesåmaskine – jeg ved næsten ikke, hvordan den første var, vistnok kun et stykke blik slået på et kosteskaf, formet som et kræmmerhus til at fylde frøene i og med en lille åbning i bunden. Den trak man så hen ad de få oprillede jordkamme. Så lånte vi i Kræmmergård – da roearealet udvidedes –

en lille, hul tromlesåmaskine, som man skubbede frem, medens frøene raslede ud af hulheden gennem huller, der sad med passende afstand. Den købte far for vist nok ingenting – da Kræmmergård fik en forbedret udgave, som automatisk „tikkede“ frøene i jorden og dækkede dem til. Senere fik de den hestetrukne Avance, der kunne så to rækker ad gangen og bagefter rense rækkerne. Hele denne udvikling skete på ganske få år.

Eller jeg kan nævne roemaskinen, hvor man med håndkraft – selvfølgelig – drejede en trækive med to knive rundt og snittede roerne i skiver. Før havde man måttet hakke dem i stykker med en tung spade.

Til kalve og smågrise skar man gulerødder og kartofler i stykker med en kniv – og pludselig kom så roerasperen frem på markedet.

Det kom altsammen: Skærekisten, man skar hakkelse med, blev ombyttet med en hakkelsesmaskine, et hånddrejet, åbent stålhjul med to knive i foran kassen, hvor negene blev anbragt. Kageknuseren sparede det før så besværlige arbejde, hvor man sad og hamrede de flette kraftfoderkager i stykker til kreaturerne. Og inden længe kom også slåmaskinen til afløsning af høleen.

Mange andre ting i småredskaber såvel som større kan nævnes: Svingplove til dels afløst af hjulplove, grebe og skovle i lettere udgaver o. s. v., o. s. v. Der arbejdedes med flid og nøjsomhed, sparsommelighed og afsavn for at fremme væksten og levevilkårene for kommende slægter.

Men også for, at man kunne få del i de fremtryllede goder. Det var i bilernes, men også cyklernes barndom. Biler var sjældne, men cykler spøjte i hver ungs hjerne. At komme i besiddelse af en cykel var noget af det mest attråværdige, som tænkes kunne.

I 1903 og 1905 blev mine to brødre udlært, og iflg. aftalen fik de efter udstået læretid – som også dengang afsluttedes med svendeproe – udbetalt 100 kr. I de 5 år, de stod i lære, havde de kun fået kost og logi. Det var en underlig fornemmelse nu pludselig at stå med 100 kr. i hånden – som Andreas senere sagde: „Det er den eneste gang, jeg har følt mig rigtig velhavende“. – At de senere hver for sig arbejdede en god forretning op, kunne ikke følelsesmæssigt opveje den fornemmelse, det var efter en udstået, trang læretid at være ejer af 100 kr. og tilmed fremefter at have udsigt til en fortjeneste på 32 øre i timen. Det gav mod, og det varede ikke længe, før de begge blev ejere af en cykel. En storhed uden lige. Jo, det var det næsten. Jeg erfarede det nogle år senere, da jeg selv fik cykel – uden frihjul.

Jeg købte den sammenstykket af en „hjemmecykelmager“, der boede østpå i Møborg sogn, for 25 kr. Den var ræverød af rust og forsynet med to venstre pedalarme, hvilket betød, at højre pedal skruedes løs, når jeg trådte hårdt til. Men det gjorde ikke noget. Jeg havde nøgle med og skruede den fast, hver gang den gik løs. Så spurtede jeg videre og følte, livet var herligt. Først nu opdagede jeg egentlig, hvor dejligt det var at leve.

Man var ikke vant til luksus, ikke fyldt med indtryk. Hver afvigelse fra dagliglivet var en oplevelse, og en af de store var at fare ud ad vejen eller stien på en cykel. Det kunne i det hele taget ikke føles bedre, det var næsten som at svæve i æteren. Jeg drømte om det om natten, drømte, at jeg kunne flyve. Så vågnede jeg, faldt i søvn – og drømte. Jeg drømte, at før var det en drøm, men nu var det virkeligt. Jeg *kunne* flyve! Så vågnede jeg igen, lo ad mig selv og sov videre.

Ja, sådan var det. Ingen kan i dag være mere glad for en ny bil, end jeg dengang var for min gamle cykel!

Mange ting stod i relation til dette. Hver gang man fik et nyt stykke værktøj eller et nyt redskab, fik tilværelsen nyt skær over sig. Man følte det indadtil i sit eget hjem, man sporede det udadtil i den store verden. Man mærkede velstand på vej, når julegrisen blev slagtet. Forhen havde far for at klare udgifterne måttet sælge grisen og var kommet tilbage med et kohovede, som der blev kogt suppe på.

I alt dette fornægtede den kendte jyske humor sig ikke; den skar af og til igennem, til tider som ironi, men ellers som et lunefuldt eller skæmtende udtryk, halv alvor, halv spøg. Ved slagtning af den første julegris stemte mor i: „Alle gode gaver de kommer ovenfra . . .“, men far greb ind: „E-et den hær gris da, den hår a ærlig å red'lig sjæl føj' op fra bette aw“.

Jo, der var lys forude, der var noget at hige efter og noget at hente hjem udefra.

Jeg så det tydeligt den dag, jeg som nybagt skoledreng sammen med hele klassen og med lærer Gejl i spidsen vandrede ud fra den lille stråttækte skole, stillet til rådighed af Chr. Aaberg, i samlet flok på vej mod Bækmarksbro, hvor vi i krosalen oplevede det under at se lysbilleder. Det var en ung mand fra Møborg, Niels Peder Noe, der indbød formedelst erlæggelse af 5 øre pr. næse – lærer Gejl gik gratis ind. Det var godt nok ikke levende billeder, og der var ingen kulør på, men som slutnummer vistes en stjerne, der fyldte hele lagenet ud, og som drejede rundt, mens funklende gnister fløj rundt til alle sider. – Det var vel nok et syn – næsten alle pengene værd.

Og så kom der cirkus til „byen“. Jeg forstår ikke, hvor vi fik de 25 øre fra, det kostede at være med. Vi havde vel tjent lidt ved at luge, samle kornaks og lignende. Men vi var i hvert fald med, Gustav og jeg, og det var strålende. Der var både en lille hest og en stor og en lille klovn. De var klædt ud – og som vi morede os! Den lille klovn kunne følge med hesten, når den løb rundt i „manegen“ – indelukket – og springe op på den, når den var i fuld trav, og af igen. Til sidst kom han ind med en tændt fakkel i hver hånd og slog kraftspring hele vejen rundt. Så var det slut; en forestilling, man aldrig glemte!

Jeg tror ikke, der var nogen, der klappede. Det var vist endnu ikke opfundet i Vestjylland. Det var ikke det, der betød så meget. – Nej, det var ikke netop prestige – eller eftertragtning af denne – der var i forgrunden, ikke heller vinding udover det nødvendige, det var trangen til at være med opad og at drage andre med. Det var som en bjergbestigning, hvor der nok skal være en fører, men hvor

det gælder om at få alle med op. Det var ikke alene det, at kasteskovlene efterhånden afløstes af rensmaskiner ude på landet, eller plejle af tærskemaskiner, det gjaldt også om at drage ungdommen med ind i den nytid, som viste sig forude.

Og der var store åndelige brydninger, mellem missionen og grundtvigianismen. Tilhængere af den sidste kategori gik bl. a. ind for gymnastik og dans. Det var ikke for at få gevinst af det, for det var gratis. „Niels Kvolsbæk“, Ø. Krarup i Møborg sogn, havde været underkorporal i hæren og ledede gymnastikken, mens friskolelærerinden Petrea Nielsen tog sig af danseundervisningen.

I Bækmarksbro oprettedes husflidsskole, hvor lærerne efter et kursusophold gratis underviste i bogbinderi (landpost Breddam) og snedkeri, kurvebinding (Johannes Eriksen) m. v. Endvidere var der aftenskole for ældre ved husmand Jørgen Jensen, Møborg. Ham kunne man ikke godt fordrage: „ – han troede en hel del om sig selv“. – Men far sagde: „Den, der e-et trowr nøj om sæ sjæl, ka' heller e-et udret' nøj“.

Mange, mange ting, som knap har navn, var med til at præge udviklingen: Halmsime kunne snart ikke bruges mere til at tække med, stavseletøj blev erstattet med bringeseletøj. Far havde så nogenlunde lagt hjemmehåndværket på hylden: simesnoning, binding af halmløbe og -kurve, forsåling af sko, kartning af den uld, man spandt til garn på rokken o. s. v. Der var så meget med landbruget, efterhånden som flere og bedre redskaber viste sig på markedet, og det gav rigeligt at tænke på.

Og alle kræfter blev sat ind, kraft og intelligens gik hånd i hånd. Værksteder og fabrikker skød frem og betingede byernes vækst, og der var efterspørgsel efter alt, hvad der blev frembragt.

Det var indlysende, at selv om land og by var på vej til at skille sig ud fra hinanden, selv om kræfterne spredtes, så arbejdede de dog i en vis forstand sammen. Landboerne arbejdede *med*, ansporet af de hjælpemidler, der strømmede ud fra fabrikkerne. – Og så pludselig stod hele verden i brand. Verdenskrigen 1914–18 brød ud.

Og nu var den mekaniserede landsdækning som et intet mod alt det, man blev vidne til. Var det virkelig det, der skete nu, som så mange kræfter var sat ind på at nå frem til? Det var dimensioner, der skulle nationer og ikke enkeltmennesker til at udtænke og overskue.

Her kan jeg slet ikke følge med mere – det behøves heller ikke, det er der skrevet bøger om.

En episode fra svenskekrigen 1644

Af J. Graversen, Struer

Svenskekrigen i 1644 var en slags lynkrig efter datidens forhold, idet den svenske general Torstenson den 12. december 1643 gik ind i Holsten, 9. januar 1644 ind i Nørrejylland, og den 20. januar var hele Jylland besat, uden at han havde mødt særlig stor modstand. Landet var i dårlig forfatning i krigsmæssig henseende. Det var vel knap kommet sig efter sidste besættelse for 17-18 år siden og i mellemtiden været hærget af pest i 2-3 perioder og af stormfloden i oktober 1634, hvor mere end 8000 mennesker omkom i den slesvigske del af Jylland.

Torstenson kom så op gennem Jylland midt i januar måned med sine hærstyrker bestående af soldater med en lang krigstjeneste bag sig og derfor forrædede. De røvede og plyndrede, hvor de kom frem. Tingsvidnerne, der ligger som bilag til skattelisterne¹ fra den tid, taler derom. Der er gårde, som ligger afbrændte og øde, hvorfor de ingen skat kan give, og andre bønder er udplyndret af fjenden, som det hedder. No præstegård, som beboes af en bonde, var brændt for et par år siden, og det var lykkedes bonden at få den bygget op igen, sikkert ved gode naboers hjælp, som det var skik, og nu er gården så blevet udplyndret; korn og kvæg, indbo og hvad der var værd at slæbe med sig, blev taget fra ham, så han i årene 1645-46 må søge tingsvidne på, at han er helt ude af stand til at yde noget i skat, da han kun har tomme huse og knap det brødkorn, som var nødvendig for at holde sulten fra døren.

Især op langs hovedfærdselsåreerne var det galt, bl. a. i Brejning, Nr. Omme og op gennem Vind og Vinding. Sådan gik det hver gang, fjenden de mange gange i 1600-tallet var her i Jylland, så det er ikke uden grund, når Esbern Jespersen i Vinding citerer den gamle præst i Vinding-Vind², når han erklærer, efter krigen i 1658, at nu er hans stakkels sognefolk berøvet den sidste håndfuld korn til at mætte de sultne munde med.

Blandt skattemandtallene fra Bøvling len, som den nordligste del af Ringkøbing amt dengang hed, har jeg fundet en beretning, som fortæller en del om de metoder, fjenden anvendte, og som vi, der har oplevet 2. verdenskrig, kan nikke genkendende til. Der fortælles i tingsvidnet, at den 22. januar 1644 kom en øverste løjtnant til Bøvling slot med et regiment rytteri på 25 mand med 34 heste og lå

der i kvarter i tre uger, og da regimentet forlod slottet, kom der andendagen efter en staldmester fra samme regiment med 34 mand og 50 heste og blev der i kvarter i 13 uger.

Det har været besværlige gæster, selv om slottet nok kunne føde både mænd og heste i disse uger. For at holde lidt styr på, hvad der foregik, forblev lensskriveren på slottet; lensmanden var jo nok som alle adelige herrer flygtet i tide enten ud af landet eller til Sjælland. Noget af grunden til, at han blev på slottet, var vel også den, at han ikke rigtig stolede på de danske folk, som var på slottet og i omegnen. Herremanden, og hvad hans var, var jo ikke særlig afholdt for at sige det mildt, så nogen særlig omsorg fra deres side kunne ikke forventes, og som det viste sig, var disse tanker ikke ubegrundede.

Soldaterne og vel især officererne krævede jo ind, og skriveren, Jacob Klausen hed han, måtte skaffe „specierier, humle, salt og jern og ligeledes til en del af deres folk, klæder, sko, støvler og andet, som beløb sig til en stor sum penge“. Det har nok været vanskelig for Jacob skriver at holde disse herrer hen med snak. Der var nogle danske karle og folk fra egnen, som benyttede sig af lejligheden til at skaffe sig en fordel ved at tjene fjenden, som altid under en besættelse, og da ridefogeden boede på gården Vinkel ved Lemvig, så de ham vel ikke ret meget, og skriveren kunne jo ikke være allevegne, så for lidt tilsyn har der nok været. Der står i tingsvidnet, at det er vitterligt, at disse folk har fortalt svenskerne, at skriveren har de sidst indkrævede skattepenge i forvaring. – Det var lensskriverens arbejde at modtage skattepengene og befordre dem videre til rentekammeret. – Der var en skattetermin, som forfaldt til jul, og det er nok disse penge, som han ikke har nået at få afleveret, inden fjenden var i landet.

En dag var han i Lemvig; om han var stævnet til et møde dernede, eller det blot var tilfældig, melder tingsvidnet intet om, men i borgmesterens hus, han hed Simon Christensen, blev han taget i meget strengt forhør af to løjtnanter og flere andre officerer, som havde deres kvarter her i Bøvling len, og blev truet med fængsel og på livet, hvis han ikke ville udlevere til dem disse skattepenge, som de mente, han var i besiddelse af. Men de kunne ikke få ham til at vedgå, at han havde nogle penge i forvaring. Derpå tog de ham med til hovedgården Kappel, hvor svenskerne havde hovedkvarter, og hvor der den dag var forsamlet nogle af de betydeligste mænd fra omegnen, bl. a. var ridefogeden på Kappel til stede; de var forsamlet for at akkordere med svenskerne om deres kontribution, en afgift, de som besættelsesmagt ville afkræve landets borgere. Til stede var også flere højstående officerer. Her blev Jacob Klausen så igen afhørt, men stadig med samme resultat.

Til sidst blev der ham forelåst en erklæring, hvori han under livsstraf med ed måtte erklære, at han ingen penge gemte. Denne erklæring tvang de ham så til at

læse højt for den forsamlede flok mænd og skulle så med oprakte fingre sværge, at dette var sandhed. Men så måtte han give op og derpå på Bøvling udlevere pengene, over 1200 rdl., til dem.

Senere, meddeles det i tingsvidnet, kom den øverstbefalende for styrkerne her på egnen også til Kappel i kvarter, og var det galt før, blev det endnu værre nu; han ville have penge og andet af alle, som han troede kunne skaffe noget af værdi til veje. Ladefogeden på Kappel og andre blev lagt i fængsel og jern, da de intet kunne fremskaffe. Så gik der bud til Bøvling til hans folk dér om at bringe Jacob Klausen til Kappel for at levere flere penge. Men skriveren havde ikke flere penge, hverken af skatten eller andre indtægter af lenet, end han havde udleveret eller på anden måde brugt på godset.

Da han frygtede – og jo nok med rette – at det ville blive en slem omgang at komme til Kappel uden penge, ja måske kunne det koste ham livet, så besluttede han at flygte. Der står, „han var højliggen forårsaget om nattetide at bortrømme fra slottet, hvorhen han hemmeligen og så vist kunne komme herfra til skibs udenlands“. Hvorfra han fik skibslejlighed, siges der intet om, måske med en af de små fladbundede sandskuder, som på den tid sejlede mellem vestkysten og Norge med træ til Danmark og korn retur til Norge, men vi får det ikke at vide.

Dette tingsvidne er i fire næsten enslydende eksemplarer indlagt blandt tingsvidner fra samme år, angående forarmede bønder og øde gårde, udstedt for at de kunne blive fritaget for at betale skat. Disse tingsvidner blev læst på herredstinget, hvor to eller flere gode mænd aflagde ed på deres rigtighed, bekræftet af otte såkaldte stokkemænd i herredsfogeds, herredsskrivers og gerne en bisidders overværelse, og blev så vedlagt regnskabet over den indkomne skat sammen med listen over skatteydere, den såkaldte skattemandtal, og afleveret til rentekammeret. Disse lister og bilag udgør i dag en værdifuld kilde til oplysning om et sogns beboere i første halvdel af 1600-tallet.

De ovenfor nævnte fire tingsvidner er udstedt af Niels Christensen Borris (Bhie?), sognepræst til Bøvling og Fåre, Mogens Jensen på Kølhede, birkefoged til Bøvling birk, Christen Lauridsen, ridefoged på Kappel, og Knud Gregersen, ridefoged på Bøvling. Formålet er jo nok at retfærdiggøre skriverens udlevering af skattepengene til fjenden, hans administration af godset og hans flugt ud af landet, da det blev for hedt. Tingsvidnet er udstedt i august 1644, og det kunne se ud til, at han allerede da forberedte sin hjemkomst fra udlændigheden, og i 1645–46 er han atter på Bøvling³. Det var et udplyndret gods, han kom hjem til, 90 okser, kobber, tin, korn, uld, linned og alt af værdi, som kunne slæbes med, havde fjenderne taget.

Så skulle der kræves skat ind, og det var ikke let, for hos bønderne så der sikkert lige så plyndret ud om ikke værre. Jacob skriver fik en ekstra medhjælper til at

inddrive skatterne, men var igen uheldig, for han forsvinder med hele det ind-drevne beløb, over 500 daler, og Jacob må igen til at forklare rentekammeret om sit uheld, for der er stadig ingen lensmand på Bøvling på grund af krigen, som han kan klage sin nød til. Men også denne gang eftergiver rentekammeret ham de manglende penge.

Noter

- 1 Rigsark.: Bøvling lens regnskaber, c. Ekstraskatteamtaller.
- 2 E. Jespersen: Kirker, præster og degne i Vinding-Vind.
- 3 A. Kaae: Bidrag til Bøvling lens historie (Hards. Årbog bd. 49).

Jyske spillemandshistorier

Af J. Vejen Larsen

Spillemanden var en betydningsfuld person for landboerne i det 18. og 19. århundrede og faktisk den, der bestemte, når folk kunne holde gilder og bryllupper. Der fortælles om pastor Melchior-Sørensen, Sdr. Felding-Assing, at han ved bestillinger på bryllup altid spurgte, om de nu endelig havde fået fat i en spillemand.

Når jeg nu vil fortælle om forskellige spillemænd og deres meriter og oplevelser, vil jeg begynde med Skarrild sogn:

Den første spillemand, der nævnes i Skarrild folketællingsliste for året 1787, er en selvejerbonde Johannes Gjødesen. Noget bestemt vides ikke om ham, han har måske spillet lidt til gilde i det skjulte. Der var ikke dengang fri næring for spillemænd; tilladelse skulle indhentes hos stadsmusikanten i Ringkøbing, som så forlangte afgift af indtægterne ved musikken.

Da der i folketællingslisten ikke findes andre musikanter, er det meget muligt, at Gjødesen har spillet ved det dramatiske bryllupsgilde i Heesgaard, hvor degnen fra Rind drak sig ihjel ved trediedagsgildet. Det var min tipoldemor, som giftede sig for anden gang, og beretningen om den sørgelige hændelse har været meget omtalt i min slægt, men hvordan min tipoldemor har klaret den historie med tredagesfesten, ved vi ikke. Det var nu ellers en noget betænkelig historie, da kongen havde forbudt bønderne at have mere end én dags bryllupsgilde på grund af de dårlige pengeforhold.

Heldigvis var præsten i Skarrild også med ved gildet, så han har måske kunnet redde situationen delvis.

De næste spillemænd i Skarrild, vi kender, virkede omkring midten af forrige århundrede; det var den kloge mand P. Krag sig, Mads Hvolby og Lars Krog (sidstnævnte flyttede til Assing i 1858).

P. Krag sig var en dygtig musikanter, som var stiv i noderne, og Mads Hvolby var ikke mindre dygtig. Begge to blev de grebet af Indre Missions-bevægelsen, og så mente de, at det var såre syndigt at spille på violin både hjemme og ude. Om de to har snakket sammen om den sag, ved jeg ikke, men i hvert fald puttede de begge deres violiner i kakkellovnen; så var den sag færdig – mente de da.

Mads Hvolby flyttede siden til Ulfborg og kom så til at tænke på, at violinen jo ikke havde gjort noget galt. Han købte igen en violin og begyndte at spille,

dog kun i hjemmet, men i Ulfborg har han komponeret ca. 100 dansemelodier, og han skrev flere melodier til den daværende sangforening.

P. Krag sig havde en elev i Skarrild, Lars Krog fra gården Skarrildkrog. Lars havde forbindelse med den berømte Ole Kjær i Ringkøbing og lærte der en hel del, hvad der senere kom både ham og sønnen, Niels Larsen, til gode. Lars spillede til dans i mange år og kunne egentlig ikke se noget galt deri, men engang havde han dog været med til noget, som han mente, at han fik straf for. Der skulle laves nogle reparationer indvendig i Skarrild kirke, og der var Lars Krog medvirkende. En dag kom der nogle nysgerrige unge piger ind i kirken til dem, og uden at tænke nærmere over det gav de sig til at danse med pigerne på gulvet foran alteret, og de morede sig gevaldigt. Kort tid efter fik Lars bylder under begge fødder, og han kunne ikke gå i lange tider. Lige til sin dødsdag troede han, at byldeerne var en straf fra Vorherre for danseriet i kirken. Hvorvidt de øvrige deltagere fik lignende bylder, ved jeg ikke, men at byldeerne virkelig har stammet fra dansen, kan måske være meget rimeligt. De unge mennesker, i hvert fald mændene, har sikkert danset med bare fødder, og der kan let være trængt noget „liggift“ ind i huden, som har dannet byldeerne.

Lars Krog var studehandler og rejste en del oppe i det „tyske“. Engang han havde overnattet i Tønder Kro, blev han vækket ved, at der spilledes en dejlig melodi nede i krostuen. Da han kom ind i stuen, så han, at det var et ur, som kunne spille ved indkastning af en skilling. Lars syntes vældig godt om melodien, som han mente kunne blive til en god trippevals, og han puttede alle sine småskillinger i uret. Da han kom hjem komponerede han en ekstra repertis til stykket, og på denne måde kom der altså en ny vals til Skarrild sogn.

Sønnen Niels begyndte at spille allerede som 5-årig, men han måtte helst ikke låne faderens violin.

En dag kom der en vandrende spillemand til Skarrildkrog; han havde et mærkeligt instrument med, som ingen på egnen kendte – en harmonika. Lars Krog havde nok set et sådant oppe i det „tyske“, men i Skarrild var det ukendt. Spillemanden blev i Skarrildkrog hele dagen; han fik godt med æde og drikke og en skilling til sidst. Drengen, Niels, sad ved siden af spillemanden hele tiden, og pludselig sagde spillemanden: – Den bitte knægt skal have en violin. Jeg har en gammel „Hopf“-violin, den må han få, jeg kommer med den om et par dage. Spillemanden kom også med violinen, og så blev der spillet, så det forslog noget. Først placerede Niels sig inde i sin bedstemors stue og spillede på livet løs, men i løbet af et par dage jagede bedstemoderen ham ud, hun var ved at blive helt sær i hovedet af al den musik. Så gik drengen udenfor og satte sig på en tromleblok og spillede, men det var uheldigvis lige udenfor bedstemoderens vindue, og snart blev han også jaget derfra.

Imidlertid kom drengens mor og bedstemor til at tale sammen om, at det dog var elendigt med den knægt, der var så tosset med musik, så endte han jo nok

som spillemand og blev fortrukken. De to kvinder forlangte så af drengens far, at violinen skulle væk. Det ville Lars Krog ikke høre noget om til at begynde med, han syntes, det var synd for drengen, men de to kvinder blev ved med at presse på, og til sidst måtte Lars give efter. Niels græd i lange tider, hver dag, og Lars blev noget knorten overfor de to kvinder, det var også noget at få ham til at skille sig af med violinen; nu skulle drengen bestemt få lov til at spille på hans violin. Det hjalp altså ikke, at drengens violin kom væk, han blev spillemand alligevel – endda en dygtig spillemand.

Niels Larsen glemte aldrig, selv som gammel mand, sin store hjertesorg, da violinen blev taget fra ham; han kunne ikke beskrive, hvor ked af det han havde været.

I 1858 blev Niels sendt fra Bukkjær (hvor Lars Krog havde købt Østre Meldgaard) til Overgaard i Rind med et brev til Niels Overgaard, som var Lars Krogs svoger. Ved ankomsten var Niels Overgaard og konen til bryllup i Østerhøgild, og drengen gik så derover. Han blev godt modtaget, og da der skulle begyndes på dansen, satte han sig klods op ad spillemændene; der var hele to. Da spillemændene så drengen sidde hos dem hele tiden, sagde den ene: – Du er nok svært glad for musik; hvis dreng er du? Ja, han var da Lars Krogs dreng, svarede han.

Nej, se da, sagde den ene af spillemændene, – så er det jo dig, der er dygtig til at spille. Nu skal vi ind at drikke kaffe, og så kan du spille så længe. Dermed fik drengen violinen sat i hånden.

Til at begynde med tog han det meget forsigtigt, men snart blev han dristigere, og dansen gik vældig godt. Ude i gården gik en del gæster og talte sammen, men så rygtedes det, at der var en lille otteårig dreng, som spillede lige så godt som en gammel spillemand. Så ville alle ind at danse, og der blev en trængsel uden lige i stuen.

„Kan du spille os en svipsk?“, var der en, som råbte. Jo, det kunne han da, han kendte en, hans far havde komponeret. Der blev vældigt liv i stuen, og en karl blev så „kjelle“, at han slog op med begge ben på én gang. Resultatet blev, at han sparkede lige ind i den nederste dyrfyldning, så der fremkom en lille revne i rammen. Konen i gården hørte braget og kom ind og skældte ud. Den lille spillemand begyndte at tudbrøle og løb hjem til Overgaard. Det var Niels Larsens debut som spillemand. Tildragelsen fandt sted i aftægtshuset, der nu findes ved Herning Museum.

Som 13-årig komponerede han en mindevals over Ole Kjær, som faderen ofte havde omtalt. Ofte havde han meget bevæget berettet om sit sidste møde på Tarm marked med den berømte spillemand fra Ringkøbing, som sad døende i en tom dansestue. Lars Krog udtalte sin sorg over at skulle miste ham, men Ole Kjær svarede: „Det er jo kun en spillemand, der går bort“.

Niels Larsen var faktisk med til at starte Hernings første musikkorps. Det foregik på „Vestre Gæstgivergaard“ i Poul Andersens tid. Deltagerne var: Merrild og

en søn (violin); Niels Larsen, dengang Bukkjær (bratsch eller violin); tandlæge Graversen, Ringkøbing (kornet); Peder Ejbye, dengang Borris (tenorhorn) og Merrild (?) (kontrabas).

Besætningen var jo ikke så helt ved siden af, men både tandlæge Graversen, Peder Ejbye og Niels Larsen holdt pludselig op med at spille, og Merrild'erne rejste vist til København, men begyndelsen var faktisk gjort, og musikken udviklede sig fremad i Herning.

I Sdr. Felding boede spillemand og gårdmand Eske Baggesgaard. Eske var en rigtig spøgefugl, som det ikke var rådeligt at starte en lille diskussion med; han forstod at svare igen. Engang havde han fået den ide, at det var alt for dyrt at lade vandmølleren male sit korn. Han byggede derfor selv en vindmølle. Vandmølleren blev selvfølgelig gal i hovedet og fortalte folk, at denne eledige mølle sikkert ikke kunne fremstille boghvedegryn. (Der skal stor kraft til at pille boghvede). På den tid blev der udgivet et vittighedsblad, som kaldtes „Folkets Nisse“. Det var de færreste, som havde råd til at holde et sådant blad, og så lod de fælles abonnenter hæfterne sy sammen i karduspapir og lod mange andre læse vittighederne, som mindede meget om det senere udgivne „Klods Hans“. Vandmølleren fandt pludselig ud af, hvordan han kunne drille Baggesgaard: Han tegnede et godt billede af Eske Baggesgaard, som stod og blæste klarinet rettet imod møllen for at få denne elendige mølle til at gå, så der kunne fremstilles boghvedegryn.

Da Eske så billedet, reagerede han omgående og tegnede et billede, der viste vandmølleren, som stod og forrettede et „mindre ærinde“ på vandhjulet for at give det ekstra kraft til at pille boghvedegryn. De to tegninger vakte stor opstandelse mellem læserne og var samtalemne ved alle sammenkomster vidt omkring. Episoden er vist også ret enestående i dansk spillemandshistorie.

Når Eske spillede, gik han ofte helt op i foretagendet med liv og sjæl. Undertiden gav han et lille „hvip“ i takt med musikken, hvilket ofte førte ham frem i samme retning som de dansende, så han ved stykkets slutning stod i et helt andet hjørne af stuen end ved begyndelsen.

Ved det berømte Gelleruplund marked samledes spillemænd fra store dele af Jylland. Mange af spillemændene blev kaldt ved mærkelige navne: Der spillede heksemesteren Erhardt Høegh, J. Chr. Lang, Kwolpeter (kulsvier?), Ræveanders og den mystiske spillemand med det sikkert forvrængede navn Claus Migulle (sikkert Claus Miehe - Gullich). Førnævnte Niels Larsen fortalte, at Claus' musik var ret enestående; det kunne pludselig falde ham ind at spille rigtige koncertstykker.

I bogen „90 år i Jylland“ skriver forfatteren (Kastberg), at nævnte Claus efter sigende blev ansat som kapelmester ved et af zar Alexander den Tredies orkestre og fulgte med til Rusland. Hvis dette er tilfældet, kan jeg godt forstå Niels Larsens udtalelse om Claus' fænomenele dygtighed.

Spillemændene havde mange oplevelser, som ikke var særlig behagelige, som for eksempel da hele forsamlingen ved et bryllup i Havnstrup blev forgiftet af

kalvefrikassé ved frokostbordet. Det blev til et forfærdeligt virvar, som min far, der spillede ved brylluppet, aldrig glemte.

Peder Christen Pedersen (Pæ' Christen blæser) boede i Fiskbæk ved Skjern. Han var selvskreven til at spille ved det berømte „Assing-marked“, hvor han ene mand sad og blæste fra kl. 4 eftermiddag og til den lyse morgen. Peder havde assisteret ved militærmusikken i 1848–50 og spillede ikke på andre instrumenter end klarinetten (deraf blæsernavnet).

Assing marked var måske en af de største „valpladser“ på danske markeder. Min mor har set slagsmål på dette marked, så blodet flød hen ad vejens hjulspor. Det var særlig assing- og felding-boere, som sloges, og feldingboerne kaldte folkene fra Assing for Assing Stålstange. Assingboerne kaldte til gengæld deres modstandere fra Sdr. Felding for Felding Fårehoveder. Forholdet mellem de to sogne har vist aldrig været alt for godt; det gik bedre med Skarrild.

Der blev drukket på Assing marked, så det forslóg noget; folk var ofte helt fra sans og samling af druk. Sundhedsforholdene var skrækelige. En brønd var gravet halvvejs ind i kirkegårdsdiget, så der var knap 2 meter til nærmeste begravelse, hvor liget, sikkert som alle andre steder på kirkegården, lå begravet i grundvandet. Alligevel blev vandet benyttet, og mange mente, at det var det bedste vand i hele kirkebyen. Renligheden stod hos mange på et meget lavt trin. Far så en dag en dreng, som stod med en ko omme bag et af teltene. Koen kom til at lægge sit „visitkort“ ned i en balje med „kirkegårdsvandet“. En kone, som stod og rørte i en gryde med en vældig stor ske, blev så vred, at både koen og drengen fik et „rap“ af skeen. Drengen løb væk med koen, medens konen skummede „gevinsten“ op med skeen og gik ind og rørte videre i gryden med den samme ske.

Markedsgæsterne drak flittigt kaffepuncher, som var lavet af dette utiltalende vand. Intet under, at tuberkulosen bortrev hele slægter rundt omkring.

Ofte skete der dramatiske begivenheder ved bryllupper og gilder. F. eks. historien om „enkepigen“ fra Enebjerg, som min far fortalte mig om efter det, hans far havde fortalt ham. Brudgommen døde på vej ind i kirken, og spillemanden måtte tage den døde op i agestolen til sig og stive liget af, medens bryllupsskaren kørte hjem. (Efter H. P. Hansen, Herning).

Om en dramatisk begivenhed i Nr. Omme, hvor bryllupsgården brændte, har bl. a. musiker Niels Mortensen og hans kone fortalt mig: Det var fru Mortensens søster, som blev gift, men jeg vil først fortælle om et lille forspil til dette meget omtalte bryllup.

En eftermiddag i året 1898 kom tre mænd gående fra Dalager marked; de var hjemmehørende i Nr. Omme. Da de på hjemvejen nåede Brejning Kro, gik de ind for at drikke en kop kaffe m. m.

Den ene af mændene var Laurids Grønberg fra gården „Højriis“ i Nr. Omme, som skulle have en datter gift hen på efteråret. Samtalen kom selvfølgelig til at dreje sig om det forestående bryllup, og en af mændene sagde da til Laurids Grøn-

bjerg: – Nu vil du vel love os at holde et vældig godt bryllup for din datter. – Jeg skal love jeg, at jeg skal holde et sådant bryllup, at det skal spørges over både herreder og sogne, svarede Laurids. Det kom også til at passe, omend på en noget anden måde end det var tænkt.

Endelig oprandt bryllupsdagen, det var den 18. oktober 1898.

Dagen begyndte med uheld: I den store stue var der opstillet et langt bord, der bestod af plader, som var lagt over nogle træbukke. Ved siden af det store bord var der anbragt et mindre bord, hvor damerne efter frokosten kunne drikke en kop kaffe og mændene få en ekstra kaffepunch.

Tidligt om morgenen indtraf det første uheld, som var begyndelsen til den kæde af begivenheder, der gjorde dagen så dramatisk. En petroleumslampe, som hang i en krog over det lille bord, faldt pludselig ned og knuste porcelænet, og petroleum flød over det hele. Uheldet blev dog taget med godt humør, og snart var bordet dækket igen og en anden lampe hængt op. Endelig begyndte gæsterne at komme, og efter den traditionelle velkomstsnaps placerede gæsterne sig ved frokostbordet.

Stemningen ved frokostbordet var, som den burde være, med højt humør, da der pludselig viste sig et forstyrret kvindehovede i køkkendøren, som råbte: „Åh jøsses endda, æ goer brind'er!“ . Selv om der var blevet kastet en slange ind på bordet, kunne forstyrrelsen ikke være blevet større. Gæsterne sprang over borde og bænke og vidste hverken ud eller ind.

En af gæsterne sprang hen til det lille kaffebord, hvor han rev dugen af, så alt porcelæn faldt på gulvet. „De æ wor dug“, råbte han og forsvandt ud. Nogle af gæsterne var så forvildede, at de rev kakkelovnen ned for at redde jernet.

Andre begyndte at tage den løstliggende bordplade og lod servicet og maden blive stående på pladen for at redde det hele på én gang. Døren var imidlertid for smal, og et særlig begavet hoved råbte derfor: „Hold den lidt på skrå!“ . Opfordringen blev efterkommet, hvilket resulterede i, at alt, hvad der stod på pladen, havnede på gulvet og ødelagdes.

Efter al den ståhej kom Mortensen i tanker om, at hans violin og overfrakke hang ude i laden. Ingen havde haft tanker for overtøjet i laden, men Mortensen sprang ene mand ind i den brændende lade. Det lykkedes for ham at redde sine ejendele, men taget skred lige bag ham. Ca. 200 stk. overtøj gik op i luerne, og det værste var, at der på den tid ikke ydedes nogen form for erstatning for tøj, som brændte et fremmed sted.

Endelig skulle der jo da tænkes på at få de unge gift, og brudeskaren begyndte at køre mod kirken. Præsten havde også været med ved frokosten og havde hængt sin overfrakke ude i laden. I frakkelommen havde han lavet nogle notitser på et ark papir om ting, han ville berøre under brudetalen. Da frakken var brændt, besluttede præsten at gå ind i sit omklædningsværelse, som han havde i den gamle præstegård tæt ved kirken, og da brudeskaren standsede ved kirken, gik han derind.

Alle hestene havde været meget urolige på grund af ildebranden, og lige netop

da bruden var hjulpet af vognen, blev hestene ustyrlige og rev sig løs fra kusken. Heste og vogn tørnede af sted i retning mod den gamle præstegård og standsede ikke, før de havde rendt vognstjerten ind gennem vinduet, hvor præsten sad og tænkte over, hvad han ville sige i brudetalen. Da præsten så vognstjerten brase ind gennem vinduet, blev han så rystet, at han helt mistede lysten til at studere videre og gik så op til kirken.

Heller ikke i kirken kunne skæbnens onde spil holde sig i ro. Midt under brudetalen besvimeede brudgommen. Mortensen hørte en mand råbe: „Så no dør han wal nok!“. Det skete heldigvis ikke, han fik lidt vand i hovedet og kom til sig selv igen, hvorefter vielsen gik normalt. Kogekonen havde været så dygtig, at næsten al maden blev reddet, og ved brudeskarens hjemkomst fra kirken kunne bryllupsfesten føres videre i skolen. Det gik faktisk, som brudens far havde spået, brylluppet blev omtalt over herreder og sogne.

Til slut vil jeg ikke undlade at fortælle om den ejendommelige spillemand Jens Pig (g'et udtaltes nærmest som k). Han var en livlig spillemand og ikke uden evner; han spillede vist kun på klarinet, og det var han dygtig til. Han sad ofte og blæste hjemme ved sin ejendom, så det hørtes vidt omkring. Blev klarinetten for tør, hvad der jo kan ske for træinstrumenter, dyppede han den i vandtruget, hvoraf både stude og køer drak, men det tog Jens ikke så nøje. Ved gildet gik det nok så højtideligt til, da fik klarinetten en „dram“ hældt igennem røret, og det var nu det bedste, mente Jens. Pastor Melchior Sørensen var dengang præst for Sdr. Felding-Assing, og når præsten kørte forbi Jens' ejendom på vejen til Assing kirke, kravlede Jens tit op på sin tørvestak og blæste klarinet for præsten, som til gengæld hilste ved at svinge med hatten. – Spillemandenes saga kan vel nok fængsle fantasien endnu i vore dage, selv om moderne musik har vundet indpas næsten overalt.

Feriekolonien „Børnely“ ved Fjand 1936-73

Af Jobs. Wentzel

Da det er faldet i min lod at medvirke ved ophævelsen af ferieinstitutionen „Børnely“ ved Fjand i Sdr. Nissum kommune, efterkommer jeg også gerne den opfordring, jeg har fået fra ledelsen af Historisk Samfund for Ringkøbing Amt, til at meddele nogle træk fra feriehjemmets tilblivelse, vækst og virke gennem de 37 år, hjemmet har bestået, idet jeg nøje holder mig til institutionens efterladte papirer.

Om motiverne til hjemmets oprettelse skriver forstander Jens Kjær, Staby Efterskole, indledende i dens forhandlingsprotokol om det fremvoksende industrisamfunds fare for børnene, navnlig som den former sig i de overbefolkede bydele Vesterbro og Nørrebro i København. Børnene har ingen legepladser (på Vesterbro var der sammenstuvet 70.000 mennesker uden én eneste legeplads for børn), og de mangler harmoniske hjem, lys og frisk luft, ro, og ikke mindst stadig omsorg og pleje på grund af begge forældres udearbejde.

Sådan var tilstandene blevet op imod 1. verdenskrig. Da krigen sluttede, var mange klar over, at der måtte gøres noget alvorligt for at råde bod på de slette forhold, for børnenes, forældrenes og hele samfundets skyld. Krigens ragnarok havde jo forstærket og afsløret skyggesiderne ved det ellers så moderne og lykkeligbringende industrisamfund på mange andre områder.

Den, der mest ihærdig tog sig af at tale børnenes sag, var kommunelægen dr. med. Kjær Pedersen, på hvis tilskyndelse mange menighedsbørnehaver blev oprettet i København omkring 1920. I 1923 holdt dr. Kjær Pedersen på Nyborg Strand en manende og dengang ejendommelig tale for studenter og russer med titlen „Storstadskultur og storstadselendighed“ (den er optrykt i „Dansk Udsyn“ 1923 nr. 4). Han sagde bl. a., efter at have skildret de dårlige Vesterbro-forhold: „Det går vist de fleste sådan, at når de tænker på storstadens elendighed, tænker de først på nøden blandt de fattige, men storstadselendigheden har et andet ansigt end de fattiges. Jeg tænker på elendigheden blandt de rige, altså på elendigheden bl. a. hos alle disse dygtige, intelligente og arbejdsomme hjerner, som ikke har opdaget, at der er to slags kultur, hjernens og hjertets, og som ikke forstår noget af, hvad Pascal mente, da han skrev, at hjertet har sin fornuft, som fornuften ikke forstår sig på. De rige hjem mangler ikke rytme, som de fatige hjem på Vesterbro gør, men indenfor deres vægge leves der tit, som om det fjerde bud aldrig var

skrevet. Hverken børn eller forældre kender dets eksistens, endsiges dets forjættelse, men det er under dette synspunkt, at den storstadselendighed, som de rige skaber, skal ses. Folk tror vist, at kampen gælder det sjette bud, men det er om det fjerde bud, kampen i første omgang skal stå. Får vi ikke gode hjem, kan vi godt pakke sammen“. Denne tale forargede nogle, men virkede også ansporende.

I „Børnelyst“s gæstebog fortæller fru provst Kristensen, Ulfborg, at dr. Kjær Pedersen under et besøg hos dem omtalte det store gode, at børnehavebørnene kom ud fra byen nogle uger til naturens herligheder og god mad. Tanken om en feriekoloni på egnen blev foreslået på et menighedsmøde i Ulfborg, men blev afslået med den begrundelse, at man helt skulle samle sig om at støtte de sager, man havde arbejdet med. Dog ved personlig påvirkning, som kom fra Ulfborg præstegård til enkelte, viste det sig, at ret mange i Ulfborg, Staby og Sdr. Nissum sogne havde lyst, vilje og evne til at støtte virkeliggørelsen af denne plan. Men hvorledes skulle den gennemføres? Et passende hus var den første betingelse. Nogle steder i landet forsøgte man at bruge sognets forsamlingshus til formålet. Bedst gik det i Søndervig ved Vesterhavet, hvor et stort sommerhus kunne rumme et hold børn med ledere.

I 1936 skulle Staby Efterskoles gamle sløjdsal imidlertid erstattes med en ny, og forstander Kjær og hans kone tilbød at købe og forære den gamle sal til formålet. Kjær lejede grund ved Fjand, og ved enestående velvilje fra egnens håndværkere og handlende blev denne sal indrettet til koloniens første sommerhus, forsynet med 22 små senge med tøj og køkkenudstyr med service. Det var mest beboerne i Sdr. Nissum, Staby og Ulfborg sogne, som afholdt udgifterne og leverede fødemidlerne til børnenes ophold.

Den første koloni, som kom fra Gl. Kongevej 43, København, beretter om sit ophold: „Vi fik indbydelse til at komme med 22 børn og 3 voksne. Vi fik straks et godt indtryk. Huset var hyggeligt og nydeligt indrettet. Vi tilbragte 4 uger derovre, en dejlig tid, hvor vi blev dygtig forkælede af beboerne, som kom og forærede os alt – mælk, kartofler, fisk, kyllinger eller høns m. m. – og ikke mindst Tante Marie (Marie Pedersen), som stod i køkkenet og sørgede for maden til os, og hun blev alles ven. Og børnene kom sig og blev brune og sunde“.

Det bør tilføjes, at Marie Pedersen uegennyttig, for lille eller tit ingen betaling udførte dette store arbejde for de skiftende hold børn igennem 19 somre. Nu døde hun sidst i januar 1974 i en alder af 87 år efter at have boet på „Kaj Munks Mindehjem“ i Vedersø i en del år.

Ca. 2-3 måneder hvert år var huset i Fjand optaget af børnehavebørn fra København. Men senere modtog man også enkelte hold fra Sydslesvig, indtil krigen kom i 1940. Den gjorde ende på den helt gamle ferieidyl på Jyllands vestkyst. I april 1941 faldt en engelsk bombe ved enden af feriehuset, gennembullede og ødelagde det helt, og på grund af minefaren kunne man ikke tage børnene herud de første år efter krigen afslutning; dog var man opsat på at fortsætte, så snart

det kunne lade sig gøre. Et nyt hus måtte der imidlertid til. Forstander Kjær solgte så det gamle for 3200 kr. og fik 2800 kr. i krigskadeerstatning, og sammen med frivillige bidrag fik man penge nok til at kunne købe en velegnet barak fra den nedlagte flygtningelejr i Rom ved Lemvig. Den kostede 12.139 kr. istandsat og opstillet på lejet grund hos enkefru Elisa Poulsen, Fjand, for en årlig leje på 70 kr. i 99 år, eller så længe „Børnely“ består og har hus på grunden, lød kontrakten på.

I sommeren 1949 modtog man så igen to hold københavnerbørn. Desuden var huset udlejet 3 uger ekstra i juli måned. Noget lignende gik det i de følgende år. Der kom henvendelse om ophold fra flere børnehjem og fra Sydslesvig, og man efterkom ønskerne, så vidt man kunne, men „Børnely“s økonomiske grundlag, som hidtil havde hvilet på personlige gaver fra egnens beboere, kunne naturligvis ikke blive ved med at slå til.

Man måtte se at finde en anden form. I 1950 blev „Børnely“ anerkendt som en selvejende institution, d. v. s. med en bestemt formålsparagraf, bestyrelse, love og offentligt tilsyn. Sådant kunne hjemmet bedst føres videre efter sin oprindelige bestemmelse, og med forstander Kjær som formand og senere købmand Simon Thorstensen, Ulfborg, lykkedes det ledelsen at skabe en både talrig og trofast støttekreds til hjemmet. Først mange enkeltpersoner med pengebidrag efter evne. Så efterhånden næsten alle egnens kommuner, banker og sparekasser, som årlig ydede et lille bidrag af deres „kulturfond“ til „Børnely“ i Fjand. 10, 25, 50, 100, 200, højst 300 kr. Efterhånden fik børnehaverne jo også offentlig understøttelse og blev i stand til at betale lidt i leje af huset. I de sidste år har de også selv sørget for alt, hvad der hører til husholdningen, så „Børnely“s opgave blev den at give sine mange små gæster og deres ledere et rart og betryggende hus at bo i herude ved det friske, men ofte ret så kolde Vesterhav.

Ved tålmodighed og ihærdighed er dette arbejde blevet gjort til gavn og glæde, mest for storbyens børn, og for relativt meget små midler, idet udgifterne til det har bevæget sig fra 1000 kr. til ca. 2000 kr. om året.

Men en ny tid er kommet og har forandret kårene for os alle, og det har medført, at „Børnely“ vanskeligt kan opfylde sin bestemmelse med de midler, det har til rådighed. Hjemmet er blevet mindre brugt i de sidste år. Man har vanskeligheder med at komme med børnene. De lange rejser er dyre og besværlige. Der er mangel på personale, idet opholdene har ligget udenfor den egentlige ferietid, og en del af børnene har også fået feriemuligheder sammen med forældrene, og da det aldrig har været sagen at drive hjemmet som forretning, besluttede bestyrelsen at ophæve institutionen fra 1973.

En af børnehaverne i København, den på Gl. Kongevej 43, har benyttet „Børnely“ gennem alle årene. Ved ophævelsen og salget af huset blev der derfor efter ønske givet denne børnehave sikret ret til at kunne holde ferie i huset endnu i ti følgende år.

Efter fundatsens givne regler og bestyrelsens skøn kunne man fra boet overlade

21.000 kr. til feriehjemmet Vesterled på Holmsland Klit. Dette hjem modtager sydslesvigske skolebørn og arbejder under noget lignende kår, som „Børnely“ i Fjand har gjort i den tid, det har bestået. Hjælpen, der ydes dér, bygger med på en større forbindelse til og forståelse for dansk sprog og kultur hos befolkningen syd for grænsen, mens „Børnely“ ydede sin hjælp til nogle af vort lands vanskeligst stillede børn i en tid, hvor det var muligt at hjælpe tilfredsstillende med små midler. Hjælp er der dog stadig brug for, nu som for 50 år siden, idet problemet Vesterbro snarere er vokset i sin farlighed, end det har været i aftagende siden da. Men det må blive en ny historie.

Vejkostregler

Af V. J. Brøndegaard

Til for ikke så mange år siden tog man det som en selvfølge, at enhver havde lov til at plukke bær og nødder i skove, hegn og markskel. Da nye godsinspektører og skovfogeder begyndte at sætte forbudstavler op eller annoncer i bladene, blev det af den lokale befolkning nærmest anset for en fornærmelse.

På heden spurgte man sjældent parcelejerne, og ingen tænkte på at betale med penge eller en del af udbyttet. Det kunne ske, at ejeren sendte sin karl ud efter en „strejfer“. Eller han jog selv de bærsamlende koner og børn væk og konfiskerede høsten.

Grundlovens sikring af den private ejendomsret betyder, at det strengt taget er tyveri at samle og *medtage* bær eller nødder på anden mands område, hvis man ikke forinden har fået tilladelse af ejeren. Derimod vil han næppe påtale, at nogen tager en „smagsprøve“. Fra meget gammel tid har nemlig eksisteret de såkaldte *vejkostregler*, som skal omtales i det følgende.

Af Bibelens evangelister fortæller de tre, at Jesus på en sabbat gik gennem en kornmark – „og hans disciple blev sultne og begyndte at plukke aks og spise, gned dem mellem hænderne og spiste“. Det tog farisæerne dem ilde op. Ikke fordi akse blev taget i en anden mands ager, men fordi det skete på en sabbat.

Moseloven havde nemlig et par bestemmelser herom: – Når du går gennem din næstes sæd, må du plukke aks med din hånd, men du må ikke komme i din næstes sæd med segl. Når du kommer i din næstes vingård, må du spise alle de druer, du har lyst til, så du bliver mæt, men du må ingen komme i din kurv (5. Moseb. 23, 24-25).

Siden oldtiden måtte den omvandrende eller rejsende altså stille sin øjeblikkelige sult på de afgrøder, han passerede. Man rejste dengang til fods eller hest, hyppigst om sommeren, og kunne ikke medføre større mængder proviant. Der fandtes ingen faste kroer eller herberger, dog lod Knud den Mægtige (ca. 1030) og Erik Ejegod (ca. 1100) et par steder i Italien oprette hospitier, hvor pilgrimme havde frit ophold én nat og fik gratis vin.

Datidens rejser var baseret på selvforsyning undervejs. Til langt frem mod nutiden synes såvel befordringen som omsorgen for de rejsende at være betragtet som et mere og mindre privat anliggende. Men de kunne som sagt frit forsyne sig

til det øjeblikkelige behov og i øvrigt i stor udstrækning regne med den lokale befolknings spontane gæstfrihed. Efterhånden som de rejsendes antal steg, blev forplejningen dog en hård belastning, og i 1283 udstedtes i Helsingborg en dansk „rigslov“ med påbud om, at der overalt på passende steder bygges faste herberger eller kroer, ligesom værten tilsikres beskyttelse mod gæster, der ikke ville betale.

Efter gammel nordeuropæisk (germansk) ret måtte den rejsende tage tre æbler, skære sig tre-fire drueklaser og plukke en håndfuld nødder samt fodre sin hest med et eller to neg kom¹.

Landskabslovenes vejkostregler gælder især nødderne i skove og hegn. Hasselbusken dannede vidtstrakte krat, deres velsmagende og nærende frugter med lavt vandindhold (god lagringsegenskab) var meget eftertragtede og spillede en vigtig rolle som næringsmiddel allerede for Maglemosefolket, på hvis bopladser man har fundet nøddeskaller i hele lag². Busken kom sent under dyrkning; helt frem til nutiden blev langt størsteparten samlet i naturen. Det er baggrunden for, at hasselnødderne ligesom egens og bøgens frugter (til svinefoder) blev lovbeskyttet mod plyndring. Men de ret lempelige bestemmelser viser, at der ikke kan have rådet mangel på nødder.

Skånske Lov fra 1200-tallet gjaldt Skåne, Halland, Blekinge og Bornholm – i dens kapitel 207 står:

„Drager man gennem anden mands indhegnede skov, må man samle så mange nødder, som man spiser der, og føre bort sin fyldte hat eller sine handsker fulde; fører man bort på sit bryst eller i kjortelflig, bødes to øre eller gives tredje mands ed, det gælder også ager og bog“.

Tilsvarende hed det i lovene for Södermanna, Värmland og Gotland: „Kommer en mand sin rette vej gennem anden mands ege- eller nøddeskov, må han sagesløst plukke så meget, som rummes af hans hat op til hattebåndet, eller af vanten indtil tommelfingeren. Men plukker han mere, bøder han 3 eller 6 øre eller fralægger sig det med 12 mands ed“. – Bestemmelsen er ikke med i Upplandsloven og Magnus Erikssons Landslov, sandsynligvis fordi man misbilligede den principielt og anså den for forældet. At medtage nødder og olden er her ligestillet med andet tyveri. Vejkostreglernes bortfald kan også have haft den praktiske årsag, at tallet på vejfarende efterhånden blev for stort. Man tillod i Värmland den, der gik gennem en ager med roer (og visse andre afgrøder) at medtage en ikke bundtet byrde, men det var strafbart at bortføre en bundtet sadellast³.

Den ældre Frostathinglov med gyldighed fra Romsdalen mod nord til forbi Trondheim, bestemmer: „Ingen må fare i anden mands nøddeskov; farer han, da mister han nødderne og giver landnam (bod til ejeren), men for æbler og humle skal han betale værdien og give landnam tillige (d. v. s. ikke almindelig tyvestraf). På Island siger lovsamlingen Grágás fra 1100-tallet, at det er tilladt at plukke bær på anden mands grund, men ikke at tage dem med sig.

Hverken Jydske Lov eller Sjællandske Lov giver vejkostregler. De senere vider

og vedtægter gør al nøddeplukning på anden mands jord strafbar: „Den, som plukker nødder i kobbelen, skal bøde $\frac{1}{2}$ mark eller stå i halsjern til aften“ (Vejle amt 1631); „Hvo som findes på anden mands engskifte at hugge eller finde nødder og olden at afplukke, straffes med til ejermanden 2 mark og til øvrigheden en slettedaler“ (Kraglund 1660); „Hvo, som sanker agern eller nødder uden forlov, bøder $\frac{1}{2}$ tønde øl“ (Thoreby Lolland 1674)⁴.

Peder Hammer blev ca. 1670 ridefoged på Vordingborg Slot, og han lod fra tinge udgå det forbud, at ingen „uden minde af hans prinselige højheds skove må bortføre nødder til disses formindskelse og hans højheds skade“. Det kunne dog ikke håndhæves, hvorfor han i august 1676 på tinge kundgjorde, at prins Jørgens tjenere og bønder måtte plukke nødder mod at betale årets skæppepris (det gjaldt gårdmændene) eller halvdelen (husmændene). Allerede en måned senere skærpes påbudet – nu lader han „advare og tilkendegive, at alle bønder og tjenere skal levere nøddepenge for nøddeplukning“, og året efter tinglyses, at „hverken hans prinselige højheds bønder eller tjenere eller nogen anden . . . må lade sig finde i de prinselige skove for at plukke nødder, før de bliver fuldmodne, da enhver helgårdsmand efter gammel sædvane skal plukke og levere gode hasselnødder“. Det blev længe efter anset for en pligt af gammel sædvane at levere „hovnødder“ til slottet, når der var særlig mange nødder i skovene⁵.

Men omtrent samtidig – i 1683 – kom en skærpet version af Skånske Lovs vejkostregel med i Christian den Femtes Danske Lov: „Nødder må hand plukke så mange hand der fortærer og ej videre“. Bødetruslen er bortfaldet, men stk. 30 siger: „Agern eller bog må ingen opsanke i anden mands skov under tre lod sølv bøde for hver gang hand dermed antræffes“.

Den sidste bestemmelse blev ophævet i 1866. Danske Lov supplerede på disse punkter den første danske skovlov i 1670. Alligevel forbød Vejles amtmand i 1692 „under straf som vedbør“ al nøddeplukning i Brusik, Holmens og Elbo herreder; det gjaldt tilsyneladende også nødder, spist på findestedet⁶. Og i 1810 måtte en pige i Sydsjælland bøde 16 skilling for nogle håndfulde nødder, hun havde plukket i den kgl. Viemose Strandskov.

Efter norsk kriminallov af 10. august 1842 var det tilladt at plukke bær på ikke indhegnede steder. Loven blev 9. juni 1854 ændret: „Det skal i Norlands og Finmarkens amter være uberettigede forbudt på indhegnet muldebærland at sanke eller plukke multer, som ikke spises på stedet, og ejeren kan forbyde også denne fortæring“.

Et såkaldt „vilkårsbrev“ i 1723 for Dollerup i Sydslesvig har denne formaning⁷: „Ingen understår sig i at komme i en andens vænge eller kobbel i den hensigt at plukke nødder eller andre frugter . . . Hvis nogen under gudstjenesten(!) pågribes ved nøddeplukning i en andens vænge, skal vedkommende som straf give 1 mark og 8 skilling til vor Grundhof kirke . . . Men har nogen lyst til at plukke,

kan han på et passende tidspunkt begive sig ind i skoven og dér plukke, så længe han lyster“.

Selv om de gamle vejkostregler nu juridisk må betragtes som annullerede, har mindet om dem holdt sig forbavsende længe. Botanikeren, professor, dr. phil. Johan Lange fortæller, at på Ribe-egnen omkring 1920 mente børnene indbyrdes, det var tilladt alle at plukke bær overalt, vel at mærke når de blev spist på stedet og ikke medtaget – helt svarende til vejkostreglen. Ligeså blandt børn i Schweiz: Det er ikke strafbart at hugge et par æbler eller kirsebær, for „Gud skabte jo frugterne til alle, så det er slet ikke at stjæle, vi tager dem blot“⁸.

I vore statsskove er det stadig tilladt alle at plukke nødder og bær, men med én klausul: Ikke til salg!

Noter

- 1 Jac. Grimm, Deutsche Rechtsaltertümer, 4. udg. 1899, 1, 554 jnf. II, 45.
- 2 Johs. Iversen i Danmarks Natur 1, 1967, 390 f.
- 3 Kulturhistorisk Leksikon for nordisk Middelalder 14, 1969, 431.
- 4 Danske Vider og Vedtægter ed. B. Bjerge, Thyge J. Søgaard og Aug. F. Schmidt, 1, 1904–06, 253; 2, 1908–10, 407; 3, 1913, 336.
- 5 Holger Munk, Hasselskoven, 1969, 30-32.
- 6 Vejle Amts Aarbog 1914, 120.
- 7 O. C. Nerong, Willkürsbrieft, 1900, 100 f.
- 8 Schweiz. Archiv für Volkskunde 20, 1916, 265 f.

Hoven mølle og Kirkegård i Hoven

Af Ingemann Møller

Ved at læse i pastor I. Karstofts bog, „Fra det nedlagte gamle Sdr. Omme-Hoven pastorat“, ser jeg, at der i Hoven Mølle var både kro og købmandsgård. Krobevillingen blev senere overdraget ejeren af en lille gård øst for Hoven by – omkring 1870. Købmandsskabet blev overdraget ejeren af Kirkegård, Jens Mouridsen, som var en svoger til mølleren, Jens Andersen – de var gift med to søstre, døtre af Thomas Hansen, Urup i Grindsted. Denne var gift med Sofie Amalie fra Hoven Mølle – Jens Andersen blev således gift med sit søskendebarn Karen Thomasdatter i 1835. Jens Mouridsen blev lidt senere gift med Ane Mette Kirstine Thomasdatter, så det er nok ved den tid, købmandshandelen er flyttet fra Hoven Mølle til Kirkegård, hvor den blev i mange år.

Søndag den 27. april 1840 fødtes der i Kirkegård en dreng, som fik navnet Mourids Jensen; han var den ældste af fem søskende. Den 25. februar 1842 blev den næste født, han fik navnet Thomas Jensen, og det blev de to drenge, der senere skulle drive handelen. For Jens Mouridsen gik handelen ikke så godt, der kunne let blive tab, især på smør. En del kunder kom jo med deres ikke altid lige gode smør, men det skulle koste prisen, så det var til tider en lidt blandet vare. Købmanden havde at levere til sin aftager. Smørret var jo lavet på mange forskellige gårde og kunne ikke være en ensartet vare, hvilket bevirkede, at aftageren, smørgrossererens, ville trykke prisen i nedadgående retning, så købmanden undertiden måtte sælge med tab.

Efter en årrække med tab var Jens Mouridsen blevet træt af handelen; han gik så i kompagni med en ungarl fra Grindsted, men det varede kun kort tid, før han rejste til Billund og blev kromand dér. I 1853 blev forretningen forpagtet ud til en Christen Nørgaard mod en årlig afgift på 120 kr. Han drev så handelen nogle år, hvorefter han flyttede til Sdr. Omme, giftede sig og blev købmand dér.

Så kom to mænd fra Grindsted, Jens Jakobsen og Anders P. Iversen, og overtog handelen, som de kun drev sammen i kort tid, så flyttede Anders P. Iversen til Sdr. Omme – føromtalt Chr. Nørgaard var død, og A. P. Iversen blev gift med hans enke og overtog forretningen i Sdr. Omme.

Den 6. juni 1858 døde Jens Mouridsen, og hans enke sad da med 5 børn og gård og handel. De ældste af børnene var de to drenge på 18 og 16 år, og sam-

men med Jens Jakobsen drev de nu handelen på den måde, at den 18-årige Mourids Jensen bestyrede gården for moderen, og den 16-årige Thomas Jensen blev parthaver i forretningen. Det gik meget godt i nogle år; så flyttede Jens Jakobsen til Ådum, hvor han købte købmandsgården og fik en stor handelsplads oparbejdet dér.

Efter at Jens Jakobsen var flyttet til Ådum, blev Mourids Jensen optaget som medejer af handelen; det var i 1865. Han var da blevet forlovet med Kathrine Marie Jensen fra Sdr. Felding, og året efter, den 27. maj 1866, holdt de bryllup. De to brødre drev nu forretningen sammen i nogle år. Mourids Jensen havde jo også gården at se til, men han var en meget dygtig mand, som altid var travlt optaget. I 1870 var han sammen med lærer K. Kristensen og gdr. Kristen Johnsen, Ørbæk, med til at få dannet et kanalselskab og få gravet en kanal fra Sdr. Omme å i Ørbæk og til Nr. Grene. Det blev til stor gavn for gårdene deromkring, da kreaturerne nu aldrig manglede græs, og der blev meget mere hø til vinterfoder.

I 1872 blev Thomas Jensen gift med en datter fra Juellingsholm Mølle i Sdr. Omme. Han købte nu Lindbjerg Mølle i Ølgod og fik dér en stor forretning på Lindbjerg Møllegård. Derefter var Mourids Jensen ene om både gård og købmandshandel, men han magtede begge dele, og han blev en meget kendt og velanset købmand, hvis kundekreds strakte sig over flere sogne. Han drev Kirkegård godt frem ved hedeopdyrkning, mergling og engvanding; han var således Hoven sogn en god mand, kendt viden om. I 1870 blev han indvalgt i sognerådet og var en tid dets formand. I 1890 flyttede han handelen fra Kirkegård op til landevejen, hvor han havde bygget et nyt handelshus, men blev dog selv boende på Kirkegård i nogle år. Omkring århundredskiftet afhændede han gård og forretning. Han byggede så en villa oppe ved landevejen, skråt over for forretningen, så han kunne sidde i sin stue og se, når kunderne kom og gik. Han døde den 15. august 1916, og på hans mindesten på Hoven kirkegård står:

Canselliråd Mourids Jensen
f. 27. 4. 1840   d. 15. 8. 1916

Det var to af børnene fra Kirkegård i Hoven. Om de sidste tre ved vi, at Sofie blev gift og flyttede til Sdr. Omme, men rejste senere med manden til Amerika. Kirstine blev gift med Kristen Pedersen på Vestergård i Vognslund i Ølgod. Den yngste, August Kirkegaard, tog navn efter sin fødegård. Han blev skoledirektør i Århus og blev gift med Nikoline Kirkegaard, som havde været på Hoven Højskole. Nikoline Kirkegaard har skrevet en del bøger, deriblandt „Sognepræsten“, en bog om den ulykkelige pastor Voetmann, der var præst i Sdr. Omme og Hoven fra 1821 til 1829.

Gregers Kirk

Af N. Jensen Dam

Den del af Danmarks befolkning, som gennem århundreder har været hårdest prøvet af naturens ubarmhjertige angreb, er uden al tvivl beboerne i Harbøre sogn i Skodborg herred.

Denne befolkning har ikke kunnet ernære sig af den afgrøde, som deres fattige, sandede jord har kunnet afgive, men har for størstedelen været henvist til at leve af fiskeri på havet og i Limfjorden. Fiskeriet på den tid var et både hårdt og farligt erhverv, og mange djærve og flittige mænd har arbejdet med livet som indsats, hvilket også mange skriftlige beretninger gennem tiderne vidner om; dels var deres fartøjer kun spinkle ro- og sejlbåde, og dels var deres redskaber meget primitive i sammenligning med de fartøjer og redskaber, der benyttes i nutiden.

Når Vesterhavet ikke tillod dem at drive deres erhverv i nogenlunde fred og sikkerhed, måtte de holde sig hjemme, men heller ikke her kunne de altid være trygge. Havet var en stridig nabo, og de oversvømmelser og gennembrydninger, som det havde forøvet i de sidste 2-300 år, bevirkede, at beboerne aldrig kunne være sikre på, at ikke en ny storm ville ruinere dem.

Fiskeriet kunne indbringe sine udøvere gode indtægter, men det kunne også i perioder helt svigte, navnlig i efterårs- og vintermåneder med vedvarende storme og voldsom havgang – stormfloder undertiden – i sådanne perioder fristede mange en kummerlig tilværelse.

Som tiden skred fremad, blev forholdene ikke bedre – snarere det modsatte; havet blev ved at lave gennembrud, snart mod nord og snart mod syd, og nogle af disse var af betydelig størrelse, f. eks. Aggerkanal (1825), der i 1849 havde fået en bredde på 1400 fod.

Under sådanne forhold stred beboerne sig igennem årene indtil omkring 1873–74; på det tidspunkt var der sket betydelige skader. Klitterne på tangen var helt forsvundet, og havet gik over tangen selv ved mindre stormfloder.

Dette blev indledningen til, at indenrigsministeriet den 23. februar 1874 nedsatte en kommission – kystkommissionen kaldet – til at undersøge forholdene, og den bestod af hofjægermester Thygesen, statsråd Carlsen, kaptajn R. Carstensen, fyringenieur Grove, proprietær Breinholt og folketingsmand Aaberg samt senere professor Johnstrup og oberst H. C. Glahn. Til rådighed for kommissionen anto-

Gregers Kirk

ges med ministeriets samtykke en landinspektør og en ingeniør – hertil valgtes landinspektør Kirk og ingeniør Fibiger (Hardsyssels Årbog 1972, s. 111).

Kommissionen afgav betænkning i 1883, og denne gav anledning til opførelse af beskyttende diger og anlæggelse af høfder; de første ud for Ferring sø og senere for hele strækningen til Thyborøn. Arbejdet med bygning af høfder blev påbegyndt allerede i 1875.

Vandbygningsvæsenet, der var etableret i 1868, havde ikke dengang, som nu, de egentlige arbejdsopgaver; disse blev udført af selvstændige entreprenørfirmaer, efter at VBV's ingeniører havde udarbejdet projekt, beregninger og andet teknisk materiale, og det blev dem, der skulle føre kontrol og tilsyn med entreprenørerne.

De administrative opgaver blev udført af kommissionen, herunder varetagelse af de fornødne forhandlinger med ministeriet og regeringen for at få bevillinger til de respektive arbejders udførelse.

Det er fra anden side hævdet, at beboernes tilværelse blev ændret ved forliset af fregatten „Alexander Newsky“ i 1868, der foruden meget arbejde ved bjærg-

ningen også indbragte en kontant sum til deling blandt de medvirkende, men det var jo kun en midlertidig hjælp.

Nej, en ny og varig forandring i tilværelsen skete med indledningen til kystskiringen; et arbejde, som endnu i dag og fremefter giver sikre og gode livsmuligheder for mange mennesker, der her har fået deres faste beskæftigelse.

I 1875 påbegyndtes for alvor høfdearbejdet; en entreprenør Steensen havde påtaget sig arbejdet, men det viste sig i det første år, at han ikke magtede opgaven, og der måtte antages en ny entreprenør.

Det blev denne gang en af sognets egne sønner, den endnu kun 30-årige *Gregers Kirk* (i daglig tale altid kaldt „Grejs“), født i „Kirkegård“ i Harbøre den 30. juli 1845 som søn af gårdejer Kr. Kirk og hustru f., Langergaard. Han havde fra sin tidligste ungdom været i besiddelse af en udpræget virketrang, som havde givet sig udslag i, at han prøvede sig frem med forskelligt, landbrug, fiskeri, dykkerarbejde og sidst, men ikke mindst bjærgning af strandede skibe. Sin selvstændighed viste han f. eks., da han som ganske ung og fattig husmand ved en auktion over et strandet skib til ophugning dristigt overbød det gamle dykkerselskab, som hidtil havde domineret på dette felt. Der blev stor forbitrelse, men man trøstede sig med, at den „indbildske knægt“ næppe ville kunne betale, hvad han havde budt. Men faderen, der var en velhavende og agtet mand i sognet, kom ham til hjælp: „Hva' mi søn har budt ind, ska' æ nok stå ind' for“, og det bøjede det gamle selskab sig så for.

Grejs lavede nu nogle beregninger og et overslag, og efter en grundig overvejelse gav han i 1876 tilbud på høfdearbejdet. Tilbudet blev modtaget. Imidlertid forlangte staten kaution for arbejdets udførelse, og over for et sådant krav viste Grejs sine fremragende evner. Han allierede sig med 12 af sognets gårdmænd, som kautionerede sammen med ham for garantisummen på den betingelse, at der blev sikret dem arbejde med deres køretøjer eller som arbejdsformænd.

Det økonomiske udbytte af arbejdet blev herefter fordelt således, at den tidligere entreprenør skulle have en fjerdedel af udbyttet, Grejs selv ligeledes en fjerdedel og de tolv gårdmænd den sidste halvdel til lige deling. De blev af folkeviddet kaldt „de 12 apostle“.

Da Steensen efter et års tid fraflyttede sognet, købte Grejs hans andel i udbyttet, som han betalte med 50.000 kr. Det var garanterne noget utilfredse med, for nu skulle han jo alene have halvdelen af fortjenesten, medens de selv kun skulle have én halvdel til deling, og de forlangte derfor at få at vide af Grejs, „om han nu også troede, at han kunne udrede så mange penge?“. – „Jow, det tro'wer æ nok æ kan“, var Grejs' svar.

Grejs havde allerede vundet agtelse blandt sine sognebørn, da han i 1874 blev valgt til formand for Harbøre-Engbjerg sogneråd; nu blev han betragtet som sognets bedste mand.

Han kom efterhånden til at beskæftige mange mennesker. Foruden de foran-

nævnte medgaranter kunne alle sognets mænd, der ikke havde selvstændigt erhverv, komme i arbejde, men han fik også arbejdere fra sognene helt ind til Lemvig og Thorsminde og mange andre tilfældigt ankomne fra andre arbejdspladser. Han var en god arbejdsgiver, der var bestemt og forlangte noget af sine folk. Der som en mand havde drevet, stået og lænet sig til skovlen, fik han besked på, at han kunne få sin afregning i aften; det var ikke folk af hans type, der var brug for. Grejs var selv på pladsen kl. 6 morgen, og de, der kom senere, kunne gå hjem for denne dag. Han arbejdede hver dag i ugen, også om søndagen; der var ingen tid at spille, når det var „arbejdsweje“.

Det var ikke alene høfdebyggeriet, der kom til at danne skel i tilværelsen. Grejs havde omtrent på samme tid fået bevilling til at opføre en både- eller anløbsbro inde i Thyborøn Kanal, hvortil fiskerne nu kunne sejle deres både og fortøje dem i læ for havets urolige brænding; det sparede dem arbejdet med ophaling af bådene på den åbne strand (se foto i årbogen 1971, s. 72).

To tilsvarende anlæg kom han – iflg. „Danmark i vor tid“ – til at bygge i henholdsvis Hirtshals og Ringkøbing Fjords nye udløb, „Hvide Sande“.

Høfdearbejdet skred godt frem, og efter at det første år, på grund af udgifter til anskaffelse af materiel m. v., ikke havde givet nævneværdigt overskud, begyndte det nu at give den afkastning, som havde været ventet.

Grejs havde nu fået kendskab til, at „Jydsk Telefon-Aktieselskab“ var blevet stiftet, men selskabet gik ikke så godt, det gav kun ringe udbytte eller slet intet. Han havde fået interesse for dette selskab, og han kunne se, det havde en fremtid for sig, og han begyndte at opkøbe aktier i den hensigt at få indflydelse i dets ledelse. I 1897 havde han opnået majoriteten i aktiebeholdningen, og han blev da indvalgt i bestyrelsen, og den 1. januar 1900 blev han valgt til direktør.

At den fremgang, som Grejs havde fået indledt for Harboeres beboere, dog ikke skulle blive uden bekymringer, viste sig efter, at sognet i 1877 havde fået en ny præst, Carl Julius Moe. Han var indremissionsk præst og pietist, en „myndig mand og en dygtig taler“, og hans forkyndelse medførte hurtigt en deling af sognets forhen samstemmende befolkning i to blokke – dem, der fulgte præsten, „de hellige“, og så alle de øvrige, „de vantrø“.

En af mine bekendte har fortalt mig en overlevering om, at præsten en søndag sammenkaldte sin menighed ude ved kysten, hvor han afholdt gudstjeneste i protest mod, at der blev arbejdet om søndagen. Det gjorde ikke noget umiddelbart indtryk på Grejs; arbejdet fortsatte ufortrødent.

Kulminationen i den religiøse splittelse, som var indledt af pastor Moe, kom umiddelbart efter begravelsen af de 26 fiskere, som omkom under stormflodskatastrofen den 21. november 1893. I sin tale ved denne lejlighed havde pastor Moe udtalt sig nedsettende om sognets beboere i almindelighed og om „de vantrø“ i særdeleshed, og det gav anledning til mange kommentarer i de store landsblade,

men også flere privatpersoner fremsatte offentligt deres protest mod præstens nedsettende udtalelser.

En artikel i „Berlingske Tidende“ den 9. december 1893 „af mænd her fra sognet“ gav Grejs anledning til som formand for sognerådet at lade sagen behandle i sognerådet, og rådets 9 medlemmer affattede under 13. december 1893 en protest imod de fremsatte nedværdigende påstande og en erklæring om sognefolkets daglige tilværelse og omgangsformer i de sidste ca. 30 år.

Grejs fortsatte som sognerådsformand, indtil han i 1896 flyttede til København. Han havde været sognerådet en god formand, havde styret kommunens anliggender på en god måde og havde bl. a. i flere år „alene betalt en fjerdedel af kommunens skatter“.

Inden han forlod sognerådet, havde han i 1893 foranlediget indsendt ansøgning til regeringen om at få jernbanen fra Lemvig ført til Thyborøn og samtidig få bygget en „mole“ eller „en mindre fiskerihavn“. Denne ansøgning blev efterkommet således, at banen blev åbnet i 1899, og der var samtidig opført den første pier til havnen, og jernbanesporene blev ført helt ud på pieren, og fiskene kunne derfor læsses direkte fra båd til jernbanevogn.

Det blev indledningen til den havn, som vi ser i dag.

Efter at Grejs fra 1. januar 1900 var blevet valgt til direktør for Jydsk Telefon-Aktieselskab, flyttede han til Århus, og samtidig måtte han opgive entreprisen ved kystsikringen. Den blev da overdraget et andet entreprenørselskab. Han koncentrerede sig herefter udelukkende om opgaven med udbygning af telefonnettet, og også her tog han personligt initiativet, hver gang nye anlæg skulle etableres; man fik ikke en telefon uden ved personlig henvendelse til Gregers Kirk.

Teglværksejer Magnus Villemoes (82 år gl.), Teglgården, Lemvig, har fortalt mig:

Min far, Andreas Jensen Villemoes, „Villemoesgård“, Vejrum sogn, havde skrevet til Kirk om at få installeret en telefon. Kirk var da rejst til Struer, og derfra gik han til Villemoesgård. På vejen dertil – ca. 8 km – talte han sine skridt, og da han kendte sin skridtlængde, kunne han hurtigt regne ud, hvor mange favne ledning og hvor mange master, der ville medgå til anlægget, som var det første på denne egn¹, og Villemoes fik telefonen.

Fhv. gdr. Viggo Ovesen, „Ilvad“, fortalte mig, at hans far havde ansøgt om at få en telefon; der var etableret landcentral i Bøvlingbjerg, og Kirk kom selv ud for at forhandle med Ovesen. Denne havde forlangt, at ledningen skulle følge en skolesti fra „Ilvad“ direkte til Bøvlingbjerg, men det kunne ikke lade sig gøre, ledningen skulle føres langs med amtslandevejen til præstegården og derefter langs kommunevejen efter Fåre, forbi de tre Gammelgårde, Skadhedegårdene, Galsgårdene, nogle mindre ejendomme og Ny Mølle til „Ilvad“. Kirk gik vejen og talte atter sine skridt for straks at kunne opgive antal favne ledning og antal master. Det var Gregers Kirks enkle og praktiske måde at udregne afstanden mel-

Frændels.
for

Entrepenør Kirk og Hieskris Legat for værdige Frængende
i Harboør Sogn.

1
Legatets er stiftet af Entrepenør Sr Kirk og Hieskris
Hieskris Kirk Søndst Hieskris og kaldes Entrepenør
Kirk og Hieskris Legat "for værdige frængende i Harboør Sogn".

2
Legatets Formue bestaar af 12 Aktier 871-882 - i
Nyorsk Telefon = Aktieselskab hver lydende paa 1000 Kr ialt
12,000 Kr. Skulde Aktierne blive udsolgte, bliver det indkomne
Beløb at anvende i Aktiepapirer Kreditforpligtigheder
eller andre værdipapirer, hvorefter det er tilladt at anvende uimvordt
og andre under offentlig Beskyttelse eller Tilførsel skædsende Midler, dog
ikke ved direkte Udsalg mod Sikkerhed i fast Ejendom.
Legatets Aktier maa ingensinde angribes eller formindskes.
Legatets Aktier forsynes med Forbudsregistrering af Ringkøbing
Amtsraad.

3
Legatet bestyres af Harboør Engleby Sogneraad
og i Tilfælde af Sognenes Adskillelse af Sogneraadet for
Harboør Kommune. Der Legatets Kapitalen samt Renterne og dets
Anvendelse forer en Protokol hvorefter Udgifterne forløb afholdes
af Legatets Frændeliger Sogneraadet aflægges det aarlige Regnskab
med dens Revision og Decision den forholder som med Kommunens
egne Regnskaber Regnskabsaaret er Kalenderaaret.

4
Det aarlige Udbytte af Legatets Kapitalen anvendes saaledes
Enes Ferie og Syvantedel - til Vedligeholdelse af Legatets
Familieregisteret paa Harboør Kirkegaard, hvorefter det i
Paa 5. nævnte Udvalg træffer de fornødne Fremstillinger. Hvis
helt Beløbet ikke medgaar herfor, anvendes de ikke anvendte
Summer i en solid Sparkasse og opføres særskilt blandt
Legatets Aktiver som et Reservefond; der dog ikke maa over-
skride 500 Kr. Reservefonden kan benyttes til ekstraordinære
Udgifter ved Vedligeholdelse af Harboør Kirkegaard, naar denne har
nævnte Beløb, udsolgetes Overskuddet tillegges Renterne

af Fonden til det under e navnte Journal.

Resten anvendes til Fyndtob af forskellige runde og gode Fødemidler Høt eller lignende som i hveres Sæd December Maaned. Fonden skal uddelles til værdige kængende i Harboør. Sagn bosatte ^{Personer}.

Hvor det findes hennigdommæssigt kan det ved Anvisning paa Bødeløbs Beskaling tilkøbes Nyderrn selv at gøre Fyndtob af Fødemidler til en bestemt Siim. Ligeledes kan der i enkelte særlige Tilfælde uddelles Understøttelse i kontante Penge.

Det aarlige Udbytte af Legatskapitalen bliver i Tiden mellem Fyndtobekalingerne og Uddelingen af indtætte til Forretning i en solid Bank eller Sparkasse; den Rest, som herved indvendes bliver at opbevare og i Tidens Løb at anvendes til Fyndtob af lignende Værdipapirer somhold i Post 2.

5

Til at gøre det aarlige Fyndtob og Uddelingen af Fødemidler m. m. vælges et Udvalg paa 4 Medlemmer Legatskiftens, hant første Gang velgt Anders Laurian Friis og senere Anders Friis. Hverken Kængde og P. Trilling, ogsaa naar en eller flere af disse Mand afgaar ved Døden eller udkæder af Udvalget, vælger Sogneraadet en anden i gaarjældende Sted. Til Medlemmer af Udvalget, vælges siimul siim vælges Maand eller Kvinder der er bosatte i Harboør Sagn, og som er villige til at overbæge Skeruel, Valge skal godkendes, af Ringkøbing Snerboraad vil Snerboraad ikke godkende saadant Valg, forbage Sogneraadet er nygt, og godkendes i heller dette, forbage Snerboraad selv endeligt Valg. Den der er lovligt valgt til Medlem af Udvalget behøver ikke mod sin Vilje forbage Skeruel medmensinde baade Sogneraadet og Snerboraad sigges en enige om at han skal forbage.

Personer der nyder Fættigjæde eller som selv nyder godt af Legatet siim ikke være Medlemmer af Udvalget.

6

Udvalget aflægger inden hver Jenuar Maanedes Udgang skerigt Regnskab til Sogneraadet over den i det forgaarnde Sæd December Maaned forbage Snerborad af det til Uddeling bestemde Bødeløb og over den til Snerboradets Vedligeholdelse medgaarnde Siim.

Alle Regnskaber bliver at optage, og saa medfølge selve
Ligegygningskabet if. Part 3-

Copenhav den 27 April 1907

Christians Kirke. S. Kirke.

Tillæg til Statutterne

Vi undersignede Telefonakties S. Kirke og Hestrei Kristiane
Kirke & Hestholm erklærer hermed at de har besluttet sig
ved os af Tundets af 27 April 1907 eller højest stadfæstet
den 9 Juli samme Aar, for værdig bringende i
Harbores Sogn oprettede Legat, hvis Kapital med et
20,000 Kr i Jydske Telefonaktier, yderligere et Akaunt
20,000 Kr i samme Selskabs Akties, samt en af Jens
Christensen Moos den 2/1 1896 udstedt Obligation beløb
1000 Kr med Pant i dennes Ejendomme Nr 155 Harbores
samt en Søjleret i Nr Lønger. Nr 6-

De foreslåede Akties er noteret som lydende
fraa Legats Kasse, og forespørgede med Forbudspræ-
dning af Ringkøbing Amtsråd.

Udbyttet af foresatte Tillægskapital skal
skede anvendes i Forbindelse med Legats øvrige
Udbytte, saaledes som bestemt i Tundets Part 4.

København den 18 Juli 1922

S. Kirke

Mrs Hestrei er afgaaet ved Godens
den 9 Mai 1921

S. Kirke.

lem to punkter på, men her havde han yderligere den mulighed, at der senere kunne tilgå abonnenter fra nogle af de omliggende ejendomme, som ledningen førte lige forbi - jo, Grejs forstod at „arbejde i marken“.

Fuldmægtig Carl Kirk, Lemvig, fortalte: En mand i Lemvig havde bestilt en telefon hos Kirk, og i den anledning var Kirk kommet til Lemvig for at aftale pris for master, ledning og installation, og da denne side af sagen var i orden, sagde abonnenten til Kirk: „Ja, du ta'r vel med toget?“, hvortil Kirk svarede: „Mæ' æ tog! – nej, æ wel go“, og han gik fra Lemvig til Harbøre – 13 km.

En person, som gennem mange år har haft tilknytning til familien Kirk, har fortalt mig en overlevering om Grejs Kirks evne til at tage biddet af en kritiker, vel at mærke når kritikken var uberettiget. Det var efter, at Kirk havde fået etableret de første landcentraler, at en abonnent indfandt sig her, netop som Kirk var på inspektion, og over for ham i en meget hidsig tone begyndte at kritisere det telefonvæsen, det duede ikke, man kunne ikke få talt med dem, man ønskede, og fik man endelig en i tale, så var det en helt anden end den, man ønskede o. s. v. Kirk havde stået tavs og betragtet abonnenten, hvorefter han på sin stille, bramfri måde sagde: „Æ tøgges, når do kommer her og sán' skæller ud, så sku' du ta' á knap' di' bowser“. Det var Kirks svar uden yderligere diskussion. Abonnenten havde været så opbragt, at han helt havde glemt at fuldføre sin påklædning.

Ved større udbygninger af telefonnettet påtog Grejs sig hele anlægget i samlet entreprise. Således har han udbygget telefonnettet i Harbøre; han planlagde og bestemte anlægget, og derefter havde han et arbejdshold til at udføre arbejdet, men det traf sig, at mændene ikke havde det rette greb på arbejdet. Det var f. eks. tilfældet på Harbøre, hvor han under en inspektion selv måtte vise dem, hvorledes man rejser master.

I 1892 var Grejs blevet dekoreret med dannebrogsmændenes hæderstegn, og den 25. maj 1907 hædredes han med ridderkorset af dannebrogso ordenen. En med blyant selvskrevet kladder til en selvbiografi til „De kongelige ordners historiograf“ findes ved Thyborøn-Harbøre kommunes kulturudvalg. Kladden, som er meget vanskelig at læse og kun lader sig tyde ved brug af lup, er kort og koncis, og indholdet svarer til det, der er forlangt.

I „Danmark i vor Tid“ er Grejs optaget med fotografi og en biografi, der indledes med følgende: „Et eksempel på, hvorledes en mand ved sin dygtighed og intelligens fra beskedne omstændigheder kan arbejde sig frem til en fremskudt position i samfundet, danner hr. Kirk, om hvem man med fuld ret kan sige, at han er en „self made man“ i ordets bogstaveligste betydning . . .“

For Harbøre sogns beboere og navnlig de gamle og efterladte – de værdig trængende, som det hedder – var Grejs en velgører af format. Han har under 27. april 1907 indstiftet „entreprenør Kirk og hustrues legat for værdig trængende i Harbøre sogn“ på 12.000 kr. i aktier i J.T.A.S. Legatet var i 1922 nået op på 20.000 kr. og under 18. juni 1922 blev det suppleret med yderligere 20.000 kr. I 1972 udgjorde det 55.000 kr.

Yderligere havde han skænket til „Kronprins Frederiks Fond“ aktier for 10.000

*Mindestenen for
telefondirektor og entreprenør
Gregers Kirk
på Harboøre kirkegård.
Foto: Dam 1972.*

kr., deres kursværdi var ca. 15.000 kr., men til denne gave var der knyttet den klausul, „at fondet skulle overtage forpligtelsen til at udrede de enker i Harboøre, hvis mænd forulykkede på havet i 1893, og som understøttedes af legatet, en understøttelse lig den de fik, hvis legatets midler blev opbrugt“.

Grejs' virkestrang fulgte ham op i hans høje alderdom; han grundlagde en af landets største industrikoncerner og gav det sit navn „Kirk Koncernen“, der omfattede flere forskellige brancher bl. a. telefonfabrikken i Horsens.

Han døde i Hellerup den 9. februar 1923; han havde ønsket „at hvile i hjem-sognets jord på Harboøre kirkegård“, og her blev han begravet den 20. februar 1923. Sognepræsten, pastor Berthelsen, holdt ligtaalen, der er gengivet i uddrag i N. Mølgaards „Kultur minder“. Hans hustru, Christiane, f. Stausholm den 7. maj 1845, var død den 9. maj 1921. De havde været gift siden 1871.

Gregers Kirk og hustru efterlod sig 2 sønner og en datter:

Kristen Kirk, som med sin hustru *Emilie* havde én søn, Gregers Kirk (på Harbøre kaldet „Bitte Grejs“).

Kristian Kirk, hvis hustru var søster til forannævnte Emilie. Ingen børn.

Kristine Anette Kirk, senere gift Røn. Ingen børn.

Kristen Kirk og hans hustru fik deres virke i København og døde dér.

Kristian Kirk, cand. polyt., blev i begyndelsen af 1920'erne direktør for telefonfabrikken i Horsens, og denne post bevarede han til sin død i 1940. Han og hustruen døde samtidig.

Kristine Anette Røn døde som enke i København den 18. juni 1965, og hendes urne er gravsat på familiegravstedet i Harbøre.

Gregers Kirk jun. efterfulgte farbror Kristian som direktør for telefonfabrikken i Horsens, og han var den, der længst bevarede forbindelsen med Harbøre sogn, lige til sin død i 1967. Som ung mand på 16-17 år tilbragte han flere af sine ferier som gæst hos bedsteforældrenes søskende. Han blev senere medstifter af „A/S Fiskemel-fabrikken Rønland“ og var medejer af den til sin død².

Den gode tradition, som Gregers Kirk havde indledt med sit legat, blev fulgt af sønnen Kristian og senere af Gregers Kirk jun. Det fremgår af efterladte breve, at dir. Kristian Kirk hvert år lige siden 1924 havde sendt 1000 kr. til juleuddeling i Harbøre sammen med legatets midler.

Ved Gregers Kirk jun.s død i 1967 er hele slægten uddød og overgået i historien; men næsten tragisk er det, at denne families hele livsværk, „Kirk-Koncernen“, samtidig var begyndt at vakle i økonomien, og flere forgæves forsøg på at få den rettet op løste ikke problemet; krakket kom endeligt og fuldstændigt i 1969.

Dermed er også koncernen overgået i historien.

Noter

- 1 *Red. anm.*: Den første telefonforbindelse mellem Struer og Holstebro åbnedes 18. november 1886 (Holstebro Telefon-Kompagni).
- 2 Gregers Kirk jun.s enke, der bor i Hørsholm, skænkede i oktober 1972 en del effekter, som stammede fra G. K. sen., og som hun ønskede at føre tilbage til hans hjemsohn; hun udtalte herom: „Disse ting er ikke mine, men ting, som min mand havde arvet efter sin bedstefar, og det er nu mit ønske, at de skal tilbage til hans hjemsohn, hvorfra de oprindeligt stammer“. Effekterne er følgende: 1 sølvopsats m. glasskål, på den ene side graveret G. K. & C. K. og på modsat side *Fra børnene 1871 - 15. oktober - 1896*, antagelig en sølvbryllupsgave. - 8 sølvspiseskeer i æske, på undersiden graveret G. K. & C. K. 15/10 1896, og på oversiden *Fra venner i Harbøre*. - 1 sølvskrivsæt graveret *Fra funktionærer ved Jydsk Telefon*. - 12 forskellige dokumenter. 1 original eksemplar af fundats for legatet. - 2 breve - nævnt foran. - Danmark i vor tid. Rigt illustreret album med fotografier fra kunstens, videnskabens, handelens og industriens verden, udgivet af Adolf Ecksteins Forlag, Berlin-Charlottenburg. Indeholdende 82 biografier af personer født mellem 1830 og 1884. - 2 store oliemalerier i guldramme af Grejs og Christiane. - 1 brevpresse, 1 brillefutteral og 1 snustobakdåse. - Effekterne bestyres af kommunens kulturudvalg.

Kilder

Arkivar O. Nielsen. Skodborg-Vandfuld Herreder.
N. Mølgaard. Kultur minder. Danmark i vor Tid.
Angivne nulevende personer og egne erfaringer.

Bog anmeldelser

Kr. Susgaard: „No sogn gennem skiftende tider“. Eget forlag, No. 405 sider, illustreret, indbundet, pris 90,- kr.

Endnu en stor sognebeskrivelse fra Ringkøbing amt er kommet på markedet. Det er gårdejer Kr. Susgaards bog om hjemsoget No i Hing herred.

Det er lidt af en kraftpræstation af en enkelt mand at samle, kontrollere, bearbejde og udgive en bog med så meget stof, som Susgaard har gjort det. Og dertil er arbejdet ofte ganske upåskønnet.

De første 35 sider af bogen benytter Susgaard til at præsentere sit sogn, dets natur og mennesker, og det giver folk, som ikke er stedkendte, større muligheder for at „hænge på“ i den fortsatte beskrivelse, der traditionelt starter med oldtiden og slutter med en gennemgang af sognets bosteder i dag.

Det er tydeligt, at Susgaard har lært meget af lokalhistorikeren Alfred Kaae, som heller ikke er nogen dårlig læremester, men desværre har Susgaard ikke fulgt Kaaes eksempel med at lave et udførligt navnerregister, som kan gøre bogen anvendelig som opslagsbog, og det er et savn.

Egnshistorie skal fortælles og helst fortælles af en person med indsigt og et personligt forhold til sin egn, og det har Kr. Susgaard. Han fortæller bredt og inspireret om sit sogn og er ikke forfaldet til overdreven brug af lange ordrette citater på besværligt dansk fra 1600- og 1700-tallet. Dog fortaber han sig en gang imellem i bredden, hvorfor teksten som helhed godt kunne tåle at blive strammet noget.

Ved en sognebeskrivelse må man tillige passe på, at sognegrænsen ikke bliver alt for skarpt trukket op. Beskrivelsen bør også afspejle de bevægelser, der er i det omgivende samfund, og hvorledes disse bevægelser kommer til udtryk i det pågældende sogn. Det er på den måde, den forudsætningsløse læser finder frem til, hvad der er generelt i tiden, og hvad der er specielt for sognet. Dette princip er stort set fulgt i Susgaards bog op til omkring 1800, men er ikke ført til ende. De mange folkelige nybrud og bevægelser, der karakteriserer tiden efter 1800, kommer kun punktvist frem. – Det er det uundgåelige kompromis mellem en kronologisk og emnemæssig opbygning af en sognehistorie.

Noget nyt er det, at Susgaard i et langt afsnit giver ordet til nogle af sine meddelere og lader dem i passende tilskæring fortælle i stedet for udelukkende selv at referere deres beretninger. Det er Susgaards fortjeneste, at han ikke kun har

udnyttet det materiale, som allerede er tilgængeligt i arkiver og biblioteker, men at han har indsamlet og anvendt en del lokalt fortællestof og derved sørget for, at stoffet ikke gik i glemme.

I sin beskrivelse har Susgaard endvidere bestræbt sig på at få så mange personalhistoriske oplysninger med som muligt. Dette stof er for en stor dels vedkommende serveret tørt og summarisk, hvilket gør det vanskeligt at læse bogen som en helhed, men stoffet har utvivlsomt stor lokal interesse.

Bogen er illustreret dels med Alfred Kaaes stemningsfulde tegninger, dels med fotos, hvoraf ikke alle er lige berettigede, men der er også perler iblandt.

Det er et stort og grundigt arbejde, Kr. Susgaard har fremlagt i No sogn gennem skiftende tider. Det er mere et værk end en bog. Et værk, hvis værdi ikke vil svækkes i fremtiden – snarere tværtimod.

Benny Boysen

H. K. Kristensen: *Holmslands og klittens historie*. Bd. I, 162 sider, illustreret, udgivet af Holmslands kommune. Pris 35,- kr.

Afdøde genealog Thorvald Lodbergs store samlinger vedrørende personal- og egnshistorie fra Vestjylland er af Lodbergs enke skænket til Holmslands kommune. Her har man ønsket at se den del af materialet, som vedrører Holmsland, trykt som en egnsbeskrivelse. Til dette vanskelige redigeringsarbejde har kommunen valgt en erfaren historiker, nemlig pensioneret førstelærer H. K. Kristensen, Varde, som har en omfattende produktion af lokalhistoriske arbejder bag sig.

Museumsinspektør J. Aarup Jensen, Ringkøbing, har kort beskrevet Holmslands forhistorie, og H. K. Kristensen har her i første bind af værket om Holmsland beskrevet to væsentlige punkter i egnens historie, nemlig herregården Søgård og Holmslands kirker og skoler samt det personale, som hører dertil.

At det er en genealog's papirer, H. K. Kristensen er dukket ned i, røber den overvældende mængde personalhistoriske stof, som er kommet med. Det er Kristensens fortjeneste, at han behandler stoffet på en måde, så personerne ikke blot bliver navne, men mennesker på godt og ondt.

Indenfor alle emner er der en gennemført kronologi, hvilket gør bogens afsnit til afsluttede enheder, der kan læses hver for sig. Beskrivelsen er ikke blevet et snævert stykke Holmsland, idet en del generelt stof er lagt omkring Holmsland-stoffet, så bogen er blevet interessant og letlæst.

Det er en yderst velskrevet bog, H. K. Kristensen har fået ud af Lodbergs samlinger, men det er ikke sket uden hans egne supplerende undersøgelser. Nu er det jo kun en meget lille del af Holmslands historie, der er kommet med i værkets første bind, så en bedømmelse af værket som helhed får vente, til de næste bind er udkommet. Der er planlagt i alt tre bind, men H. K. Kristensen har kun villet påtage sig at skrive det første, og det har han gjort med sin sædvanlige grundighed.

Benny Boysen

„Her er det vi bor“ – red. Johs. Hejbøl. Udsendt af A/S Nordvestbank, Lemvig, i anledning af bankens 100-års jubilæum. Illustreret, 140 sider – ikke i boghandelen.

I anledning af 100-års jubilæet har Nordvestbank, Lemvig, udsendt en usædvanlig smuk bog til bankens aktionærer og venner, og det er med beklagelse, man konstaterer, at bogen ikke er til salg gennem boghandelen, idet størstedelen af dens indhold nok kan interessere en større kreds.

I stedet for at lade banken hylde sig selv ved at fremlægge tal og statistikker over de henrundne år har bogens redaktør, fhv. seminarielæktor Johs. Hejbøl, Nr. Nissum, valgt at skildre den tid og egn, hvori banken har virket, og det er gjort gennem artikler, der både går i bredden og i dybden.

Artiklerne kommer omkring i egnen i fortid og nutid og præsenterer mange interessante detaljer. Kun afsnittet om banken har fået overvægt på navnestof. – Uden at forklejne nogen er der særlig grund til at fremhæve Mogens Walthers dybtgående analyse af Thyborøns befolkning. Det er sjældent at se en sådan analyse offentliggjort på lokalt plan.

Bogen har et væld af forskellige illustrationsmaterialer, men det hele er smukt holdt sammen i en harmonisk typografisk ramme, hvilket såvel tilrettelæggeren som Gadgaard Niensens bogtrykkeri har æren for. Trods sine forskelle i såvel billed- som tekstmateriale er bogen en helhed. – Den burde virkelig kunne købes.

Benny Boysen

Thorkild Ramskou, Steffen Linvald og Jens Johansen: *Bro og by – en folkebog om Holstebro* (1974). 134 s.

Som tilfældet er for en lang række andre danske købstæder, er også Holstebros jubilæumsår konstrueret. Byen kan *ikke* fejre sit 700-års jubilæum i 1974; men den nævnes for første gang i et dokument fra 1274 – og er altså i virkeligheden ældre. „Jubilæumsåret“ har givet anledning til en lang række udfoldelser af forskellig art, og det er også naturligt, at man har ønsket en historisk markering i form af en publikation.

Det vil vel ikke være rimeligt at fortie, at byen ved denne lejlighed har ladet en oplagt chance gå fra sig til at få gennemført en skildring af det sidste hundredår. De ældre, forgangne tider er, som det vil være historisk interesserede bekendt, særdeles omhyggeligt dækket af overlærer J. Aldals i mere end én forstand vægtige bog fra 1939, „Holstebros historie gennem tider 1274–1939“. Og her fylder tidsrummet fra 1870 til udgivelsesåret 45 sider af 645. Forbavsende, at ingen i byens ellers så vældige kulturelle initiativkreds har fået den idé. Eller *har* man fået den – og af en eller anden grund måttet opgive den?

Hvorom alting er, har man i stedet valgt at udgive en såkaldt „folkebog“, der

stiltfærdigt og upræntiøst giver et sammendrag af, hvad der i tidens løb er skrevet om Holstebro. Om det så *bliver* en folkebog – hvad der nu end skal forstås derved – er måske et spørgsmål. I al fald er det ikke blevet nogen egentlig „folkelig“ bog – således forstået at den til en vis grad mangler appel til den læge læser. De små fornøjeligheder er dog kommet med, hvor det er rimeligt og muligt, det skal indrømmes; men mere end et kompendium til Aldal m. fl. er det ikke, og bortset fra nogle få sider standser man – hvor Aldal i hovedsagen gør det – ved 1870. Til de små fornøjeligheder skulle også illustrationerne høre. Her har man udover nogle særlige planchesider (udmærkede) valgt tegninger af Jens Bech. De er teknisk helt i orden, men i historisk henseende ind imellem noget vel frimodige.

Når disse „surheder“ er fremlagt (og de er kun dikteret af den manglende uoverensstemmelse på dette område med byens øvrige kulturinitiativer), så må det på den anden side medgives, at der er kommet et smukt resultat ud af de retningslinjer, der formentlig er foreskrevet forfatterne. Museumsinspektør Thorkild Ramskou skriver om den forhistoriske tid, hvor han – velskrevet og pædagogisk – belægger den almene udvikling med lokale eksempler. Han synes dog (s. 32) ikke at kende den vigtige – skønt af og til afbrudte – vejpassage fra Thy over Agger-Thyborøn-tangen. En pædagogisk mangel er det, at der ikke har været råd til foldekort over både by og egn. Også for museumschef Steffen Linvalds afsnit, 1274–1945, gælder det, at byen ikke hænger og svæver for sig selv, men bestandig knyttes til Danmarkshistorien – og ind imellem endog til den europæiske udvikling. Men noget kortfattet er det jo blevet, som når Morten Larsen s. 98 nævnes i et par linjer. Det er nødvendigt at gøre det; men på den anden side er Morten Larsen jo ganske ukendt for de sidste par generationer. Linvald omtaler s. 96 sygehuset. Selv om hans afsnit kun går til 1945, virker det alligevel barokt, når den sidste udvidelse, der nævnes, er fra 1938–39. Det samme gælder omtalen af Færchs fabrikker s. 99: Selv om kommunaldirektør Jens Johansen „afvikler“ dem i *sit* afsnit, burde forholdet have været antydnet her.

Jens Johansens afsnit om de sidste 30 år er i øvrigt informativt og godt. Men også her gælder det, at det – fordi Holstebro på så mange områder har været foregangsby – ville have været på sin plads med noget mere. For en, der er født i Struer, og som mindes bitre stunder de to byer imellem, er sammenvoksningsteorien og den deraf følgende sammenslutningstanke interessant, men da i øvrigt ikke uvelkommen. Ingen udvikling af denne art lader sig jo i virkeligheden standse – og hvorfor også? Må nærværende anmelder tegne sig som en af dem, der for mere end de 30 år siden startede den – ved at gifte sig med en Holstebro-pige. Det hørte der mod til dengang – men det var fremsyn!

Finn H. Lauridsen

Holstebro i „Hardsyssels Årbog“ 1907-74

Systematisk fortegnelse over det væsentligste Holstebro-stof i „Hardsyssels Årbog“. Udarbejdet og ordnet efter decimalklasse-systemet af bibliotekar Kr. Bjerregård.

27.87 Kirkehistorie

Elle Jensen, F.: En konfirmationsstrid i Holstebro. [1775-76]. Bind 48, 1954, side 71-82.

Lind, M.: Minder om Holstebro. Nedskevne og belyste af J. Aldal. [Holstebro gamle kirke]. Bind 10, 1916, side 140-141, illustreret.

Severinsen, P.: Hardsyssels kirker. [Holstebro gamle kirke]. Bind 3, 1909, side 14, 22, 24, 61-62.

Severinsen, P.: Klage over søndagshandel og uskik ved gudstjenesten i Holstebro 1712. Bind 5, 1911, side 142-144.

33.194 Enkelte lokaliteters økonomiske forhold

Johansen, Jens: Holstebro efter 1945. Udviklingspolitik og planlægning. [Udgangspunktet for udviklingspolitikken. Egnsudvikling. Den kommunale udviklingspolitik. Dispositionsplan af 1962. Jordpolitik. Boligforhold. Befolknings- og erhvervsforhold. Bycenterproblematikken. Kommunesammenlægninger. De mindre bysamfund. Sociale forhold. Undervisning og uddannelse. Kultur- og fritidsaktiviteter. Økonomisk planlægning. Den fremtidige udviklingspolitik]. Række 2, bind 8, 1974, side 37-65, illustreret.

33.8 Byskatter

Storgaard Pedersen, P.: Om byskatterne 1655 af købstæderne i Hardsyssel. [Holstebro købstad får skattefrihed i 6 år på grund af byens ildebrand 1. juli 1651]. Bind 17, 1923, side 142-145.

33.86 Konsumtionen

Aldal, J.: Holstebros ildebrande 1697-1794. Et billede af vestjysk købstadsliv i det 18. århundrede. [Konsumtionen]. Bind 20, 1926, side 55-64 og 188, illustreret.

33.9 Social velfærdspolitik

Johansen, Jens: Holstebro efter 1945. Udviklingspolitik og planlægning. [Sociale forhold]. Række 2, bind 8, 1974, side 55-56.

33.95 Boligforhold

Johansen, Jens: Holstebro efter 1945. Udviklingspolitik og planlægning. [Boligforhold]. Række 2, bind 8, 1974, side 42-44, illustreret.

34.7 Syssellinget

Boysen, Benny: Mindesten for det gamle Hardsysselting. Række 2, bind 8, 1974, side 148-149, illustreret.

Dahlerup, Troels: Hardsyssels provsti i senmiddelalderen. [Hardsyssels sysselting i Holstebro]. Bind 54, 1960, side 87-88.

Severinsen, P.: Hardsyssel. [Hardsyssels bygdeding i Holstebro]. Bind 1, 1907, side 3.

34.796 Retssager

Aldal, J.: Vestjyske trolddomsager. [Holstebro]. Bind 25, 1931, side 82-83 og 104-108.

35.6 Borgervæbningen

Lind, M.: Minder om Holstebro. Nedskevne og belyste af J. Aldal. [Borgervæbningen]. Bind 11, 1917, side 91-94.

36 Rådhuset

Lind, M.: Minder om Holstebro. Nedskevne og belyste af J. Aldal. [Rådhuset]. Bind 10, 1916, side 129-133, illustreret.

37.3 Undervisnings- og skolevæsen

Johansen, Jens: Holstebro efter 1945. Udviklingspolitik og planlægning. [Undervisning og uddannelse]. Række 2, bind 8, 1974, side 56-58, illustreret.

37.5 Skolehistorie

Larsen, Svend: En skolestrid i Holstebro 1707 og dens baggrund. Række 2, bind 5, 1971, side 77-80.

Lind, M.: Minder om Holstebro. Nedskevne og belyste af J. Aldal. [Holstebro borger-skole]. Bind 10, 1916, side 142.

Pichard, Knud: Bogtrykker Niels P. Thomsen i Holstebro. [Morten Larsens Friskole]. Række 2, bind 7, 1973, side 72-74.

Storgaard Pedersen, P.: Latinskolerne i Hardsyssel. [Holstebro latinskole]. Bind 13, 1919, side 68-80.

37.8 Kulturpolitik

Johansen, Jens: Holstebro efter 1945. Udviklingspolitik og planlægning. [Kultur- og fritidsaktiviteter]. Række 2, bind 8, 1974, side 58-62, illustreret.

39.42 Døgligt liv

Falbe Hansen, E.: Erindringer fra Vestjylland for henved 50 år siden. [Holstebro. Om fortidens levemåde]. Bind 4, 1910, side 157-162 og 171-177.

Lind, M.: Minder om Holstebro. Nedskrævet og belyste af J. Aldal. [Veje og gader. Aløb og broer. Bygninger og pladser. Handel. Håndværk. Markederne i Holstebro. Borgerævningen. Kongebesøg]. Bind 10, 1916, side 111-144 og bind 11, 1917, side 45-109, illustreret.

40.164 Kort

Holstebro 1677 efter Resens Atlas Danicus. Bind 20, 1926, side 3.

Korttegning over Holstebro fra branden 1733. Bind 20, 1926, side 20.

Byplan af Holstebro efter Pontoppidans danske atlas, 5. bind, ved Hans V. Hofman. 1769. Bind 20, 1926, side 73.

Grundplan af Holstebro by 1769 efter „Danske Atlas“. Bind 13, 1919, side 73.

Grundplan af byen [Holstebro] omkring Brotorvet 1839. Tegnet af N. M. Baden. Bind 10, 1916, side 122.

Bycentret. Kortet viser målsætningen med bycentrets fornyelse. [1968]. Række 2, bind 8, 1974, side 47.

Holstebro storkommune efter kommunesammenlægningen i 1970. Række 2, bind 8, 1974, side 51.

Principper for byudviklingen. [1970]. Række 2, bind 8, 1974, side 52.

46.4 Topografi og historie

Aldal, J.: Holstebros ildebrande 1697-1794. Et billede af vestjysk købstadliv i det 18. århundrede. [Tidligere brande. Holstebro 1677. Ildebrandene 1697 og 1698. Brandperioden. Storilden 1733. Branden 1734. Holstebros tilstand efter brandene til omtr. 1750. Konsumtionen. Brandvæsenets ordning. Branden omkring torvet 1787. Branden i Østergade 1794]. Bind 20, 1926, side 1-106 og 188, illustreret.

Christensen, Chr.: Tilstanden i Hardsyssel på Christian VI's tid. [Holstebro i 1730'erne]. Bind 14, 1920, side 23-45.

Christensen, P.: Frederik d. Sjettes besøg i Holstebro og Ringkøbing 1824. Efter Wandall og Schjern: „Dannerkongen Frederik d. Sjettes rejse gennem Jylland 1825“. Bind 28, 1934, side 156-158.

Falbe Hansen, E.: Erindringer fra Vestjylland for henved 50 år siden. [Holstebro. Om fortidens levemåde. Krigen 1864. Preusserne i Holstebro. Under våbenstilstanden. Østri-

gerne i Holstebro. De sidste preussere i Holstebro. Efter krigen]. Bind 4, 1910, side 157-162, 171-177 og 184-210.

Johansen, Jens: Holstebro efter 1945. Udviklingspolitik og planlægning. [Udgangspunktet for udviklingspolitikken. Egnsudvikling. Den kommunale udviklingspolitik. Dispositionsplanen af 1962. Jordpolitik. Boligforhold. Befolknings- og erhvervsforhold. Bycenterproblematikken. Kommunesammenlægninger. De mindre bysamfund. Sociale forhold. Undervisning og uddannelse. Kultur og fritidsaktiviteter. Økonomisk planlægning. Den fremtidige udviklingspolitik]. Række 2, bind 8, 1974, side 37-65, illustreret.

Kjeldahl, A. Kr.: Lidt om de gamle fælles lærgrave. [„Lerpytterne“ på Sønderland]. Række 2, bind 2, 1968, side 204-205.

Lind, M.: Minder om Holstebro. Nedskrævet og belyste af J. Aldal. [Veje og gader. Aløb og broer. Bygninger og pladser. Handel. Håndværk. Markederne i Holstebro. Borgerævningen. Kongebesøg]. Bind 10, 1916, side 111-144 og bind 11, 1917, side 45-109, illustreret.

Møller Hansen, Chr.: Professor J. N. Wilsø. [Besøg i Holstebro 1769]. Bind 38, 1944, side 104-105.

Pichard, Knud: Holstebro i 30'erne og under besættelsen. Række 2, bind 8, 1974, side 5-36, illustreret.

Qvistgaard, Erh.: Gamle ligsten på Holstebro kirkegård i året 1767 samt meddelelse om borgmestre og rådmænd. Med fodnoter af J. Aldal. Bind 26, 1932, side 1-7.

Skouvig, N. C.: Hardsyssel i danmarkshistorien. [Chr. Berg taler i Holstebro 16. juni 1885]. Bind 56, 1962, side 21-23.

Wedel, Lago Mathias: Fra Wedels indenlandske rejse omkr. år 1800. Uddrag ved Esbern Jespersen. [Holstebro]. Bind 60, 1966, side 148-149.

61.41 Lægevæsen

Krog, A.: Omrids af lægevæsenet i Ringkøbing amt indtil 1915. [Med oversigt over bartskrædere, embedslæger og praktiserende læger i Holstebro]. Bind 9, 1925, side 49-78.

63.37 Planteavl

Sørensen, A.: Lidt om hør- og hampeavl i Ringkøbing amt. [I Holstebro 1773]. Bind 39, 1945, side 125-127.

63.509 Havebrug

Tholle, Johannes: Haver og haveyrkning i Ringkøbing amt. [Holstebro]. Bind 24, 1930, side 80, 87 og 108-110.

63.51 Anlæg

Lind, M.: Minder om Holstebro. Nedskrevne og belyste af J. Aldal. [Holstebro Lystanlæg]. Bind 10, 1916, side 104.

65.08 Forretninger

Schou, Peter: Konsul Mads Schou, Struer. [Schous købmandsgård]. Bind 29, 1935, side 110-115.

65.0964 Handel

Lind, M.: Minder om Holstebro. Nedskrevne og belyste af J. Aldal. [Handel]. Bind 11, 1917, side 45-68, illustreret.

65.59 Markeder

Falbe Hansen, E.: Erindringer fra Vestjylland for henvend 50 år siden. [Markeds- og torvedage]. Bind 4, 1910, side 160-161.

Hvitfeldt, Johan: Holstebro markeder i ældre tid. Bind 30, 1936, side 1-13.

Kaae, Alfred: Bidrag til Bøvlings lens historie. [Politiforanstaltninger ved hestemarkeder i Holstebro]. Bind 49, 1955, side 71-72.

Lind, M.: Minder om Holstebro. Nedskrevne og belyste af J. Aldal. [Torvedage og markeder i Holstebro]. Bind 11, 1917, side 54 og 79-91.

Severinsen, P.: Klage over søndagshandel og uskik ved gudstjenesten i Holstebro 1712. Bind 5, 1911, side 142-144.

Storgaard Pedersen, P.: Lidt om Holstebro markeder i ældre tid. Bind 17, 1923, side 45-48.

65.86 Postvæsen

Lind, M.: Minder om Holstebro. Nedskrevne og belyste af J. Aldal. [Holstebro postkontor]. Bind 10, 1916, side 142-144, illustreret.

65.94 Havnen

Aldal, J.: Struers historie til omtrent 1870. Efter trykte og utrykte kilder. [Struer som Holstebros losse- og ladeplads]. Bind 18, 1924, side 79-84 og 135-148.

Lind, M.: Minder om Holstebro. Nedskrevne og belyste af J. Aldal. [Holstebro havn ved Struer]. Bind 11, 1917, side 51-54.

66.81 Mølleri

Møller Hansen, Chr.: Kammerråd, prokurator O. C. Rebsdorph, Holstebro. [Lægård Mølle]. Bind 45, 1951, side 7-10, 20 og 27, illustreret.

68.09 Håndværk

Lind, M.: Minder om Holstebro. Nedskrevne og belyste af J. Aldal. [Håndværk]. Bind 11, 1917, side 68-79.

69.899 Ildebrande

Aldal, J.: Holstebros ildebrande 1697-1794. Et billede af vestjysk købstadliv i det 18. århundrede. [Tidligere brande. Holstebro 1677. Ildebrandene 1697 og 1698. Brandperioden. Storilden 1733. Branden 1734. Brandvæsenets ordning. Branden omkring torvet 1787. Branden i Østergade 1794]. Bind 20, 1926, side 1-47, 64-106 og 188, illustreret.

71.9564 Byplanlægning

Johansen, Jens: Holstebro efter 1945. Udviklingspolitik og planlægning. [Udgangspunktet for udviklingspolitikken. Egnsudvikling. Den kommunale udviklingspolitik. Dispositionsplanen af 1962. Jordpolitik. Boligforhold. Befolknings- og erhvervsforhold. Bycenterproblematikken. Kommunesammenlægninger. De mindre bysamfund. Sociale forhold. Undervisning og uddannelse. Kultur og fritidsaktiviteter. Økonomisk planlægning. Den fremtidige udviklingspolitik]. Række 2, bind 8, 1974, side 37-65, illustreret.

77.096 Teater

Falbe Hansen, E.: Erindringer fra Vestjylland for henvend 50 år siden. [Teaterliv i Holstebro]. Bind 4, 1910, side 158-160.

89.684 Stednavnet

Jespersen, Esbern: Stednavnepassiar. [Holstebro]. Bind 53, 1959, side 11-12.

91.155 Forhistorisk tid

Ramskou, Th.: En jernalderboplads i Holstebro. Bind 42, 1948, side 5-18, illustreret.

96.6 Krigen 1864

Falbe Hansen, E.: Erindringer fra Vestjylland for henvend 50 år siden. [Krigen 1864. Preusserne i Holstebro. Under våbenstilstanden. Østrigerne i Holstebro. De sidste preusserne i Holstebro]. Bind 4, 1910, side 184-207.

96.71 Besættelsen 1940-1945

Pichard, Knud: Holstebro i 30'erne og under besættelsen. Række 2, bind 8, 1974, side 21-36, illustreret.

99.4 Personalhistorie

Ahlen, Peiter v. Nørre Vosborg - Holstebro. Breve fra den fattige Niels Leth til den rige Peiter v. Ahlen. Ved Alfred Kaae. [Bartskærer og broksnider Peiter v. Ahlen i Holstebro]. Bind 58, 1964, side 221-229.

Aldal, J. Hansen, H. C.: Overlærer J. Aldal. [Nekrolog]. Bind 34, 1940, side 151-153, illustreret.

- Dahl, Jens Nielsen.* Haahr, J. P.: Biografiske meddelelser om nogle af de gamle lærere, der var stiftet af lærerkonventet i Hjerm-Ginding herreder. [Lærer Jens Nielsen Dahl]. Bind 11, 1917, side 156-162.
- Dahl, Jens Nielsen.* Lind, M.: Minder om Holstebro. Nedskræve og belyste af J. Aldal. [Lærer Jens Nielsen Dahl]. Bind 10, 1916, side 104-105, illustreret.
- Dahl, Jens Nielsen.* Okholm, H.: Ringkøbing Amts Landøkonomiske Selskab. [Lærer Jens Nielsen Dahl]. Bind 10, 1916, side 29.
- Dahl, Jens Nielsen.* Storgaard Pedersen, P.: Borris Seminariums historie 1806-1826. [Lærer Jens Nielsen Dahl]. Bind 3, 1909, side 83.
- Dahl, Jens Nielsen.* Søndergaard Jacobsen, J.: Den indbyrdes undervisning. Af Hjerm-Ginding herreders skolchistorie. [Lærer Jens Nielsen Dahl]. Bind 52, 1958, side 84-86, illustreret.
- Eyndhoven, Peter Johannes.* Lind, M.: Minder om Holstebro. Nedskræve og belyste af J. Aldal. [Kobbersmed P. Eyndhoven]. Bind 11, 1917, side 65-67.
- Falbe Hansen, E.* Emanuel Falbe Hansen. 1. februar 1839 - 10. januar 1910. [Nekrolog]. Bind 4, 1910, side 211-212, illustreret.
- Falbe Hansen, E.* Falbe Hansen, E.: Erindringer fra Vestjylland for henvend 50 år siden. [Holstebro. Om ulovlig brændevinsbrænding. Om rakkerne. Om fortidens levemåde. Krigen 1848-50. Krigen 1864. Preusserne i Holstebro. Under våbenstilstanden. Østrigerne i Holstebro. De sidste preusserne i Holstebro. Efter krigen]. Bind 4, 1910, side 157-210.
- Hendriksen, Kjeld.* Svanstrøm, Viggo: En skikkelse „fra gaden“. [Gartner Kjeld Hendriksen]. Række 2, bind 4, 1970, side 123-130, illustreret.
- Henriksen, Niels Sebested Kjerulff.* Henriksen, Niels Sebested Kjerulff: Af en landsbylærers dagbog. Ved A. Ravnholt. [Lærer N. K. Henriksen]. Bind 21, 1927, side 1-72, illustreret.
- Holm, Chr. Hannibal.* Elle Jensen, F.: En konfirmationsstrid i Holstebro. [Sognepræst Chr. Hannibal Holm]. Bind 48, 1954, side 71-82.
- Haahr, J. P.* Aldal, J.: Skoleforstander J. P. Haahr. Mindeord. Bind 26, 1932, side 132-135, illustreret.
- Jørgensen, Peder.* Haahr, J. P.: Fortsatte uddrag af forhandlingsprotokollen for lærerkonventer i Hjerm-Ginding herreder samt biografi af nogle lærere. [Redaktør af „Holstebro Folkeblad“, lærer Peder Jørgensen]. Bind 14, 1920, side 82-87, illustreret.
- Larsen, Morten.* Højris, Jens: Et tilbageblik. [Valgmenighedspræst Morten Larsen]. Bind 51, 1957, side 136-137.
- Larsen, Morten.* Pichard, Knud: Bogtrykker Niels P. Thomsen i Holstebro. [Valgmenighedspræst Morten Larsen]. Række 2, bind 7, 1973, side 72-74.
- Linde, Christen.* Lind, M.: Minder om Holstebro. Nedskræve og belyste af J. Aldal. [Købmanden og godsejeren Chr. de Linde]. Bind 11, 1917, side 45-46.
- Lind, M.* Lind, M.: Guldsmed Mathias Lind. Ved J. Aldal. Bind 10, 1916, side 92-111, illustreret.
- Mortensdatter, Johanne Marie.* Aldal, J.: Holstebros ildebrande 1697-1794. Et billede af vestjysk købstadliv i det 18. århundrede. [Branden i Østergade 1794 - Johanne Marie Mortensdatter]. Bind 20, 1926, side 81-106.
- Poulsen, Frederik Christian.* Hansen Møller, Chr.: Kammerråd, prokurator O. C. Repsdorph, Holstebro. [Thora Emilie Repsdorph, gift med prokurator F. C. Poulsen, Holstebro]. Bind 45, 1951, side 42-44, illustreret.
- Repsdorph, Ole Christian.* Møller Hansen, Chr.: Kammerråd, prokurator O. C. Repsdorph, Holstebro. Bind 45, 1951, side 5-51, illustreret.
- Schaumburg, Heinrich.* Lind, M.: Minder om Holstebro. Nedskræve og belyste af J. Aldal. [Malermester og hotelejer Heinrich Schaumburg]. Bind 11, 1917, side 57.
- Schmidt, Martin.* Pichard, Knud: Holstebro i 30'erne og under besættelsen. [Tobaksfabrikant Martin Schmidt]. Række 2, bind 8, 1974, side 19-20, illustreret.
- Schou, Frederik Christian.* Schou, Peter: Frederik Christian Schou. [Toldkontrollør F. C. Schou i Holstebro]. Bind 27, 1933, side 100-108, illustreret.
- Schou, Mads.* Schou, Peter: Konsul Mads Schou, Struer. [Købmand Mads Schou, Schous Købmandsgård]. Bind 29, 1935, side 110-115.
- Schou, Mads.* Schou, Peter: Mads Schou på Holtbjerg. [I Holstebro]. Bind 26, 1932, side 54-56.
- Thomsen, Niels P.* Pichard, Knud: Bogtrykker Niels P. Thomsen i Holstebro. Række 2, bind 7, 1973, side 69-79, illustreret.
- Voigt, Jens.* Aldal, J.: En stridbar herre. [Kammerråd Jens Voigt]. Bind 31, 1937, side 64-78.
- Waagner, William.* Pichard, Knud: Holstebro i 30'erne og under besættelsen. [Digteren William Waagner]. Række 2, bind 8, 1974, side 8.

99.94 Slægthistorie

- Grøn.* Lind, M.: Minder om Holstebro. Nedskræve og belyste af J. Aldal. [Familien Grøn]. Bind 11, 1917, side 46-47.
- Lind.* Lind, M.: Familien Lind. Ved J. Aldal. Bind 10, 1916, side 94-111, illustreret.

Meddelelser fra museer og arkiver i Ringkøbing amt

EGVAD EGNSHISTORISKE SAMLING

(ved overbibliotekar Egon Hansen, Tarm)

I beretningsåret 1973/74 har der været en støt tilgang af arkivmateriale til samlingen, som også omfatter Thomas Kr. Hansens store bogsamling indeholdende bl. a. en del lokal- og personalhistorie.

En løsning af samlingens lokale problemer trænger sig stærkt på, og man må håbe på, at der snarest skabes mulighed for samlingens lokalemæssige tilknytning til Egvad Bibliotek. Indtil disse problemer er løst, vil der være overhængende fare for, at arkivmaterialet vil blive ødelagt.

Ved årsskiftet udkommer lokalhistorikeren H. K. Kristensens „Nørre Horne herreds historie“. Værket, der bliver på ca. 500 sider, omfatter ti sogne: Sdr. Bork, Nr. Bork, Hemmet, Sdr. Vium, Lønborg, Egvad, Lyne, Strellev, Aadum og Hoven. Det er således den nuværende Egvad kommune samt Strellev sogn, der beskrives i bogen, som er gennemillustreret. Tarm Bogtrykkeri står for trykningen, og bogen udgives i samarbejde med Egvad Egnshistoriske Samling. En række tilsagn om støtte til udgivelsen vil betyde, at prisen bliver overkommelig. Vi glæder os over, at H. K. Kristensen har haft tid og kræfter til at udarbejde denne grundige herredshistorie, som vil blive en kærkommen og værdifuld tilvækst til den sparsomme litteratur om egnen.

LOKALHISTORISK SAMLING FOR GJELLERUP SOGN

(ved Aksel P. Frøbert)

Virksomheden i 1973.

Det lokale, som Lokalhistorisk Samling har til rådighed på Hammerum skole, har hidtil måttet deles med en talepædagog. Dennes undervisning er nu forlagt til Gjellerup skole, så lokalet nu er forbeholdt samlingen. Der kan herefter gives adgang til den ved henvendelse til den daglige leder.

Af aktiviteter i årets løb kan nævnes: Foredrag i foreninger samt avisartikler med emner fra samlingens dokumenter. En velbesøgt udstilling på Hammerum bibliotek af 100 fotos, visende Hammerums udvikling fra 1890 til i dag. En annonsekampagne i de lokale blade gav til resultat, at samlingen fik en tilgang af skolebilleder tilbage til 1885, portrætter af ældre tiders originaler, familie-billeder m. m. Af tilgang skal yderligere nævnes: Skoleprotokoller fra 1874 til 1957, herunder fra de nu nedlagte skoler i Birk, Busk, Hauge og Lund, samt forhandlingsprotokoller for samtlige skoler 1837-1970. Embedsbog for kirkesangeren 1821-1881. Samlingens udvalg af andagtsbøger, der har været gængs læsning på egnen, er blevet forøget med en prædikensamling på 1200 sider: Professor i Rostock Heinrich Müllers Evangelisk Hierte Speil, udgivet i Brødrene Berlings Skrifter 1794.

Med de store forandringer, der sker ved den omfattende bebyggelse af områder i Gjellerup og Hammerum, vendes opmærksomheden mod at skaffe og bevare billeder af de oprindelige landskaber og ejendomme, og det påbegyndte arbejde hermed fortsætter.

HERNING MUSEUM

(ved museumsinspektør, mag. art. Ulla Thyrring)

Bestyrelsen for Herning Museum er konstitueret, som følger: Bogtrykker Poul Kristensen (formand), konstruktør H. C. Thomsen (kasserer), amtsrådsmedlem Lars Agerskov, arkitekt N. C. Christensen, Birgit Damgaard, overlærer Gerda Højgaard, ekspeditionssekretær Svend B. Nielsen, arrangementschef Helge Sander, fabrikant Svend Hansen.

Som civilvæmpepligtige arbejder på museet Bent Sørensen, Max Suhr Olesen, Allan Nielsen og Erling Birk Pedersen, og fra april 1973 tiltrådte Lone Olsen stillingen som kontordame i stedet for Grete Lillelund, som havde ønsket at fratræde sin stilling.

Der har i alt været 40 forhistoriske, arkæologiske sager:

14 besigtigelser, i nogle tilfælde i forbindelse med mindre prøvegravninger. Tre af disse sager giver anledning til større udgravninger i sommeren 1974, nemlig: 1 gravhøj ved Barde, 1 gravhøj ved Skarrild og 1 stenlægning ved Holing.

7 mindre udgravninger: De fire af sagerne drejede sig om såkaldte kogegruber med ildskærnede sten og trækul (i Vørgod, Lind, Mørup og Fjelstervang). Kogegruberne er formodentlig fra bronzealderen og er meget almindelige.

4 større udgravninger: De tre af undersøgelserne foregik på den samme mark hos Egon Lønne i Skarrild Overby; det drejede sig om en gravhøj og to boplads fra jættestuetid. Desuden er i Sinding udgravet gruber fra jernudvinding.

Opsamling af overfladefund er foretaget på 3 boplads: Ved Amtrup fra ældre stenalder og på to pladser fra yngre stenalder i Skarrild Overby.

Løsfund (uden tilhørende anlæg) er registreret fra 9 forskellige fundsteder, de fleste i Skarrild og Assing sogn.

Desuden har museet for Lemvig Museum haft 3 sager med besigtigelser og mindre prøvegravninger.

De arkæologiske sager er opstået på forskellige måder. 11 sager skyldes henvendelser under udgravninger i området; det har bl. a. resulteret i tre hidtil ukendte, overpløjede gravhøje og en ny såkaldt jordgrav (som er yngre stenalderes ældste gravform). 17 sager er opstået ved henvendelser til museet; herved kom der meddelelse om 1 gravhøj, 1 boplads fra ældre jernalder, 2 boplads fra ældre stenalder, 4 kogegruber fra bronzealderen og 2 sten med skålgruber (sådanne sten er meget sjældne i denne del af landet). En stor del af de øvrige anmeldelser var „nitter“ og gav ikke anledning til andet end besigtigelser. De fleste af de vigtigere sager skyldes 5-6 amatører eller „gamle bekendte“, som med jævne mellemrum henvender sig til museet med oplysninger eller genstande.

Som helhed giver anmeldelserne udefra kun anledning til få større sager, således at en del af de arkæologiske undersøgelser kan sættes i gang på museets eget initiativ. Museet har i 1973-74 koncentreret sig om undersøgelsen af yngre stenalder i Skarrild Overby.

Indenfor et begrænset område (godt 1×1 km) ved Skarrild mose er siden 1972 udgravet 4 overpløjede gravhøje og dele af 4 boplads; desuden er der opsamlet materiale fra yderligere 3 eller 4 boplads og registreret et stort antal løsfund. De allerfleste af fundene er fra jættestuetiden, d. v. s. midten af yngre stenalder, og især fra tidsrummet ca. 3000-2500 f. Kr.

Det må anses for betydningsfuldt, at museet sideløbende med mere spredte udgravninger (som skyldes anmeldelser udefra) af og til kan foretage mere grundige undersøgelser indenfor et område, der er afgrænset både geografisk og tidsmæssigt. Derved har vi størst mulighed for at kunne bidrage til vor viden om områdets forhistorie.

Skarrild Overby-undersøgelserne er af interesse af to årsager: For det første er jættestuetidens boplads sjældne i Vestjylland; derved har Skarrild-fundene interesse på lokalt plan. De er museets ældste lærkar, og en del af materialet er allerede udstillet i den nyopstillede stenalderamling.

For det andet har fundene betydning i en større sammenhæng, idet yngre stenalderes to store kulturer, tragtæggekulturen og enkeltgravskulturen, begge er rigt repræsenteret indenfor det lille undersøgelsesområde. Derfor vil undersøgelserne kunne belyse forholdet mellem de to kulturer, hvilket er et af de mest diskuterede problemer i Danmarks oldtid. Et vigtigt resultat kom allerede i september 1973. Ved udgravning af en gravhøj med en grav fra den tidligste del af enkeltgravskulturen fandtes indblandet i højens og gravens fyld et materiale (bl. a. potteskår) fra en boplads, som tilhører tragtæggekulturens slutning. Bopladsfundene må ud fra fundforholdene være ældre end graven og tilfældigt være indblandet ved gravens bygning. Ud fra dette fund må man revidere den almindelige opfattelse af de to kulturers forhold til hinanden rent tidsmæssigt. Enkeltgravskulturen kan nemlig ikke gennem flere århundreder findes sideløbende med tragtæggekulturen, når enkeltgravskulturens første fase er yngre end slutningen af tragtæggekulturen.

Til samlingen af genstande fra nyere tid har museet i årets løb modtaget og registreret 346 genstande. Heriblandt en samling af miniature-modelhatte fra 1938 frem til 1963 fra Marie Christensen's modistforretning, Bredgade 12, Herning.

Indenfor nyere tid fortsætter vore undersøgelser af forandringerne på fabrikken Jensen og Stampe i Hammerum.

I forbindelse med Kølkær's 150-års fødselsdag afholdtes en festuge over emnet „Gammel i Kølkær“, hvori Herning Museum deltog på forskellig vis. På anvisninger fra lederen af Rind-Arnborg egnarkiv, Chr. Isen, gennemfotograferede Ulla Thyrring Kølkær by og omegn. Negativerne kommenteredes omfattende af Chr. Isen og er tilgængelige i egnarkivet. En række fotostater blev fremstillet til brug for festugen. De blev givet til byen og indgik i en udstilling, som museet arrangerede på Kølkær skole. Initiativet blev finansieret af Det kulturelle Samråd, Herning, der til dette formål havde be-

vilget 2.000 kr. til Kølør Børgerforening. Således samarbejdede mange gode kræfter om denne registrering af Kølør by 1973.

I årets sidste måneder påbegyndte museet også i samarbejde med Chr. Isen en undersøgelse af brunkulsløjferne. Initiativet er blevet særdeles vel modtaget. Museet har fået mange henvendelser i sagen dels fra mennesker, som har deltaget i denne udvikling, og som kan fortælle om den, dels har vi modtaget mange amatør-fotografier, som vi, hvis man ønsker det, affotograferer og tilbageleverer. Brunkulsgravningerne har efterladt sig nogle vældige spor i landskabet, og vi synes, at det er vigtigt med denne undersøgelse at fastholde, hvorledes disse spor skal fortolkes for eftertiden. Ringkøbing amts Skolecentral har da også vist stor interesse for at få stillet materiale herom til rådighed til brug for undervisningen.

I den ny udstillingshal står fremdeles udstillingen om Kløge Folk. Den har vakt stor interesse og givet anledning til megen presseomtale, og den kommer derfor til at stå sommeren over. Adskillige foreninger har aflagt den besøg, således har Foreningen for Boghåndværk den 21. maj og Jysk medicinsk historisk Selskab den 18. marts afholdt deres generalforsamlinger i tilknytning til denne udstilling.

I det tidligere landbrugsmuseum afsluttes arbejdet med udstillingen om hedens udnyttelse. Denne udstilling bliver færdig først i juli.

I den forhistoriske samling er udstillingen af stenalderen færdig. Endvidere er opstillet to montrer med nye fund og en tredie med vognhjul fra yngre stenalder, hvoraf dog endnu et er til konservering.

Endvidere har der i årets løb været afholdt en række særudstillinger. I april-maj vist på Herning Museum fotografen Jacob Riis' skildring af New Yorks slum omkring århundredskiftet.

I maj og juni vist en lille særudstilling med Danmarks ældste redskaber, flintstykkerne fra Vejstrupskov ved Christiansfeld. Fundene er fra Holsten-mellemistiden for ca. 240.000 år siden.

Smeden blev regnet for en klog mand, og derfor gik det godt i spænd med helårsudstillingen „Kløge Folk“ at holde en sensommerudstilling om smeden i Dybe, Svend Lundgaard og hans naturalistiske jernskulpturer. I august-september vist vandredstillingen „Smeden“ fra Vendsyssels historiske Museum.

I december-januar vist en ovenlyssalen udstillingen „Nordbo og Eskimo“, udarbejdet af JulianeHå Lokalmuseum.

Poul Hartlings nytårstale inspirerede til en særudstilling. Midt i januar stod den klar i ovenlyssalen: „Nøjsomhed“ – en spareudstilling om folk udenfor forbrugersamfundet. Har man ikke tid til at gå på museum, så har man dog måske tid til at gå forbi museet. Derfor er der i et udstillingsvindue i gavlen på landbrugs-museet vist „Noget om Kaffe“. I foahallen har været vist samlingen af miniature-modelhatte fra Herning, og i sommeren 1974 står her muscets vandredstilling om „Brændevin“.

Desuden har museet med udlån deltaget i en række udstillinger. I Det danske Hus i Paris åbnedes den 23. maj en udstilling om dansk borddækning bl. a. med lån fra Herning Museums store samling af jyddepotter. Endvidere deltog museet i en dansk udstilling i Östersund: „Jyddepotter og løb“.

I skolernes efterårsferie arrangeredes, som allerede nævnt, udstillingen „Gammel i Kølør“ på Kølør skole.

Til gengæld for udstillingen „Nordbo og Eskimo“ leverede vi til Grønland en udstilling om uld, som var deroppe i december-januar måned, og som blev besøgt af 500 mennesker.

Sidst i august orienterede vi med en udstilling på Ringkøbing amts Skolecentral om vores vandredstillingsvirksomhed, og i tilknytning hertil tog Lilli Friis rundt til Ringkøbing amts fem skolecentraler og orienterede om vores virksomhed.

Til brug for undervisning har Lilli Friis udarbejdet en dias-serie med lydbånd: Emner omkring St. St. Blichers „Hosekræmmeren“. Her har man ud fra gamle billeder og museumsgenstande søgt at skabe en ny form for realkommentarer. En forståelse af den materielle baggrund fjerner nok nogle af de hindringer, der kan være ved læsning af en novelle fra 1829. Endelig har museet bistået Herning Folkedansforening med vejledning om en ny egnsdragt med udgangspunkt i museets dragtsamling.

Vandredstillinger og klassekasser har været udlånt til 95 skoleklasser i Ringkøbing amt, og det til kommer udlån af lysbilledserier, som finder sted gennem skolecentralerne i amtet. Det anlås, at 6.500 mennesker er blevet besøgt gennem skoleudstillinger og vandredstillingsvirksomhed. Til samlinger i Herning har besøgstallet atter været stigende, nemlig 15.000 besøgende i modsætning til 13.000 sidste år.

Til alle skoler i amtet har vi gennem skolecentralen trykt og udsendt Tilbud fra Herning Museum, hvori der gøres opmærksom på de muligheder for undervisning, museet tilbyder.

DET LOKALHISTORISKE ARKIV I HERNING

(ved seminarieadjunkt C. E. Bundesen)

Arkivets samlinger er vokset støt. Et par hundrede gaver i form af udskiftningsdokumenter, slægtsbøger, skøder, avisudklip, billeder, kort, skudsmålsløber m. m. er modtaget. Hertil kommer de systematiske erhvervelser af fotokopier af kirkebøger fra Herning kommune i så stærkt et tempo, som Landsarkivet i Viborg kan overkomme. Fru pastor Karen Goll omskriver kirkebøgerne til nutidens skriftform, ligesom hun også yder hjælp til oversættelse af gamle skrifter, som historisk interesserede personer finder frem af gemmerne.

En registrering af personer og ejendomme ud fra arkivets samling af skødegenparter fra Hammerum herred 1817-1929 er begyndt ved pastor emer. Ejnar Goll. Arkivet er meget taknemmelig for det vanskelige arbejde, som derved udføres, og for de udmærkede forslag til registreringsprincipper, der er fremsat.

Samlingen af personalhistoriske henvisningskort, der forestås af Svend Aage Nielsen, Arnborg, omfatter nu mindst 10.000 navne.

En samlingsgruppe bestående af P. S. Bredvig, Herning, Louis Lund, Ikast, og Svend Aage Nielsen, Arnborg, har aflagt talrige besøg i Hernings sydvestlige opland, hvor den har foretaget fotografering og modtaget meget materiale, dels som gave og dels som lån til affotografering. Det store arbejde med topografisk registrering heraf er gennemført af Louis Lund med dygtighed og omhu.

Oprydning, sortering og registrering af arkivets gennem flere år hengemte materialer foretages som hidtil med grundighed af Sv. G. Albertus, hvis fortrinlige lokalkendskab er arkivet til stor nytte og de besøgende til glæde.

Optagelse på tonebånd af ældre menneskers beretninger foretages af Chr. Kjeldgaard og Johs. Rolsted, begge tidligere førstelærere med mange års kendskab til egen. I øvrigt bør mange flere mennesker gribe en båndoptager for at fastholde de mange små oplevelser, som gamle mennesker fortæller, og som tilsammen giver et billede af tilværelsen i tidligere tid. Lad os i den forbindelse ikke glemme, hvad det kan betyde for forskningen og måske bevarelsen af dialekterne.

Ved et møde på arkivet den 14. november 1973 oprettedes en egnhistorisk arbejdsgruppe i Sunds med henblik på oprettelsen af en egnhistorisk samling. Gruppens medlemmer blev: Kristian Knudsen, E. H. Nørgaard, Magnus Svendsen, Jens Truelsen og Erik Vestergaard. Derved er et længe næret ønske fra arkivets side gået i opfyldelse.

Indsamlingen af egnhistorisk stof i Herning kommunes sydlige og østlige dele sker fortsat ved Rind-Arnborg Egnarkiv og ved Lokalhistorisk Samling for Gjellerup Sogn under ledelse af hholdsvis Chr. Isen, Kølkær, og Aksel P.-Frøbert, Hammerum.

Et lokalhistorisk arkivs arbejdsopgaver er overordentlig talrige. Det skorter derfor ikke på planer, men på tid og kræfter til at udføre dem. En af planerne går ud på ved først givne lejlighed at etablere en oversigt over de folkelige foreninger, der eksisterer og har eksisteret i Herning-området, og dertil knytte en registrering af det materiale, som endnu måtte være bevaret fra dem. Hvor er arkivalierne fra de første andelsmejerier, brugsforeninger, skytte- og gymnastikforeninger, foredragsforeninger, afholdsforeninger, sangforeninger, dilettantforeninger m. v.? Ring eller skriv til arkivet, hvis De ved noget!

Arkivet har til huse i Herning Centralbiblioteks østfløj og er åbent mandag, tirsdag, torsdag og fredag kl. 14-17.30. Bibliotekets telefon nr. (07) 12 18 11 med omstilling til arkivet kan benyttes.

SLÆGTSHISTORISK FORENING, HERNING

(ved redaktør Jørgen Østergaard)

Foreningen har fortsat tilgang af medlemmer og god tilslutning til møder og andre arrangementer. Hovedvægten ligger på det personalhistoriske, især med henblik på forskning af egen slægt, lokalhistorie og kulturhistorie. Den nye sæson 1974-75 begyndte allerede i august med et foredrag af professor Axel Steensberg.

Den årlige publikation Hvem-forsker-hvad, som udgives i samarbejde med de øvrige slægtshistoriske foreninger og Samfundet for dansk Genealogi og Personalhistorie, vokser fra år til år og er et fortrinligt kontaktmiddel til at finde andre i ind- og udland, som sysler med samme slægters og egne historie.

Til cirkulation blandt medlemmerne er der nu ca. 80 mapper med ca. 4000 sider med udklip fra dag- og ugeblade og tidsskrifter om slægts-, egns- og kulturhistoriske emner, anmeldelser af litteratur herom m. m.

Interessen for slægtsforskning er voksende overalt, og flere foreninger er under dannelse. Med disse og de bestående øges samarbejdet, bl. a. arrangeres på skift en årlig sammenkomst, hvor der knyttes mange kontakter.

Foreningen holder møde den 3. mandag hver måned hele året i Lokalhistorisk Arkiv på centralbiblioteket i Herning og desuden enkelte møder og ekskursioner, der ikke kan indplaceres den faste mødeaften.

Interesserede kan uden forpligtelse overvære et møde og siden blive medlem, hvis de ønsker det. Kontingentet er 15 kr. halvårligt.

HOLSTEBRO MUSEUM

(ved museumsinspektør, mag. art. Torben Skov)

Formidlingen

Den stærke udvikling, museumsarbejdet i Holstebro i de senere år har været inde i, har naturligvis influeret stærkt på det daglige besøgstal, men samtidig er der også fremsat stærke ønsker fra oplysnings- og undervisningssektoren om at blive delagtiggjort i de informationer, som findes på og til stadighed tilflyder museet. Vi må erkende, at vi ikke hidtil – så lidt som så mange andre museer – har kunnet tjene museumsbrugerne på blot tilnærmelsesvis tilfredsstillende måde, hverken hvad angår de ydre forhold eller den pædagogiske assistance, som må kunne forventes at være til stede på et museum.

Da derfor museets kustode gennem 35 år, fru E. Henriksen, sidste år trak sig tilbage, inddrog man hendes lejlighed og indrettede den til skole- og arbejdsrum.

Til at varetage det pædagogiske arbejde vedtog man at ansætte en folkeskolelærer med interesse for museumsformidling 12 timer ugentlig. Efter at de forskellige muligheder for etablering af stillingen var undersøgt, godkendt og anbefalet af de stedlige skolemyndigheder, ansatte man den hidtidige formand, overlærer Ejner G. Pedersen, foreløbigt for et år.

Allerede i sommerferien blev det kommende arbejde planlagt. Til samtlige skoler og interessegrupper i museets virkeområde blev udsendt en brochure, hvori retningslinjerne for det påtænkte arbejde blev afstukket.

Meget kort sagt kan princippet i undervisningen udtrykkes således, at den lærer/leder, der ønsker at inddrage museet i sin undervisning, ikke skal stå hjælpeløst over for det medium, som et museum er, men at museums-pædagogen hjælper med at planlægge undervisningens forløb og – om det ønskes – overtager undervisningen.

Museets tilbud blev straks modtaget med stor interesse fra museumsbrugernes side. Navnlig ved, at eleverne får lov til ved selvprøve at efterprøve så mange af fortidens sysler, som forholdene nu engang tilader, bevirker, at de får et helt andet og mere relevant og spændende forhold til fortiden end det, som selv den bedst skrevne historiebog kan give.

Eksempelvis siger synet af en skubbeværn ikke nutidens mennesker ret meget bortset fra, at den er en ganske interessant museal genstand, men ved at prøve at male mel på den får man et indtryk af det ensformige slid, der hørte med til hverdagslivet i „de gode gamle dage“. Eller ved at eftergøre vikingetidens „gryler“, altså masker, et glimt af denne tids gru og rædsel for de alledsnærværende onde ånder.

Mange, mange andre emner er der mulighed for at efterprøve. Fælles for dem er, at de ved selvprøve skal forsøge at sætte fortiden i relation til nutiden. I alt deltog 1652 elever og lærere i disse aktiviteter.

Dette gælder også de mere lystbetonede aktiviteter. „Gamle dage“ var ikke mere „grå oldtid“ end nutiden. Også da havde man glæder og fornøjelser – om end lidt primitive set med nutidens øjne.

For at opfange og opleve lidt af, hvad vore oldeforældre bestilte, når de ingenting bestilte, arrangeredes tre eftermiddage i efterårsferien og en søndag i advent „Dukketæteater“ ved seminarlærer Søren Panny, Viborg, „Vi former fortiden i ler“ ved lærer Gunnar Mortensen, Holstebro, og endelig „Gammel jul“ ved forskellige lokale kræfter. At der var interesse også for disse arrangementer, viste besøgstallet, der lå på næsten 200 – så mange, som lokaleforholdene tillod det.

For at vise lærerne i praksis, hvilke muligheder museet rummer som led i undervisningen, er der i årets løb afholdt 4 instruktionskurser. To af dem arrangeredes som „planlægningsdage“ for enkelte skoler, mens de andre var åbne for alle interesserede. Besøgstallet var 87.

En anden gren indenfor undervisningen, som museet har taget op, er „Formidling udenfor museet“ (FUM), d. v. s., museet tilbyder at være behjælpelig med planlægning af featuredage eller andet arrangement, hvor en større gruppe eller hele skolen i nogle dage dyrker et mere omfattende historisk emne. Det kan således nævnes, at Langhøjskolen, Asp, i 3 dage arbejdede praktisk med emnet „Vore forfædres hverdag“. Skolens ca. 500 elever var delt op i 5 grupper, der behandlede følgende

emner: 1) Bygning af stenalderhus. 2) Fremstilling af våben og redskaber som i oldtiden. 3) Oldtidens klæder. 4) Mad og ild. 5) Oldtidens orkester. – Sideløbende hermed foretoges arkæologiske udgravninger i nærheden af skolen, hvis forløb kunne følges af eleverne.

Et andet spændende eksperiment afvikledes i Skave centralskole, hvor grundtanken var, at pensionister – med deres kendskab til nu uddøde sysler – skulle indvi nutidens børn deri.

Når det i offentligheden bliver kendt, at en arkæologisk udgravning er påbegyndt, fremkommer der regelmæssigt ønsker om at få lejlighed til at følge disse arbejder. Museet har – når omstændighederne har muliggjort det – imødekommet disse ønsker, og der er på denne måde henvist godt 300 elever.

En lørdag i september holdt arkæologerne på vikingebopladsen i Trabjerg „åbent hus“, hvor interesserede kunne få lejlighed til at deltage i gravningerne.

Hertil kommer museumsinspektørens oplysende virksomhed til anden side, der har spændt over så bredt et spekter som fra at fortælle i en lille skole om en arkæologs arbejde og til at holde forelæsninger på Københavns og Århus' universiteter!

I alt havde han kontakt med løseligt anslået 1000 mennesker på denne måde, så museet i årets løb – indbefattet de 5.123 daglige gæster – har været i kontakt med mere end 8000 mennesker.

Møder og foredrag

Ved generalforsamlingen i foråret: Mucumsinspektør Søren H. Andersen, Århus om „De første mennesker i Danmark“. Ved efterårsarrangementet: Museumsinspektør Chr. Fischer, Silkeborg, om „Glas gennem tidene“.

Som noget nyt afholdtes i februar måned 4 arrangementer søndag eftermiddage, hvor museets personale gennemgik emner ud fra museets samlinger. De fire emner var: „Vikingetidens masker“, „Holstebro-sølv“, lysbilledmontagen „Spredte træk af Holstebros historie“ og endelig „Små antikviteter“. Besøgstal ca. 200. Derudover har der været afholdt aftenhøjskole i „Holstebro-egnens arkæologi“ ved museumsinspektørerne Chr. Fischer, Silkeborg, Hans Rostholm, Herning, og Torben Skov, Holstebro. Endelig to aftenskoler: „Holstebros historie“ ved konsulent J. Granberg, Vroue, og „Plan-
tefarvning“ ved fru Ingerid Løn.

Ydermere har der været forskellige aftenarrangementer for spejdere, husmoderforeninger, Sct. Georgsgilderne, Møntklubben, Rotary m. fl.

Særdstillinger

I årets løb er der afholdt 6 særdstillinger, nemlig: „De første spor af mennesker i Danmark“, „Museets bedste fund fra fortiden“, „Dysser“, „Holstebro gamle kirke“, „Gryler“ og „Håndarbejde“. For at give museumsbrugerne yderligere lejlighed til at fordybe sig i et emne har museet endvidere udarbejdet 3 lysbilledmontager: „Holstebro-egnens kirker“, „Holstebro gamle kirke“ og „Spredte træk af Holstebros 700-årige historie“. Ved hjælp af en synkronisator styrer båndoptageren lysbilledapparatet, så de gæster, der ønsker at tage imod dette tilbud, kun behøver at bede kustoden sætte apparaturet i gang i skolestuen. Det skal nævnes, at museet fra alle sider har høstet stor anerkendelse for disse serier, og det er tanken fremover at følge ideen op. Det må ligeledes nævnes her, at journalist Holger Sindbæk på fremragende måde har lagt stemme og musik til båndene, for hvilket museet herved bringer ham sin hjerteligste tak.

Udgravning

Den arkæologiske virksomhed har naturlig nok koncentreret sig om den store vikingeboplads i Trabjerg. Efter at vi i 1972 havde fået vished for, at der var huse fra vikingetide i Trabjerg, blev der i efteråret 1973 lagt en del prøvegrøfter ud over ca. 6 tdr. land for at finde bebyggelsens udstrækning. Det lykkedes at finde bopladsens udstrækning, og fundene var så gode, bl. a. mange klæberstenskår og lerkarskår, at vi nu går ind i et projekt med at afdække hele bopladsen over 3 år.

Mindesten for det gamle Hardsysselting

I forbindelse med festlighederne i anledning af det 700-års jubilæum, man i år fejrer i Holstebro, foreslog landsretssagfører N. C. Skouvig, Holstebro, at der rejstes en mindesten i byen for det gamle Hardsysselting. Ideen blev vel modtaget i jubilæumskomiteen, og det fornødne beløb stillet til rådighed. Det blev pålagt landsretssagfører Skouvig og museumsinspektør Torben Skov at besøge planen realiseret.

Stenen blev fundet inde midt i Holstebro, hvor Storåen og Vegen å forenes. Billedhugger Ejgil Westergaard, Lervig, blev overdraget opgaven med at udsmykke stenen med et motiv indeholdende seglene fra de otte Hardsyssel-herrer og en kort tekst, der omtalte Hardsysseltinget.

Ved Dansk historisk Fællesforenings årsmøde i Holstebro i august blev stenen afsløret. Holstebro

Museums formand, kontorassistent Orla Nautrup, bød velkommen til den store forsamling, som var mødt op for at overvære afsløringen. Dernæst gav landsretssagfører Skouvig en kort og interessant redegørelse for landets gamle sysselinddeling med særlig henblik på Hardsyssel, idet han nævnte, at tinget, såvidt det kunne konstateres, til alle tider var blevet holdt i Holstebro. I sin redegørelse nævnte Skouvig endvidere, at sysseltinget var et sted, hvor visse retslige forretninger fandt sted, såsom udstedelse af skøder, lysninger, forkyndelser og tingsvidner, hvorimod egentlige domssager kun i ringe grad kom for tinget, om de kom der overhovedet.

Borgmester Kaj K. Nielsen afslørede derefter stenen, som er et usædvanlig smukt og harmonisk arbejde. Stenen er placeret ved alfarvej ikke langt fra det sted, hvor gamle kort anviser stedet for afholdelse af det gamle Hardsysselting.

B. B.

Manden til højre er billedbugger Egil Westergaard.

HOLSTEBRO BYHISTORISKE ARKIV

(ved inspektør Bent Torben Holm)

Sidste årsmøde blev afholdt den 22. maj 1973, og med 1974 gik vi ind i byens jubilæumsår, da byen – som vel bekendt – runder de 700 år, da man i de ældst bevarede arkivalier for første gang finder Holstebro omtalt. Det vil i sig selv sige, at det har betydet et enormt arbejdspress for H.B.A., idet arkivet er indblandet i så godt som alt, hvad der sker i byen.

Kort skal her nævnes – pressen, hvor vi har været medvirkende, ikke blot jubilæumsaviser, gågade-aviser, men til så godt som hele den danske presse, hvor et utal af artikler er skrevet – og en mængde fotos har været udlånt. Man bør også nævne Conviviet, lokale teateropførelser, udstilling i gågaderne, kongresser, udstillingen på museet, TV-udsendelse, vognoptog, Fagenes Fest m. v.

Af store køb er foretaget: Pontoppidans kort over Holstebro 1765, diverse publikationer vedr. Holstebro, fremvisningsapparat til glaspalder.

Udadvendt har arkivet sendt arkivalier, fotos til så godt som det meste af landet; jeg kan her nævne, at Det kgl. Bibliotek sendte en bil hertil for at afhente en samling glaspalder, som de var meget taknemlige for.

Desværre har jeg ikke opført besøgstal, studier og telefonopkald m. v. på arkivet, da dette ville kræve ekstrahjælp blot at opføre det, da det drejer sig om mange, bl. a. udenbys skoleklasser, slægtsforskning og ikke mindst besøg vedr. jubilæet.

I flere tilfælde har jeg foretaget rejser til København, Århus, Viborg, og disse har medført en mængde gode kontakter – her kan nævnes Det kongelige Bibliotek, Rigsarkivet, Landsarkivet, og et af disse møder resulterede i, at man kunne hjemføre en hel del arkivalier, som man normalt ikke udlåner fra de respektive arkiver. Således har vi vel været medvirkende til, at måske de store arkiver kan åbnes, og arkivalierne udlånes med udstilling for øje, så befolkningen får del i de ellers så lukkede arkiver, og derved gør historie lige så folkeligt som fodbold.

Selve registreringen er nu så godt som tilendebragt – så vi nu igen kan modtage arkivalier, og der ligger meget og venter. – Hermed ikke sagt, at vi ikke har modtaget arkivalier, så godt som daglig er der en aflevering, men den største, vi har modtaget, kom fra frk. Sir, og det var en komplet samling af Hansen-Sirs digte, som må betragtes som en lækkerbidtsken for arkivet, da alt er lokalt.

Under en af mine studieture til København fandt jeg på Det kongelige Bibliotek en glaspladesamling på 190 stk., optaget i Holstebro omkring århundredskiftet. Det ville være en fin ting til arkivets samlinger, men da det jo ikke er helt store summer, der „figurerer“ i arkivets kasse, ansøgte jeg Holstebro Kommune om et beløb på 2.500 kr., som velvilligt blev bevilget – og disse aftryk vil under en eller anden form blive udstillet i forbindelse med byens 700-års jubilæum.

DRAGON- OG FRIHEDSMUSEET, HOLSTEBRO

(ved major E. Mårup)

Den 2. juli 1959 åbnedes Dragonmuseet i Holstebro. Museet har til huse i en bygning, beliggende i Asylgade, som er stillet til rådighed af Holstebro kommune.

Museet blev oprettet af Jydske Dragonregiment, men overgik i 1961 til at være en selvejende institution.

Museet består af:

1) En afdeling, der viser Jydske Dragonregiments udvikling fra år 1679 til vor tid. Afdelingen rummer mere end 3000 enkeltnumre. Der kan nævnes en stor våbensamling, uniformer og militærudrustning, uniforms- og årgangsbilleder, bøger og reglementer samt mange værdifulde enkeltgenstande med tilknytning til dragonregimentet. En genstand, der bør fremhæves, er et kalecheur i drevet sølv. Uret har tilhørt en af regimentets navnkundigste chefer, oberst Engelsted, der modtog det af den franske regering for tapper dåd under fægtningen ved Alt Rahlsted den 6. december 1813.

2) En afdeling for frihedskampen 1940-45. Denne afdeling er i de senere år stærkt udbygget. Der er i samlingen især lagt vægt på hændelser og operationer i Vestjylland, f. eks. jernbanesabotage. Afdelingen er delt op i afsnit, der viser den danske brigade i Sverige, koncentrationslejrscener, våbensamling samt billed- og bogsamling.

Museet er åbent tirsdag, torsdag og lørdag kl. 14-16 eller efter aftale på telefon (07) 42 31 77, lokal 270.

LEMVIG MUSEUM

(ved museumsinspektør Ellen Damgaard)

Museet har i det forløbne år afholdt følgende arrangementer: I tiden 24. august–20. september 1973 havde vi Jørgen Borgs fotoudstilling „Vestjyske havne og fiskerlejer“, den 16. december 1973 åbnede udstillingen „Barn omkring år 1900“, og fra 11. til 25. maj 1974 husede vi en udstilling fra Pukebergs Glasbruk i Lemvigs svenske venskabsby Nybro, „Glaskunst fra Nybro“, der var skaffet hertil af Lemvig Amatørkoreter. I efteråret havde museet en velbesøgt foredragsrække om emnerne „Glas“, „Sølvtøj“, „Lertøj, porcelæn, fajance“ og „Tin, kobber, messing“. Deltagerne havde selv medbragt ting, som man så søgte at datere og stedfæste, samtidig med at man hørte noget om, hvordan genstande i de forskellige materialer var blevet fremstillet, hvordan de var blevet brugt, hvornår og i hvilke sociale lag. I påsken havde vi en slags „åbent hus“, som vi kaldte „Børn ser museet“. Der var demonstrationer af løbbinding, salg af gode råd, mulighed for at male på håndkværn, se i stereoskop, rulle med manglebræt, tegne o. s. v. Der var fuldt hus i de tre påskedage, og det var alle folk fra egnen. Også udenfor museets vægge har der været holdt foredrag. I en af byens pensionistforeninger var der ca. 150 tilhørere til et foredrag om husmand Peder Nielsen Lykke, Nees. I foreningen „Spektrum“ for Dybe, Ramme, Trans og Fjaltring havde museet en foredragsrække under titlen „Bondens liv og virke“ med fire foredrag: „Landsbyen“, „Gården“, „Husbond og madmor“ og „Barn og gammel“. I Samvirkeklauget holdt museet et foredrag om juleskikke på egnen. Helt udenfor området deltog museet i et arrangement på Thisted Museum med bestemmelse af husgeråd og bordtøj i forbindelse med en køkkentøjsudstilling.

Skolerne har også benyttet museet, særlig i forbindelse med featureuger, der har haft lokale temaer som „Havet og fjorden“ eller mere generelle som oldtiden, bondens liv, 1890'erne o. s. v. Skoleklasser eller smågrupper har i den anledning arbejdet på museet, ligesom museet har været ude på skolerne med materiale.

Museet har været med i drøftelser angående oprettelse af et Gregers Kirk-museum i Harbøre, noget som Thyborøn-Harbøre kommune har planer om. Vi har udlånt illustrationsmateriale til amtmand F. Martensen-Larsens bog, „Ulykken på havet“, til A/S Nordvestbanks jubilæumsbog „Her er det vi bor“, i hvilken museet også bidrog med en artikel om bakkefiskeriet fra Lemvig 1902-15, samt til samme banks reklamekampagne i anledning af jubilæet. Museet havde endvidere anledning til at medvirke i Lemvig Folkeblads 100-års jubilæumsnummer med en sammenstilling af klip fra gamle årgange og fotografier fra museets samlinger.

„Flyvholm redningsbåd“ er nu tilgængelig for publikum, idet den officielle åbning fandt sted den 26. juni 1974. Arrangementet er et resultat af et inspirerende samarbejde mellem Thyborøn-Harbøre kommune, fredningsplanudvalget for Ringkøbing amt og museet. I redningshuset findes en udstilling, udarbejdet af fredningsplanudvalget og museet, hvor der fortælles om arbejdet ved en sådan station, om kysten, strandinger o. s. v. Udvalget har desuden trykt en lille folder, der sælges ved stationen. Skolecentralen i Herning har kopieret en diasserie, der viser en øvelse med raket og redningsbåd. „Aamølle“ i Gudum har fået taget repareret, og man er nu i gang med tænkningen. Arbejdet foretages og bekostes af foreningen „Danske Møllers Venner“.

Fortidsmindeforvaltningen har under ledelse af mag. art. Ole Faber udgravet en overpløjet høj på Ballegårds mark, hvor kommunen foretager byggemodning. Der blev fundet 11 urnegrave og 2 brandgrave, et lille ravstykke samt en bronzesyl. Fra museet deltog civilværnepligtig Jørn Hanghøj.

En samlet plan for istandsættelse og nyindretning af museets bygninger med en tilhørende omordning af den permanente udstilling er under udarbejdelse ved civilværnepligtig Jens Clemmensen og museumsinspektøren.

RINGKJØBING MUSEUM

(ved museumsinspektør Jens Aarup Jensen)

Indvielsen af museets nye tilbygning fandt sted 9. november 1973, hvor museets bestyrelse var vært ved en eftermiddagsreception, der samlede et stort antal repræsentanter fra amtsråd, byråd og kommunalbestyrelser i museets virkeområde samt håndværksmestre, byggeteknikere og en kreds af museets venner og fagfæller.

Bankdirektør Axel Nielsen afslørede et murmaleri som gave fra Ringkøbing Bank A/S. Maleriet er placeret på mellembygningen mod Herringvej og forestiller en havgruer, der er forstøret op fra et gammelt bronzebeslag i museets samling. Det håndværksmæssige arbejde udførtes af malermesterne Bent Håkonsen og Thv. Nygaard. Havfruen vil blive brugt som museets nye bomærke.

Ved indvielsen præsenteredes de første nyopstillinger i den trediedel af monterne, som på daværende tidspunkt var blevet leveret. Arbejdet med nyindretningen er siden fortsat. De ledigblevne lokaler i den gamle bygning er samtidig blevet istandsat, hvorved foreløbig samlingen fra Danmarks-Ekspeditionen har fået mindre trange kår. Der er dog lang vej igen, inden vi selv bliver tilfredse med de permanente udstillinger. I hovedtrækkene vil nyopstillingerne kunne være afsluttet i løbet af vinteren 1974/75.

14.-21. februar vistes vandreudstillingen „Eskimo-Nordbo“, udsendt af Julianchåb Museum, og 7. marts-16. april udstillingen „Russiske Revolutionsplakater“, udsendt af Nationalmuseet. I forbindelse med Hjemmeværnets jubilæum arrangeredes en lille særudstilling af våben m. v. fra 2. verdenskrig.

Besøgstallet for finansåret 1973/74 blev 3.801. Da museet var lukket hele turistsæsonen 1973, er tallet udtryk for en pæn stigning i vinterhalvåret. Skolebesøg har udgjort ca. 20 %.

Samlingen af gamle Ringkøbing-aviser er blevet deponeret på Lokalhistorisk Arkiv. Det er tanken at udvide deponeringen med en lang række andre arkivalier, således at de to institutioner kommer til at supplere hinanden arbejdsmæssigt i stedet for at overlape hinanden.

Museets bogsamling er blevet ordnet og registreret af lærer Birgit Salomonsen. Samlingerne er i øvrigt blevet øget ved et antal gaver, og der er foretaget en halv snes besigtigelser og arkæologiske undersøgelser. Arbejdet på jernaldergravpladsen i Høver afsluttedes i september 1973 med fundet af en særlig rig grav, hvis vigtigste indhold var et romersk bronzefad, fremstillet i Capua på kejser Augustus' tid. Et fund af stor arkæologisk og lokalhistorisk betydning er gjort på Holmslands Klit, hvor havet i december blotlagde en tidlig jernalderboplads på forstranden i Klegod. I bopladsens huse er en del træ og vægkonstruktioner endnu bevarede, men husene er i øvrigt jævnet ud ved pløjning med ard. En nærmere undersøgelse er indledt i sommeren 1974.

RINGKØBING LOKALHISTORISKE ARKIV

(ved tandlæge Bent K. Andresen)

Arbejdet på arkivet i det forløbne år er gået stille og roligt. Vi har haft den glæde at få forskellige indleveringer, hvoraf arkivalier fra en brugsforening og et mejeri fylder godt på hylderne. Del af vore store lokalhistorikere, stadsskoleinspektør Bøgners og lærer Alfred Kaas arkivalier har vi også fået. En del billeder er der også kommet, men arkivet kunne ønske, at flere af kommunens beboere ville tænke på os med papirer, billeder, protokoller fra nedlagte foreninger og forretninger m. v. Alle bibliotekets afdelinger tager gerne imod.

Arkivet har tilmeldt sig Landsarkivets xeroxkopi-kampagne, så vi vil få kopier af de ældste kirkebøger fra alle kommunens sogne samt andre gamle arkivalier, og vi har indkøbt fotografapparat til affotografering af ældre billeder og optagelse af nye.

Vi har deltaget i samarbejds møde på landsarkivet i Viborg og har lokalt et nært samarbejde med Ringkøbing Museum, som bl. a. har resulteret i, at museets avis samling nu er deponeret i arkivet, så vi har fået fyldt nogle huller i vor egen samling.

Arkivet er åbent hver mandag kl. 18.30-20, men derudover kan man henvende sig til biblioteket i dets åbningstid. Vi har i vinterens løb haft en del besøgende og både skriftlige og telefoniske forespørgsler og har kunnet hjælpe nogle. - Jo mere materiale, vi får, jo mere kan vi hjælpe andre.

SKJERN MUSEUM

(ved Egon Søgaard)

Skjern Museum er startet i 1931 og er i dag en af Ringkøbing amts 5 statsanerkendte kulturhistoriske museer.

Af mænd, der i tidens løb har ydet en meget stor og uegennyttig indsats, er fhv. biografdirektør Elkjær Husted, kurvmager L. P. Lauritsen, fhv. redaktør J. M. Stobbe, fhv. politiasistent J. Jacobsen, fhv. bankbestyrer P. Ing. Christensen, fhv. malermester R. Rostrop, fhv. fotograf P. Th. Graveren, fhv. boghandler J. Jacobsen, fhv. forhandler John W. Lind samt museets tidligere formænd i de senere år, fhv. glarmester E. Federau og overlærer Ole Jørgensen.

De fire først nævnte er nu afdøde, men deres virke ses i dag i det resultat, museet er kommet frem til gennem årene.

Fhv. farvehandler John W. Lind er i dag museets daglige leder, og som formand for bestyrelsen er valgt fabrikant Egon Søgaard.

Museumsbygningen er smukt placeret i Skjern anlæg og har en alsidig samling af gamle møbler fra egnen, gamle billeder, husgeråd, gamle landbrugsredskaber m. v. En mindre våbensamling samt stenalderredskeer hører til museets klenodier.

Museet bliver hvert år besøgt af mange mennesker.

Foruden museets egne ting er man interesseret i at låne klenodier og ting, som er i privateje, men som kan bruges til udstillinger. Man er også interesseret i at registrere tingene, hvis vedkommende på et senere tidspunkt vil skænke disse til museet.

For et par år siden fik museet overdraget Øster Skjerngård af Skjern kommune. Der tænkes nu indrettet et frilandsmuseum, og det er en meget stor opgave, museets ledelse har påtaget sig her, og man er interesseret i al den støtte, man kan få fra både Skjern og Egvad samt de omliggende „gamle sogne“. Gården, der er fra 1847, er en gammel firelænget landbrugsejendom, som kommunen har erhvervet til udstykning, men skænket museet bygningerne og et mindre jordtilliggende.

Man har søgt kulturministeriet om tilskud til at få gården restaureret; en del af stråtaget må læges om og repareres for at kunne holde. Hvor meget man kan få ud af en sådan gård afhænger af, hvor meget vi kan skaffe af penge. En stor part af det indvendige arbejde kan udføres med frivillig arbejdskraft, men det bliver naturligvis et langtidsprogram. Publikum har været vældig interesseret i at følge med i, hvad der sker på den gamle gård.

På det sidste har der imidlertid været ført forhandlinger, om gården i det hele taget skal blive liggende på den oprindelige plads. Sagen er nemlig den, at udstykningsplanen for området er planlagt således, at et rimeligt hensyn til friareal til den gamle gård ikke er taget. Museets bestyrelse har derfor sendt sagen til fredningsplanudvalget for Ringkøbing amt, som har foreslået yderligere inddragelse af jord til museet, så der kan blive passende friareal til gården, og således at den ikke kommer til at virke som et fremmedelement i en moderne parcelhusbebyggelse.

Dette ønske kunne kommunen ikke imødekomme og foreslog i stedet gården flyttet til et nærmere angivet areal beliggende ved de fredede arealer ved Albæk, og dette forslag har museets bestyrelse besluttet at gå ind for, såfremt de økonomiske muligheder kan tilvejebringes.

Gården har et indre rumareal på ca. 440 m², og byggesagkyndige anslår, at det vil koste omkring 400.000 kr. at flytte gården. Flytningen tænkes gjort over en længere periode og i en tid, hvor der kan tilvejebringes de billigst mulige håndværkerudgifter. Der vil blive anvendt frivillig arbejdskraft i den udstrækning, det er muligt, og man regner med at kunne genanvende størstedelen af materialerne.

Det er en meget spændende epoke, Skjern Museum går i møde.

ULFBORG-VEMBEGNENS HISTORISKE STUDIECENTER

Lærer Rudolf B. Uhre, Staby, meddeler kort, at det ligger tungt med fremtidsudsigterne: „Vi venter på kommunalbestyrelsen som fødselshjælper og takker i øvrigt for gaver i årets løb“.

VINDERUPEGNENS SAMLERFORENING

(ved lærer Leif Novrup)

Det forløbne år har været præget af en stigende interesse for vort virke. Dette har vist sig ikke blot ved et stort fremmøde ved vore arrangementer, men også ved de mange gaver, man har skænket til arkivet. Dette er vi taknemlige for og vil her sige givnerne tak! Også kommunens villige indstilling til vort arbejde hjælper os meget.

Året har stået i jubilæets tegn. Den 6. februar i år var det nøjagtig 700 år siden, at navnet Vinderup omtales for første gang. Det var dengang, enkefruen på Vinderupgård solgte gården til forhenværende marsk Jens Kalv. Dette jubilæum fejrede Vinderupegnens Samlerforening ved på selve aftenen at indbyde egnens befolkning til et foredrag af pens. overlærer A. C. Nielsen: „Stubberkloster i herregårdstiden“.

Desuden afholdtes en stor lokalhistorisk udstilling i kælderen på Vinderup bibliotek over de to weekends 2.-3. og 9.-10. februar. Ca. 500 personer besøgte den, og stor interesse havde en meget fin samling af gamle fotografier fra Vinderups barndom. Denne samling havde arkivet kort tid forinden fået skænket af boghandler Kristensens enke.

I anledning af jubilæet havde Samlerforeningen fået udarbejdet en folder om Vinderupgård, som gratis blev udleveret til interesserede, takket være velvilje fra egnens pengeinstitutter. Skolerne i kommunen fik alle et classesæt heraf til brug i historieundervisningen.

Ellers foreløb året således:

Den 22.-23. september 1973 fik vi den nye svømmehal indviet, og i den anledning udstillede vi gamle sportsbilleder og pokaler samt en gammel fane m. m. i svømmehallen's foyer.

Den 5. september havde vi møde på arkivet, hvor egnen og dens lokalhistoriske muligheder blev drøftet. Vi hørte også ældre Sevel-boere tale om gamle dage på lydband.

I oktober afholdtes den ordinære generalforsamling. Her trak gdr. Gunnar Thomsen sig tilbage, og i hans sted indvalgte lærer Aksel Najbjerg. Efter kaffen vistes filmen „Vikingskibene i Roskilde Fjord“.

For at tilgodese de mange, der interesserer sig for deres slægt, havde vi i januar fru Rigmor Lillelund, Naur, til at tale om slægtsforskning. En udbytterig aften.

Den 8. maj begyndte vi igen på aftenurene. Vor første gik til det istandsatte Haderup Museum, hvor William Mikkelsen viste rundt. Den næste gik i juni til vikingetids-landsbyen i Trabjerg og derefter til Holstebro Museum, hvor vi bl. a. så Vinderups dåbsattest (skødet).

For første gang forsøgte vi os med en sommerudflugt. Vi havde en vellykket tur gennem skønne egne til Moesgård Museum ved Århus.

Vort kulturelle arkiv vokser støt, og vi håber, at stadig flere vil finde ned under Vinderup Bibliotek til os. Husk, at vi har åben hver onsdag aften kl. 19-20.

Historisk Samfund for Ringkøbing Amt

FORENINGSMEDDELELSER 1974

Årsmødet i Ikast blev afholdt lørdag den 23. februar 1974 (på grund af oliekrisen var der forbud mod søndagskørsel). Ca. 100 deltog i generalforsamlingen og det efterfølgende møde.

Formanden, amtmand A. Bach, indledte årsberetningen med mindeord om lærer Alfred Kaase, som døde den 15. september 1973. Alfred Kaase var medlem af Historisk Samfunds styrelse fra 1941 til 1967, fra 1950 også af årbogens redaktion og fra 1961 tillige næstformand.

Årsberetningen omtalte de i årets løb afholdte møder og det nye initiativ, Historisk Samfund havde taget ved at lade lærer Benny Boysen tage ud med båndoptagere og interviewe et par ældre mennesker, som havde noget godt at fortælle. Disse båndoptagelser skulle gerne omsættes til artikler i vor årbog.

„Hardsyssels Årbog 1973“ udkom ved juletid og fik en god modtagelse i amtets aviser.

I 1973-74 fik Historisk Samfund 104 nye medlemmer, så vi pr. 1. februar 1974 har 1362 medlemmer, hvilket er 33 mere end sidste år. Desværre lever vore medlemmer jo ikke evigt. Sidste år skulle man gange vort medlemstal med 188 for at få ca. 250.000 (amtets indbyggertal). I år skal vi kun gange med 183,5 for at nå samme tal. Det går altså fremad, men vi skal have mange flere medlemmer.

En tak blev rettet til alle, der havde bidraget til medlemsfremgangen, og alle blev opfordret til stadig at gøre en indsats for at forøge medlemstallet. En tak blev også rettet til alle, der har ydet tilskud til Historisk Samfund.

Historisk Samfund blev på Dansk Historisk Fællesforenings årsmøde 31/8-2/9 1973 repræsenteret af landsretssagfører N. C. Skouvig og fru Rigmor Lillelund. På Historisk Samfunds vegne indbød landsretssagfører N. C. Skouvig Dansk Historisk Fællesforening til at afholde årsmødet 1974 i Holstebro.

Kassereren, bogtrykker N. Gadgaard Nielsen, aflagde regnskabet for 1973-74. Regnskabet og en liste over bidragydende kommuner og pengeinstitutter findes side 156.

Beretning og regnskab blev godkendt af de fremmødte.

Generalforsamlingen vedtog også en kontingentforhøjelse på 5,00 kr., så det årlige kontingent nu er 25,00 kr. Med udsligt til stigende priser turde vi ikke undlade dette skridt.

Til styrelsen genvalgte bogtrykker N. Gadgaard Nielsen og landsretssagfører N. C. Skouvig. Seminarielektor C. W. Lebahn, som af helbredsmæssige grunde ikke har deltaget i styrelsesmøderne de sidste par år, bad sig indtil videre fritaget for genvalg. I hans sted blev lærer Benny Boysen valgt. Som revisor genvalgte politiasessor Kn. Engby Larsen.

Efter generalforsamlingen fortalte borgmester O. Vestergaard Poulsen om Ikast by og sogn. Med Bernhard Larsens bog om Ikast som grundlag og med sit kendskab til egnen som indfødt fik vi et levende og munter foredrag, som i tid spændte fra istid til nutid og desuden et blik ind i fremtidsplaner.

Sommermødet i Thyborøn søndag den 9. juni 1974 havde samlet ca. 180 deltagere. Distriktsingeniør Folmer Hofdahl fortalte om „Thyborøn - i går - i dag - i morgen“. I causerende form fik vi forhistorien serveret fra Knud den Stores tid til i dag. Gennemsejlingen ved Thyborøn er af vital be-

tydning for fiskeri og skibsfart. Specielt kystsikringsproblemerne, som de ser ud i dag, blev gennemgået, og det var disse problemer, der blev yderligere behandlet i den efterfølgende spørgerunde, hvor også borgmester, fiskeskipper Lars Lyng besvarede spørgsmål.

Efter fælleskaffebordet gik turen til redningsstation Flyvholm, som nu er blevet museum for redningsbåden. Kordegn A. V. Langer orienterede de fremmødte.

Næste årsmøde i Aulum søndag den 23. februar 1975 på Aulum Hotel. Lærer Benny Boysen vil fortælle om „Vandmøller i Ringkøbing amt“.

„Hardsyssels Årbog“. Bind 68 foreligger hermed som anden række, bind 8. Årbogens redaktion samler hele tiden stof til kommende årbøger, så hvis De ligger inde med noget, som De mener kan interessere andre, så kontakt redaktionen. Forfatterhonoraret er efter den sidste forhøjelse 25,00 kr. pr. årbogsside + 25 sætryk af artiklen.

Ældre årgange af „Hardsyssels Årbog“ kan, så længe oplag haves, købes ved henvendelse til sekretæren, bibliotekar Kr. Bjerregård, Holstebro Bibliotek, 7500 Holstebro. Prisen for medlemmer er 5,00 kr. pr. årgang af 1. række (hvoraf endnu følgende kan leveres: 1926, 1927, 1928, 1929, 1930, 1931, 1942, 1954, 1955) og 20,00 kr. pr. årgang af 2. række (hvoraf endnu følgende kan leveres: 1967, 1970, 1972, 1973). For nogle årganges vedkommende er beholdningerne meget små.

Poul Mathias Nødkov: „Beskrivelse af Thimgård og Thim sogn“ (1787), som blev genoptrykt i 1968 med kommentarer af Alfred Kaae, kan leveres til medlemmer for 12,00 kr.

Alfred Kaae: „Fæster og husbonde i Hammerum herred“ (1971) kan leveres til medlemmer for 12,00 kr.

Byttecentralen, A. G. Madsens Boghandel, Storegade 7, 6880 Tarm, har i årets løb fremskaffet nogle udsolgte „Hardsyssels Årbøger“ og dermed hjulpet enkelte kunder, men en del er gået forgæves, da det er svært at fremskaffe de udsolgte årgange. Vil De bytte, sælge eller købe, så prøv en henvendelse.

Historisk Samfund for Ringkøbing Amt optager alle interesserede som medlem. Det årlige medlemskontingent er 25,00 kr. Kontingentet bedes betalt straks efter årbogens modtagelse. Benyt det vedlagte girokort, som også bærer Deres medlemsnummer. Skal De rykkes for betalingen, skal vi bruge ekstra penge til porto og kontorhjælp. Og disse penge vil vi gerne spare og bruge til et bedre formål.

Indmeldelse kan ske hos alle styrelsesmedlemmer eller også ved skriftlig henvendelse (med oplysning om navn, stilling og adresse) til sekretæren. Den i årbogen indlagte folder har en indmeldelsesblanket, som kan benyttes. Vi opfordrer vore medlemmer til at gøre en indsats blandt venner og bekendte, i foreninger og lignende steder. Har De brug for flere foldere, så rekvirer dem hos sekretæren.

Udmeldelse bedes meddelt sekretæren. Hvis udmeldelse sker efter årbogens modtagelse, må årbogen enten betales eller returneres til kasserer eller sekretær.

Historisk Samfund for Ringkøbing Amts styrelse:

Amtmand A. Bach, Rindumgård, 6950 Ringkøbing.

Indvalgt 1966, formand fra 1967.

Bibliotekar Kr. Bjerregård, Holstebro Bibliotek, 7500 Holstebro.

Indvalgt 1963, sekretær fra 1966.

Lærer Benny Boysen, Aspvej, Linde, 7500 Holstebro.

Indvalgt 1974, medlem af årbogens redaktion fra 1974.

Bogtrykker N. Gadgaard Nielsen, Vasen 3-5, 7620 Lemvig.

Indvalgt 1950, kasserer fra 1966.

Konsul Eli Jepsen, Rugvænget 19, 7400 Herning.

Indvalgt 1962.

Fru Rigmor Lillelund, Nygård, Naur, 7500 Holstebro.

Indvalgt 1967, medlem af årbogens redaktion fra 1967.

Gårdejer Bent Raunkjær, Tingbækgård, Lyne, 6880 Tarm.

Indvalgt 1966.

Lektor Gunnar Sandfeld, Hjermevej 39, 7600 Struer.

Indvalgt 1967, årbogens redaktør fra 1968.

Landsretssagfører N. C. Skouvig, Østerbrogade 26, 7500 Holstebro.

Indvalgt 1951, næstformand fra 1967.

Historisk Samfund for Ringkøbing Amt takker Ringkøbing amtskommune, amtets kommuner og de pengeinstitutter, som ved tilskud har muliggjort Samfundets arbejde.

Med venlig hilsen
Styrelsen

Regnskab for Historisk Samfund for Ringkøbing Amt

21. februar 1973—15. februar 1974

Indtægter

Indestående på bank og giro	14.656,74
Medlemskontingent	30.222,50
Salg af årbøger	2.522,60
Statstilskud	3.300,00
Tilskud fra Ringkøbing Amt	1.250,00
Tilskud fra kommuner: Ikast kommune, Egvad kommune, Thyborøn-Harboøre kommune, Holmsland kommune, Aaskov kommune, Thyholm kommune, Vinderup kom- mune, Videbæk kommune, Ulfborg-Vemb kommune, Lemvig kommune, Holstebro kommune, Brande kommune, Herning kommune	2.125,00
Tilskud fra pengeinstitutter: A/S Nordvestbank, Holstebro Landmandsbank, A/S Ringkøbing Bank, Videbæk Bank, Ringkøbing Landbobank, Videbæk Sparekasse, Ulfborg Spare- kasse, Privatbanken Holstebro, Hammerum Herreds Spare- kasse, Holstebro Bank, Skjern og Omegns Sparekasse, Holstebro og Omegns Sparekasse, Sparekassen Ringkøbing	3.000,00
Renter	1.313,77
	Kr. 58.390,61

Udgifter

Årbogens trykning	26.622,50
Ekspedition + porto vedr. årbogen	2.865,50
Honorarer vedr. årbogen	4.244,00
Kontorudgifter	1.905,20
Annøncer, møder og foredrag	4.191,71
Gaver og blomster	75,00
Kontingent til andre foreninger	857,50
Indbinding af årbøger	120,75
Porto	1.630,60
Tilskud til Nørre Horne Herreds Hist.	500,00
Indestående på konto 604116-8	8.502,77
Indestående på folio 100836	4.831,40
Indestående på giro	2.043,68
	Kr. 58.390,61

Gadgaard Nielsen

Regnskabet gennemgået og fundet i orden.
Bilag og bankbøger forevist.

Lemvig, den 19. februar 1974

K. Engby-Larsen   Børge Nielsen

REGISTER

omfattende personnavne (personer, der bare er nævnt, men ikke videre omtalt, er udeladt), stednavne og emner. B angiver billede.

Agger, Harald (tandlæge, Holstebro) 19, 32, 35
Anmeldelser:

Her er det vi bor -. Red. af Johs. Hejbøl 137
H. K. Kristensen: Holmslands og klittens
historie. Bd. 1 136

Thorkild Ramskou, Steffen Linvald og Jens
Johansen: Bro og by 137-138

Kr. Susgaard: No sogn gennem skiftende
tider 135-136

Arbejdsløshed 18, 38-39

Arkiver:

Holstebro Byhistoriske Arkiv 150
Det Lokalhistoriske Arkiv i Herning 146
Ringkøbing Lokalhistoriske Arkiv 152

Badcliv. Holstebro 13-14

Baggesgaard, Eske (spillemand, Sdr. Felding)
108

Bauditz, Knud V. (amtsforvalter, Holstebro) 20
Befolkningsforhold. Holstebro 44-45

Beskyttelsesrum 27

Besættelsen 1940-1945 21-36, B 22, B 29

Bjerre, Axel (lærer, Holstebro) 19-20

Bjerre, Kristen (krovært, Bovbjerg) 67-84,
B 68, B 71, B 81

Bjerre, Kristian (højskoleforstander, Sorø)
73-75, 83

Bjerre, Niels (maleren) 68-72, 81, B 81

Bjerre, Petrine (gift med Kristen Bjerre)
B 70, 79

Bojsen Møller, Jutta (gift med pastor Fr. O.
Møller) 74-75, 84

Boligforhold. Holstebro 42-44, B 44, B 45

Bondeliv. Skodborg-Vandfuld herreder 85-100

Bregendahl, Marie (forfatterinden) 76-77

Bærplukning 117-120

„Børmely“. Fjand 113-116

CB'ere 27

Civilforsvarsforanstaltninger 27

Dragon- og Frihedsmuseet i Holstebro 150
DSU. Holstebro 9, 11

Egnshistoriske samlinger:

Egvad Egnshistoriske Samling 143

Lokalhistorisk Samling for Gjellerup Sogn
143

Ulfborg-Vembegns Historiske Studie-
center 153

Vinderupegnens Samlerforening 153-154

Egvad Egnshistoriske Samling 143

Erhvervsforhold. Holstebro 44-45, B 46

Feriekolonier. Fjand 113-116

Flygtninge. Besættelsen 1940-1945 34-35

Fodbold. Holstebro 12-13

Folkemusikhuset. Hogager 61

Forlystelscr. Holstebro 16-17

Færchs Tobaksfabrik 7, 38

„Føl“ 27

Gågader. Holstebro 46-50, B 47, B 49

Hardsyssels ting. Mindesten i Holstebro
148-149, B 149

Herning Museum 143-145

Hestemarkeder. Holstebro 11-12, B 12

Historisk Samfund for Ringkøbing Amt
154-156

Holstebro 1930-1945 5-36, B 10, B 12

Holstebro 1945-1974 37-65, B 37, B 40, B 44,
B 45, B 46, B 47, B 48, B 49, B 51, B 52

Holstebro bibliografi 139-142

Holstebro bycenter 46-50, B 47

Holstebro Byhistoriske Arkiv 150

Holstebro dispositionsplan af 1962 41

Holstebro Kunstmuseum 58, B 59

Holstebro Museum 147-148

Holstebro Musikskole 60, B 61

Holstebro under besættelsen 1940-45 21-38,
B 22, B 29

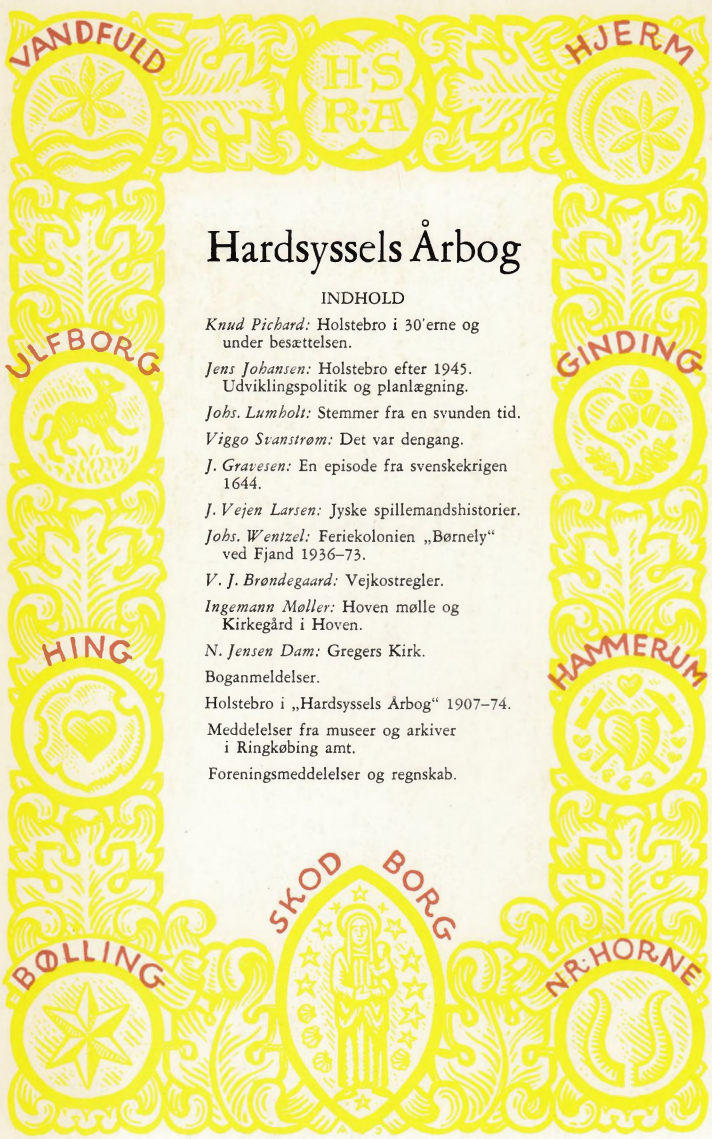
Holstebro-Hallen B 40, 58, 60

Hostrup, Helge (højskolelærer, Sorø) 72-75,
83-84

Hoven mølle 121-122

Høfder 124-126

- Illegale blade. Besættelsen 1940-1945 30, 32
- Jensen, Thomas (handelsmand, Hoven) 121-122
- Jensen, Mourids (canselliråd, Hoven) 121-122
- Jordpolitik. Holstebro 41-42
- Jydsk Telefon Aktieselskab 126
- Kirk, Gregers (telefondirektøren) 123-133, B 124
- Kirkegård. Hoven 121-122
- Klausen, Jacob (lensskriver, Bøvling) 102-104
- Kommunesammenlægning. Holstebro 51-55, B 51, B 52
- Korsled Pedersen, Kresten (Torpnørmark) 85-87
- Krog, Lars (spillemand, Skarrild) 106-107
- KU. Holstebro 9, 11
- Kulturpolitik. Holstebro 40-41, 58-62, B 55, B 59, B 60, B 61
- Kunstmuseer. Holstebro 58, B 59
- „Kvinde på kærre“ B 37, 58-59
- Kystsikring 123-127
- Landboforhold. Skodborg-Vandfuld herreder 85-100
- Landbrugsredskaber 97-98
- Larsen, Niels (spillemand, Bukkjær) 106-108
- Legater (Gregers Kirk og hustrus legat) 128-133
- Lemvig Museum 151
- Lokalhistorisk Samling for Gjellerup Sogn 143
- Det Lokalhistoriske Arkiv i Herning 146
- Luftalarmer 27
- „Maren o æ vogn“ B 37, 58-59
- Markeder. Holstebro 11-12, B 12
- Mindesten. Hardsyssels ting, Holstebro 148-149, B 149
- Modstandsbevægelsen 1940-1945 31-33, 35-36
- Moe, Carl Julius (præst, Harboøre) 126-127
- Museer:
- Dragon- og Frihedsmuseet i Holstebro 150
  - Herning Museum 143-145
  - Holstebro Museum 147-148
  - Lemvig Museum 151
  - Ringkjøbing Museum 151-152
  - Skjern Museum 152-153
- Musikliv. Holstebro 59-61
- Musikskolen. Holstebro 60, B 61
- Møller, Jutta Bojsen (gift med pastor Fr. O. Møller) 74-75, 84
- Nøddeplukning 117-120
- Odin Teatret. Holstebro 59, B 60
- Overtro 86-89
- Parkeringsforhold. Holstebro 46-50, B 47, B 48
- Pedersen, Kresten Korsled (Torpnørmark) 85-87
- Politiske ungdomsforeninger. Holstebro 9, 11
- Religiøse forhold. Holstebro 8-9
- Ringkjøbing Museum 151-152
- Ringkjøbing Lokalhistoriske Arkiv 152
- Sabotage 31-33
- Schmidt, Martin (tobaksfabrikant, Holstebro) 19, B 20
- Skjern Museum 152-153
- Skolevæsen. Holstebro 15, 54, 56-58, B 57
- Slægtshistorisk Forening i Herning 146-147
- Sociale forhold. Holstebro 55-56
- Spillemænd 105-111
- Sportsliv. Holstebro 12-13
- Struer 53, B 52
- Svanstrøm, Viggo (handelsgartner, Holstebro) 85-100
- Svenskekrigen 1644 101-104
- Sønderland. Holstebro 14
- Tankspærringer. Holstebro 28, B 29
- Teatervæsen. Holstebro 59-61, B 60
- Telefonvæsen 126-127, 130-133
- Thuborg, Anders (forfatteren) 79-82
- Thyborøn 126-127
- Trafikforhold. Holstebro 46-50, B 48
- Tyskerne i Holstebro 1940-1945 21-36, B 22
- Uddannelsesforhold. Holstebro 56-58, B 57
- Ulfborg-Vembegnegns Historiske Studieceter 153
- Vagtværn. Holstebro 30
- Vejkostregler 117-120
- Vinderupegnens Samlerforening 153-154
- Vintersport. Holstebro 17
- Våbenmodtagelse 33
- Waagner, William (digteren) 8
- Aakjær, Jeppe (digteren) 77-78, B 81

VANDEFULD
HJERM
ULFBORG
GINDING
HING
HAMMERUM
BØLLING
SKOD BORG
NR. HORNE

Hardsyssels Årbog

INDHOLD

Knud Pichard: Holstebro i 30'erne og under besættelsen.

Jens Jobansen: Holstebro efter 1945. Udviklingspolitik og planlægning.

Jobs. Lumbolt: Stemmer fra en svunden tid.

Viggo Stvanstrøm: Det var dengang.

J. Gravesen: En episode fra svenskekrigen 1644.

J. Vejen Larsen: Jyske spillemandshistorier.

Jobs. Wentzel: Feriekolonien „Børnely“ ved Fjand 1936-73.

V. J. Brøndegaard: Vejkostregler.

Ingemann Møller: Hoven mølle og Kirkegård i Hoven.

N. Jensen Dam: Gregers Kirk.

Bog anmeldelser.

Holstebro i „Hardsyssels Årbog“ 1907-74.

Meddelelser fra museer og arkiver i Ringkøbing amt.

Foreningsmeddelelser og regnskab.